

udenrigs

Det ny Europa

Murens fald – 20 år efter

Tyskland i tænkeboks

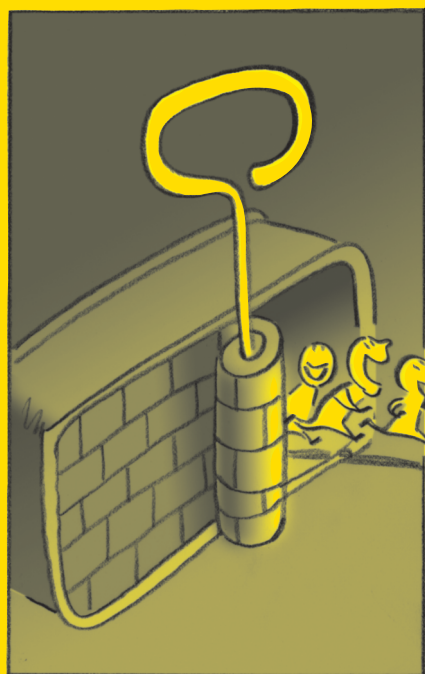
*Tjekkiet/Slovakiet:
kompliceret kærlighed*

Baltikum får skrammer

Ukraine i ingenmandsland

Stormagten Rusland

Tyrkiet vågner til dåd

Obamas svære efterår *Michael Ehrenreich*

Kina økonomisk på toppen

Xinjiang – et uroligt hjørne i Kina

Mohammed VI's Marokko

Den internationale anklagebænk

3 · 2009

Verdenshavet og Frederiksholms Kanal: Uforsvarligt **2**
Noter i marginen: Da Saakasjvili gik i fælden *Anna Libak* **4**

TEMA

Murens fald – tyve år efter *Uffe Østergård* **6**
Tyskland tyve år efter *Jan Bo Hansen* **22**
Tjekkiet og Slovakiet – kompliceret kærlighed *Dana Schmidt* **26**
Skrammer i de baltiske succeshistorier *Ib Alken* **35**
Ukraine blev ude i kulden *Vibeke Sperling* **46**
Rusland: Fra afmagt til stormagt *Karsten J. Møller* **56**
Tyrkiet er ved at tømme op *Pola Rojan* **66**

BAGGRUND

Obamas svære efterår *Michael Ehrenreich* **76**
Kina: Verdensøkonomiens nye omdrejningspunkt *Hugo Gården* **83**
Uroen i Kinas vestlige Xinjiang-provins *Henriette Kristensen* **96**
Marokko – jubilæum uden jubel *Julie Pruzan-Jørgensen* **106**

Danmarks stemme: Tredje kvartal 2009 *Anders Jerichow* **114**

LITTERATUR

Den skæve krig *Jan Jakob Floryan* **119**
Den internationale anklagebænk *Henrik Døcker* **123**

Uden mur i 20 år

Muren, der delte Europa, er faldet. Det er en gammel nyhed, 20 år i disse dage.

Men for mange er det også en nyhed, at Muren overhovedet har været der. En hel generation er vokset op, og for mange unge er det allere-de ufatteligt, at deres forældres og bedsteforældres og oldeforældres generationer kunne indrette sig så vanvittigt, at de lod Europa dele af en mur og et jerntæppe mellem Øst og Vest.

Men sådan var det – for ikke så længe siden.

Og så den rigtigt dårlige nyhed: Skønt Muren er væk, har et par af de totalitære samfund overlevet.

Hviderusland, som opretholder et benhårdt 'sojjetisk' system, er ikke længere væk fra Danmark end Frankrig. Og Ukraine fornægter også nærmest den udvikling, som har bevist, at demokratiske markedsøkonomier er mere effektive og er bedre til at indfri deres befolkningers ibo-ende ønsker om råderum, økonomisk og politisk.

Det ny Europa er selv sagt temaet for dette nummer af *udenrigs*.

For 20 år siden var der mennesker – både politiske ledere, forskere og vælgere – som frarådede, at

Europa igen skulle få et forenet, stort og stærkt Tyskland i sin midte. Hvordan går det i dag? Og hvordan går det i det Centraleuropa, der ikke overvejede længe, om det ville forblive i Ruslands skygge eller søge ind i samarbejde med det gamle Vesteuropa?

I dag har vi ét Europa. Og dog – et Europa, hvor Rusland giver indtryk af besvær med at finde sin egen plads og tilknytning, og hvor både det traditionelle 'Vest' og det gamle 'Øst' synes urolige for at opleve gamle mønstre titte frem.

Hvis regeringer uomtvisteligt er usikre på, hvordan de skal træde, kan de ikke være i tvivl om, at deres borgere i stort tal har vidst at gøre brug af de nye muligheder.

Det er et privilegium af historiske dimensioner at have oplevet Muren falde. Men også en forpligtelse til at sikre, at Europa ikke igen skal blive delt. Det kræver samarbejde og allehånde politiske og økonomiske og kulturelle forbindelseslinjer dér, hvor et iskoldt jerntæppe førhen delte vores verden. Hvordan går det?

Redaktionen

Uforsvarligt

På helt eget initiativ skal vi hermed søge en ny kommunikationschef til Forsvarskommandoen i stedet for den afgåede Lars Sønderkov, tillige med en ny presserådgiver til forsvarsminister Søren Gade i stedet for den – desværre ikke afgåede – Jakob Winther.

Begge har i forløbet omkring Jægerdagbogen demonstreret en så eklatant mangel på indsigt i, hvordan pressen fungerer, og offentligheden tænker, at det er til fare for rigets omdømme i almindelighed og for de danske soldater i Afghanistan og Irak i særdeleshed. En erkendelse, som ikke synes at have bredt sig til Forsvarets øverste ledelse, hvorfor *Navigator* selv må tage affære.

Lad os derfor nævne tre grundregler i pensum for spindoktorer, som eventuelle ansøgere *skal* kende. For det første: Pressen, hvortil vi også henregner forlagene for så vidt som de lever af at sælge historier, er interesseret i at afsløre hemmeligheder. Forsvaret er derimod, når det drejer sig om hemmelige operationer, udført af specialstyrker, interesseret i at beholde hemmelighederne for sig selv. Så hvad sker der mon, hvis Forsvaret henvender sig til et forlag og beder det om at lade være

med at trykke en bog, fordi den rummer militære hemmeligheder? Jo, der sker reelt det, at man spørger forlaget, om det har lyst til at tjene en million ekstra på at lade være med at efterkomme Forsvarets ønsker, men i stedet bruge Forsvarets henvendelse som markedsføring. Det er vanskeligt at forestille sig bedre reklame. De potentielle købere får Forsvarets ord for, at bogen om hemmelige operationer i Afghanistan rummer dybt fortrolige oplysninger. Resultatet kender vi: Bogen er i dag distribueret i tre oplag fra forlagets side og desuden bragt som særtillæg i *Politiken*. Den er altså udkommet i hen ved 200.000 eksemplarer. En bog betegnes normalt som en salgssucces i Danmark, hvis den sælges i 5000 eksemplarer, hvilket også var det planlagte førsteoplag.

Det er helt uforståeligt, at Sønderkov og Winther ikke har formået at få Forsvarets top til at indse et så indlysende vilkår i et mediesamfund.

Man kan selvfølgelig spørge, om Forsvaret havde andre muligheder på dette sene tidspunkt, hvis det mente, at bogen udgjorde en sikkerhedsrisiko. Svaret er ja. Der var én anden mulighed: At henvende sig

direkte til forfatteren og bede ham trække den. Muligvis forgæves, men i det konkrete tilfælde forsøget værd: Forsvaret kunne have tilbudt at holde ham skadesløs ved kontraktbrud med forlaget. Rathsack havde måske sagt ja: Han er stadig ansat i Forsvaret, og hans bog er en panegyrisk skildring af jægersoldaternes indsats. Hvis han alligevel afslø, var det en tabt sag. Han havde dog næppe orienteret forlaget om henvendelsen, hvis Forsvaret havde bedt ham lade være.

Den anden regel i pensum for spindoktorer er, at ministeren ikke selv bestemmer, hvornår tilliden til ham er genoprettet i befolkningen. Derfor burde enhver spindoktor for længst have fået ministeren til at kræve en uvildig undersøgelse af hele forløbet omkring Jægerdagbogen; det kan ikke 'klares' af Forsvarets auditører. Vi taler trods alt om, at Forsvaret har oversat og distribueret en bog, som man hævder kan koste danske soldater livet, til arabiske

terrorister – for at vinde over *Politiken*. Og det er alvorligere, end at Forsvaret har forsøgt at manipulere pressen. Det er en diktaturstat værdigt, at dem, der har ansvaret for soldaternes sikkerhed, undergraver den og er villige til at ofre soldaternes liv for ikke selv at miste anseelse. Og nej, det er ikke noget argument, at det var en volapyk-oversættelse. Er der måske nogen, som tror på, at de skyldige ikke – om muligt – ville have lagt en perfekt oversættelse ud? Selvfølgelig ville de det. Men rigtige oversættelser tager tid, og de skyldige vovede næppe at indvie arabiske tolke.

Endelig er der den tredje grundregel i pensum for spindoktorer. Det er den allervigtigste: Kend din Clausewitz. Man må aldrig bytte om på begreberne og tro, at det er politik, der er en fortsættelse af krig med andre midler.

Navigator

Da Saakasjvili gik i fælden

I begyndelsen af oktober kunne man i medierne læse, at ansvaret for 5-dages krigen mellem Georgien og Rusland i august 2008 nu var endeligt placeret: Det var Georgiens skyld. Sådan lød nemlig konklusionen på en hen ved 1000 sider lang rapport, som en uafhængig undersøgelseskommission, nedsat af EU's Ministerråd, havde offentliggjort.

I flere danske medier blev det præsenteret som om, at rapporten valgte side imod alle dem i vesten, som havde hævdet, at krigen var *startet* af Rusland. Disse mennesker havde taget fejl. Rusland havde fået oprejsning.

Der er bare et problem med den konklusion: Den er hverken dækkende for virkeligheden eller for den både nøgterne og saglige rapport. For i vesten var der *ikke* en masse mennesker, som samstemmende hævdede, at det var Rusland, som havde startet krigen mod Georgien. Derimod var der en masse analytikere, der hævdede – og heldigvis fortsat vil hævde – at Georgiens flamboyante præsident Mikhail Saakasjvili gik i en fælde, da han lod sig provokere til at angribe den *de facto* russisk kontrollerede provins Sydossetien, som *de jure* er georgisk

territorium. Med andre ord: Det var ikke Rusland, der startede krigen – de russiske styrker blev først sat ind efter det georgiske angreb natten mellem den 7. og 8. august – men det var Rusland, der *fremprovokerede* krigen. Og den fortolkning kan man sagtens finde belæg for i rapporten; for selv om det ikke direkte står der, giver rapporten stribevis af eksempler på, at både Sydossetien og Rusland gik ud fra, at det kun var et spørgsmål om tid, før Saakasjvili ville tabe hovedet, så Rusland kunne få anledning til at slå magtfuldt tilbage.

Vi nævner i flæng: Evakueringen af størstedelen af den sydossetiske civilbefolkning i starten af august. Hvorfor skulle de sydossetiske myndigheder ellers sende folk ud af enklaven med busser? De mange hundreder af paramilitære frivillige, der i ugerne op til krigen strømmede ind i enklaven fra russisk Nordkavkasus. Med russisk bevæbning. Som der står: "Imidlertid er der en række rapporter og skrivelser, herunder af russisk oprindelse, der indikerer, at Rusland trænedede og militært udrustede sydossetiske og abkhasiske styrker forud for August 2008-konflikten. Hertil kommer, at der synes at have været en tilstrømning af frivilli-

ge eller lejesoldater fra Rusland til Sydossetien gennem Roki-tunellen og over Kaukasus-bjergene i begyndelsen af august, ligesom der synes at have været russiske styrker tilstede, som ikke var en del af JPKF-bataljonen (de fredsbevarende styrker, red.), forud for kl. 14.30 den 8. august 2008 (det officielle russiske angrebstidspunkt, red.)". Eller hvad med den kæmpemæssige russiske militærøvelse Kavkaz-2008, lige ved den georgiske grænse, der sluttede den 2. august 2008, og hvor det scenario, der blev gennemspillet netop var en besættelse af Georgien? Ifølge rapporten blev en del af tropperne ikke sendt hjem efter øvelsens slutning, men blev i området, hvilket var årsagen til det hurtige russiske modangreb. Eller cyperkrigen mod den georgiske centraladministration, der begyndte allerede inden Saakasjvili havde påbegyndt sin offensiv? Rapporten vrimer med den slags eksempler, og man skal være blind for ikke se, at Rusland regnede med krig.

Spørgsmålet er så, hvordan det er i de danske medier er blevet til, at nogen har hævdet, at russerne decidedet *startede* krigen.

Årsagen er faktisk ligefor: Der er nemlig én, som har hævdet det, og det er såmænd den georgiske præsident Mikhail Saakasjvili. Han har siden den 25. august vedholdende erklæret, at han gik i krig for at forsvare sig mod en angribende russisk hær. Det interessante i den sammen-

hæng er, at han først begyndte på det den 25. august – flere uger efter, at krigen var slut. Sagen er, at Saakasjvili først for sent forstod, at han var gået i fælde, og da det gik op for ham, nægtede han at indrømme det for at undgå at tabe ansigt. På dagen for krigsudbruddet, den 7. august, var hans forklaring en helt anden: De sydossetiske militser angreb de georgiske landsbyer i Sydossetien med usædvanlig heftighed og mange civile omkom. Da militserne ikke reagerede på hans ensidigt erklærede våbenhvile, beordrede Saakasjvili en invasion for at beskytte georgiske statsborgerne, formodentlig med håbet én gang for alle at sætte en stopper for de sydossetiske militseres gradvise eskalering af konflikten i området. Derimod havde han selvfølgelig ikke forestillet sig, at hans lille land – med en befolkning på størrelse med den danske – skulle i krig med en af verdens største atomare militærmagter: Rusland. Men Saakasjvili kan ikke kritiseres nok for at ændre forklaring på det altid afgørende spørgsmål om *casus belli*. Han hævdede forfængeligt, at krigen var startet af Rusland, fordi han ikke ville indrømme, at han var blevet narret til en offensiv. Men dermed inviterede han til en rapport, som nu kan konkludere, at det formelt *var* Georgien, som startede en krig i strid med våbenhvileaftalerne.

Anna Libak er litteraturredaktør på Weekendavisen og redaktør af Udenrigs.

Murens fald – tyve år efter

Uffe Østergård

Nationalismens spøgelse er stadig ikke forsvundet, og langt fra alle konflikter i og omkring Europa er løst, men overordnet set er der alligevel grund til at glæde sig her tyve år efter kommunismens og Murens fald

1989 var et begivenhedsrigt år. I første omgang erkendte jeg dog ikke rigtigt rækkevidden af omvæltningerne i Øst- og Centraleuropa, fordi jeg sammen med mange andre historikere var fuldt optaget af at forberede 200-året for den franske revolution. Begivenheden markeredes i Frankrig med et kæmpestort internationalt symposium på Sorbonne under protektion af præsidenten François Mitterrand (1916-1996) i første halvdel af juli.

Det var interessant at deltage i fejringen af denne hellige begivenhed i fransk politisk kultur. Der blev holdt mange, lange og salvesfulde taler om revolutionens betydning for menneskeheden i almindelighed og menneskerettighederne i særdeleshed. Retrospektivt kom juli 1989 imidlertid snarest til at markere afslutningen af en epoke hvor man uden tøven kunne fremhæve revolu-

tionen som et civilisatorisk fremskridt.

Der var enkelte kritiske røster; bl.a. var vi tre danske som plæderede for at de fredelige dansk-norske reformer i 1780'erne under den oplyste, såkaldt 'opinionsstyrede enevælde' reelt repræsenterede et væsentligt større fremskridt end den voldelige omvæltning af det politiske system i Frankrig, der reelt indebar en fastfrysning af ejendomsforholdene på landet helt til begyndelsen af 1960'erne. En fastfrysning af en uøkonomisk produktion der nok har bevaret en høj kvalitet af velsmagende landbrugsprodukter, men for en pris der i høj grad betales af de øvrige medlemmer af EU gennem landbrugsordningerne. Efter indlægget blev vi belært af franske kolleger om at vi måtte have udtrykt os forkert på fransk, siden vi var kommet til at sige at den franske revolu-

tion ikke var det mest progressive fænomen i europæisk historie. Det blev til en interessant og ophedet meningsudveksling, for det var jo netop hvad vi mente.

Revolutioner i miskredit

I dag er kritikken af terroren og de mange utilsigtede bivirkninger af revolutionen alment dominerende blandt historikere, efterhånden også i Frankrig, i hvert fald uden for de allermost dogmatiske kredse. Men dengang var det en så minoritær position, at den ledende fortaler for kritikken, François Furet (1927-97), slet ikke deltog i festlighederne.

Denne ændring af vurderingen af revolutioner i almindelighed og den store franske i særdeleshed skyldes mange forhold. Men vigtigst er at revolutioner er kommet i miskredit, også blandt venstreorienterede. Det var allerede begyndt med den islamiske revolution i Iran i 1979 der demonstrerede, at revolutioner også kan føre til religiøst tyranni. Endnu vigtigere var dog at udviklingen i Sovjetunionen og det kommunistiske Østeuropa gjorde det klart, at kommunismen havde ført til et totalitært diktatur, ja havde været det fra begyndelsen, også hos den Lenin (1870-1924) som venstreorienterede har prøvet at redde fra identifikation med stalinismens terror.

Det er efterhånden blevet klart at terroren og koncentrationslejrene begyndte med Lenin og ikke først

med Stalin (1879-1953), som mange slog sig til tåls med at tro efter Nikita Khrusjtjovs (1894-1971) afsløringer på den hemmelige partikongres i 1956. Kommunisme var ikke elektrificering kombineret med kommunistpartiet som Lenin sagde, men indebar også politistat og terror mod alle anderledes tænkende som bl.a. Niels Erik Rosenfeldt overbevisende har påvist i sin Lenin-biografi fra 2008.

På baggrund af den erkendelse blev det nærliggende også at stille kritiske spørgsmål til den positive forståelse af den franske revolution som hidtil havde domineret blandt vestlige liberale og socialister. Det var hvad Furet gjorde i en lang række indflydelsesrige værker. Først essaysamlingen *Penser la Révolution française* (At tænke den franske revolution) fra 1978, siden med direkte politisk sigte i hovedværket *Le Passé d'une illusion, essai sur l'idée communiste au XXe siècle* i 1995 (*The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century* 1999). Dette værk af en tidligere overbevist kommunist har sammen med *Kommunismens Sorte Bog* om ofrene for denne totalitære politiske ideologi ændret billedet af kommunismen for altid.

Ungarns åbning

Nytolkningen var på vej længe før, men blev hjulpet på vej af de politiske omvæltninger i Sovjetunionen og Øst- og Centraleuropa. For mens

vi mange hundrede akademikere sad og svedte i Sorbonnes auditorier, studerede militærparaden på Champs Elysées og deltog i festen i Paris 14. juli, faldt de kommunistiske regimer ét efter ét.

2. maj 1989 havde den kommunistiske regering i Ungarn besluttet at det ikke var dens opgave at redde DDR fra landets egne indbyggere, og derfor åbnede de Jerntæppet til Østrig for tusinder af flygtende DDR-borgere ved simpelthen fysisk at klippe hul i det elektriske hegn ved grænsen til Østrig. Denne beslutning var kulminationen af en række demokratiske reformer som et yngre lederskab i det kommunistiske parti i Ungarn havde gennemført for at komme ud af den stivnede situation, som János Kádár (1912-1989) havde bragt landet i.

Kádár havde ledet Ungarn siden nedkæmpelsen af opstanden i 1956 og havde en tid været populær som garant for den såkaldte 'gullaschkommunisme'. Velfærden var imidlertid blevet betalt med vestlige lån, og det stod klart for de yngre teknokrater at landet var vej til fallit. Derfor indledte de en reformproces, stærkt inspireret af Mikhail Gorbatsjov (f. 1931) i Sovjetunionen.

Symbolsk besluttedes det at genbegrave helten fra 1956, Imre Nagy (1896-1958), på Martyrernes Plads i det centrale Budapest. Da Ungarn efter Anden Verdenskrig blev okkuperet af Sovjetunionen, var Nagy vendt tilbage til Ungarn fra Sovjet-

unionen som medlem af den sovjetiske marionetregering. Han blev dog hurtigt skeptisk over for Sovjetunionens dominans og forsøgte da han 1953 blev premierminister at distancere sig fra den. Det førte til hans afsættelse i 1955. Da ungarerne året efter gjorde oprør mod Sovjetunionen blev Nagy igen premierminister. Han forsøgte forgæves at få hjælp fra Vesten, men måtte søge asyl på den jugoslaviske ambassade efter at sovjetiske tanks havde knust opstanden. Han blev lovet frit lejde, men blev arresteret, henrettet og begravet i hemmelighed i 1958.

Efter en officiel statsbegravelse 14. juni med titusindvis af deltagere i procession gennem det centrale Budapest blev der opstillet en statue af ham på Martyrpladsen.

Polske rundbordssamtaler

Ungarns åbning af Jerntæppet tillod tusinder af DDR-borgere at flygte til Vesten. Det skete samtidig med de såkaldte rundbordssamtaler i Polen mellem general Wojciech Jaruzelskis (f. 1923) kommunistiske diktatur og den opposition han havde undertrykt med et militærkup i december 1981. Forhandlingerne resulterede i at flere partier fik lov til at stille ved valgene til Sejmen (parlamentet) ved et delvis frit valg. Oppositionen der var samlet omkring fagforbundet Solidarnosc, var grundlagt i september 1980 under ledelse af Lech Wałęsa (f. 1943) som en bred anti-

kommunistisk bevægelse omfattende alt lige fra den katolske kirke til liberale intellektuelle og socialister som historikeren Adam Michnik (f. 1946), indtil 2004 indflydelsesrig chefredaktør for Polens største avis *Gazeta Wyborcza*.

Den ikke-voldelige modstandslinje var oprindeligt blevet formuleret af de intellektuelle dissidenter i KOR (*Komitet Obrony Robotników*, Komitéen til forsvar for arbejderne). Komitéen eksisterede fra 1976 til 1981 og formulerede mange af de idéer som sejrede med den demokratiske udvikling i Polen i 1989. Den var blevet oprettet for at forsvare de arbejdere der efter omfattende uroligheder på fabrikker i Warszawa og Radom i juni 1976 blev udsat for regimets brutale forfølgelser.

KOR hjalp i første omgang arbejderne finansielt og juridisk. Da arbejderne i 1977 blev løsladt, udvidede komitéen sit arbejde. I ånden fra den internationale Helsinki-slutakt fra 1975 som den polske regering var medunderskriver af, ville KOR bekæmpe politisk, religiøs og race-mæssig undertrykkelse, bl.a. ved at indsamle dokumentation for retsbrud. Selv om komitéen var illegal arbejdede KOR helt åbent, og dens appeller til regering, parti og samfund var underskrevet af medlemmerne.

Solidarnosc

Samarbejdet mellem intellektuelle

og arbejdere vakte stor uro i Kommunistpartiet, der anså KOR-medlemmerne for regimets farligste fjender. KOR kæmpede for frie fagbevægelser og var medgrundlægger af *Solidarnosc* i 1980. Komitéen opløste sig selv i 1981 kort før hele demokratibevægelsen blev undertrykt af et militærkup. Militærstyret formåede imidlertid ikke at rette op på den økonomiske udvikling og blev gradvis tvunget til at forhandle med oppositionen. April 1989 førte det til at *Solidarnosc* fik lov til at stille op ved et delvis frit parlamentsvalg. Det resulterede i at dets kandidater vandt en knusende sejr, hvilket igen ledte til en serie af antikommunistiske omvæltninger i Central- og Østeuropa. I slutningen af august 1989 kom en koalitionsregering ledet af *Solidarnosc* til magten. Overgangen til demokrati kronedes i december 1990 med valget af den forhenværende elektriker og fagforeningsleder fra Gdansk, Lech Wałęsa til præsident som afløser for Jaruzelski.

Polens rolle er ikke glemt i dag, selv om polakkerne har følt sig noget oversete i al fejringen af åbningen af Muren mellem Øst- og Vestberlin 9. november 1989, en åbning der blev begyndelsen til enden for det kommunistiske DDR og foreningen af Øst- og Vesttyskland i 1990. Det er vigtigt at erindre at åbningen af Muren kun var ét, om end et yderst vigtigt, led i den serie af omvæltninger i Øst- og Centraleuropa, der i dag har ført til at flertallet af

de tidlige sovjetiske satellitstater er blevet medlemmer af såvel EU som NATO, samtidig med at Sovjetunionen er opløst, og de tidligere Sovjetrepublikker forvandlet til mere eller mindre selvstændige stater. Ja de tre baltiske lande er endda blevet medlemmer af EU i 2004 og af NATO, selv om russerne officielt opfatter dem som en del af det 'nære udland', omfattende alle de gamle Sovjetrepublikker fra Ukraine til Georgien og Centralasien.

Reform på kinesisk

Omvæltningerne i det kommunistiske Østeuropa gjorde indtryk overalt i verden. Mest i det kommunistiske Kina hvor de fik lederskabet til den 4. juni 1989 at slå hårdt ned på en studenterdemonstration for mere demokrati på den Himmelske Freds Plads. *Tiananmen* betyder på kinesisk 'Porten til den himmelske fred' og er navnet på den massive sydlige hovedport til det tidligere kejserpalads i Beijing og samtidig navnet på denne centrale plads.

Den var anlagt i 1651 og udvidet til sit nuværende omfang i 1958, samtidig med et stort 'Monument for Folkets Helte', mens 'Folkets Store Hal' blev bygget på vestsiden. Mod syd afsluttes pladsen af den massive Qianmen (Forport) fra 1400-tallet. I 1977 opførtes Mao Zedongs mindehal der rummer Maos balsamerede legeme. Tiananmen er det kommunistiske styres mest cen-

trale politiske mindsted, der siden 1919, hvor pladsen for første gang var ramme om store studenterdemonstrationer, har været et symbol på folkets kamp for frihed.

Demonstrationen indledtes 14. april i anledning af Hu Yaobangs (1915-89) død. Hu havde indtil sin afsættelse i 1987 stået for en pro-demokrati- og anti-korruptionslinje som de protesterende ønskede fortsat. I den anledning af hans begravelse samledes op mod en million sørgende. Deltagerne rakte fra desillusionerede partimedlemmer og trotskister til tilhængere af fri markedsøkonomi.

Demonstrationen fortsatte i syv uger, indtil tanks blev sendt ind på pladsen og ryddede den med mange hundrede dræbte til følge. I kølvandet på indgrebet slog styret hårdt ned på alle tilhængere af demokratibevægelsen og udviste udenlandske korrespondenter. Medlemmer af partiet der havde ytret sympati med de demonstrerende, blev udrenset, og adskillige højt placerede partimedlemmer blev sat i husarrest, herunder generalsekretæren Zhao Ziyang (1919-2005).

Hermed slog Kina entydigt ind på en autoritær vej. Men samtidig fortsattes de økonomiske reformer i hidtil uset tempo med det resultat at Kina i dag, tyve år senere, af mange betragtes som det mest succesrige eksempel på en ny samfundsform som kaldes 'autoritær markedsøkonomi'. Den kinesiske ledelse havde

lært af de mislykkede sovjetiske reformer med *perestrojka* og *glasnost* at det var klogere at begynde med økonomien – hvilket i parentes bemærket viser at de var bedre marxister end juristen og leninisten Gorbatsjov. Hvordan det nu end forholder sig med de kinesiske ledes marxisme, er der næppe nogen som, uanset hvor kritisk man er over for undertrykkelsen af oppositionen og behandlingen af Tibet, Xinjiang og Taiwan, ikke vil indrømme at strategien har været mere succesrig end den sovjetiske.

Mislykket sovjetisk strategi

Trods al den interesse Mikhail Gorbatsjovs forsøg på at reformere det sovjetiske system vakte i Øst såvel som Vest mislykkedes de. Det skyldtes formentlig kombinationen af dybden af den økonomiske krise der havde ramt alle kommandoøkonomierne i Øst, samt at Gorbatsjov som en god tilhænger af Lenins lære oprigtigt troede at Sovjetunionen havde løst det ‘nationale spørgsmål’ og haft held med at skabe et nyt ‘sovjetisk menneske’ under sloganet ‘national i form, kommunistisk i indhold’. Så sent som 2. november 1987 udtalte Gorbatsjov med selvfølelse i et møde i centralkomitéen: “Kammerater, vi er i vores gode ret til at hævde at vi har klaret nationalitetsspørgsmålet.” (citeret efter Hélène Carrère d’Encausse, *De sovjetiske minoriteter*, 1991 s. 7).

Og sådan så det faktisk ud, ikke bare i det russiske centrum, men overalt i republikkerne. Under Leonid Breznev (1906-1982) stagnationsperiode i 1970’erne, hvor det vigtige ikke var realiteterne, men hvordan virkeligheden tog sig ud, syntes den ligeberettigede føderalisme ligefrem at trives i bedste velgående i Sovjetunionen. I de kaukasiske og centralasiatiske republikker strømmede ungdommen som følge af den officielle nationale begunstelsespolitik i stil med den amerikanske *affirmative action* ind på universiteterne i langt større tal end russerne. Ministerierne blev i stadig højere grad bemandet med indfødte, samtidig med at russerne i stigende tal forlod Aserbajdsjan, Kasakhstan og de Centralasiatiske republikker. Breznev var i Centralkomitéen omgivet af nære medarbejdere fra de ikke-russiske republikker, hvor især Kunajev fra Kasakhstan og Rasjidov fra Usbekistan øvede betydelig indflydelse.

Men alt var ikke godt. Det afslørede Gorbatsjov, da han rettede glasnosts afslørende lys mod korrupsion, slendrian og klientelisme i de ikke-russiske såvel som i de russiske republikker. Ifølge den franske ruslandshistoriker Hélène Carrère d’Encausse’s (f. 1929) analyse gik det så galt for Gorbatsjov, netop fordi han var moderne og vestligt indstillet. Han troede naivt, lige som det store flertal i Vesten, at problemerne i Sovjetunionen var af økonomisk

og organisatorisk natur. Hvis man fjernede hindringerne for økonomien ville samfundet modernisere sig selv. Derfor slog han ned på korrupsion og udygtighed, fyrede stribevis af inkompetente ledere og erstattede dem med dygtige etniske russere fra sin egen generation. Men derved ødelagde han utilsigtet de komplicerede nationale og etniske balancer som var etableret under Bresjnev.

I periferien blev det opfattet som et signal til russificering, da han fyrede den mangeårige førstesekretær i Kasakhstan, Dinmukhamed Kunajev (1912-1993, medlem af Politbureauet fra 1971 til 1987, for korrupsion og erstattede ham med en ukompromitteret russer, Gennadij Kolbin (1927-1998). At Kolbin var dygtig og ubestikkelig var fuldstændig underordnet for de lokale, der opfattede udskiftningen som et brud på fyrre års selvforvaltning.

Kolbin holdt kun til juni 1989 som førstesekretær, hvorefter han blev afløst af kasakhen Nursultan Azarbajev (f. 1940), der i dag leder Kasakhstan nærmest enevældigt. Studenterne i hovedstaden Alma Ata, nu Almaty (men ikke længere hovedstad i Kasakhstan, det er Astana i midten af landet), gik på gaden i demonstrationer der hurtigt udartede til gadekampe. Netop fordi han ville skabe et moderne og økonomisk velfungerende samfund, fremprovokerede Gorbatjov opløsningen af unionen og bragte hele det sovjetiske imperium til fald. Opløsningen

blev uundgåelig efter at Gorbatjov i Europa-Parlamentet i Strasbourg 6. juli 1989 erklærede at han ikke ville modsætte sig reformer i Østeuropa.

Kommunismens fald

Resultatet blev kommunismens fald i Øst- og Centraleuropa i 1989, foreningen af Tyskland 9. oktober 1990 og opløsningen af Sovjetunionen i december 1991 på initiativ af Boris Jeltsin (f. 1931), der som præsident i den Føderative Russiske Republik tog initiativ til at opløse Unionen af Socialistiske Sovjet Republikker, USSR.

Denne multinationale stat var blevet oprettet i 1922, da de sovjetiske ledere måtte erkende at verdensrevolutionen lod vente på sig. I stedet konsoliderede de med basis i Moskva det meste af det gamle zar-Rusland som en føderation af formelt selvstændige stater.

På papiret var der tale om et ægte statsforbund som resten af verden havde mulighed for at melde sig ind i. Ukraine og Hviderusland (Belarus) var nominelt så selvstændige at de fik sæde i Folkenes Forbund og siden i efterfølgeren FN.

Under Stalins terrorregime og den russisk-nationalistiske ideologiske oprustning i 1930'erne blev det imidlertid klart at Sovjetunionen var en fortsættelse af det førrevolutionære russiske imperium, blot med andre midler. Den afgørende faktor var det centralistisk organiserede

kommunistiske parti hvor alle var lige underordnede efter princippet om 'demokratisk centralisme', samt den centralstyrede planøkonomi.

Set i den store sammenhæng blev Oktober-revolutionens primære historiske rolle således at udskyde opløsningen af det russiske imperium i godt 70 år fra 1917 til 1991, mens Første Verdenskrig førte til opløsningen af Ruslands to konkurrenter, Østrig-Ungarn og det Osmanniske Rige.

Den Russiske Føderation som vi normalt kalder Rusland er en fortsættelse af den Russiske Sovjetiske Føderale Socialistiske Republik, RSFSR. Denne republik var langt den største, men altså ikke den eneste i Sovjetunionen. RSFSR blev organiseret i 1919-20 af de områder bolsjevikkerne havde kontrol over. Resten af zar-tidens besiddelser blev gradvis undertvunget militært og indlemmet som egne republikker. Særligt blodigt gik det for sig i Georgien februar 1921 og i Centralasien.

I det sidste område udkæmpede sovjetiske tropper i 1920'erne en veritabel kolonikrig mod muslimske oprørere, de såkaldte *basmatji* ('røvere'). En indsats som sovjetiske film siden glorificerede i en række 'easterns', hvor teknologisk overlegne russere med tanks og fly bekæmpede primitive og lumskede muslimer på stepperne. Generobringen kronedes i 1940 med indlemmelsen af de baltiske stater, det østlige Polen og Moldavien i overensstemmelse med Mo-

lotov-Ribbentrop-pagten fra august 1939.

I 1945 anerkendte resten af verden stiltiende denne uret, som først blev gjort god igen med opløsningen af USSR. Danmark anerkendte i modsætning til andre vestlige lande aldrig formelt indlemmelsen af de tre baltiske stater, men i praksis gjorde det først en forskel, da balterne i 1990 krævede selvstændighed, og Uffe Ellemann-Jensen (f. 1941) udnyttede det til uofficielt at støtte balternes frihedskamp. Den førnævnte franske historiker Héléne Carrère d'Encausse havde i en berømt bog fra 1978, *L'empire éclaté*, forudsagt opløsningen af Unionen.

Det fik hun ret i, men ikke pga. et oprør i det muslimske Centralasien som hun regnede med, men pga. oprøret i de baltiske lande. Så var den svenske historiker Kristian Gerner (f. 1939) tættere på med sin forudsigelse fra 1981 om Sovjetunionens opløsning pga. en kombination af økologiske problemer og nationale opstande. At forudsigelsen var lige ved at koste ham jobbet på Lunds Universitet for 'fornærmelse af venligtsindet nabostat' siger noget om såvel Sverige som situationen før 1989.

Den inderste ring af det gamle russiske imperium overlevede imidlertid i form af den Russiske Føderation. Denne uhyre statsdannelse strækker sig geografisk fra Kaliningrad ved Østersøen til Vladivostok ved Stillehavet og fra Ishavet i nord

til Sortehavet i syd. Den omfatter størsteparten af det eurasiske fastland uden respekt for den grænse mellem Europa og Asien ved Uralbjergene som talrige europæiske ideologer har proklameret uden viden om, hvor ringe betydning disse lave, skovbevoksede bjerge i grunden har.

Ural som grænse mellem Europa og Asien blev først formuleret af en tysk-svensk officer i russisk tjeneste i 1730, Philip Johan von Strahlenberg. Strahlenberg var blevet taget til fange af russerne ved det store svenske nederlag ved Poltava (i Ukraine) 1709 og tilbragte fangenskab i Sibirien. Efter sin tilbagekomst til Sverige udsendte han i 1730 værket, *Das nord- und östliche Theil von Europa und Asia*, hvor grænsen ved Ural blev slået fast.

At denne grænsedragning siden er indgået i den folkelige bevidsthed, ændrer ikke ved at den går midt igennem en stat der nok er multinational, men om muligt mere russisk domineret end Sovjetunionen.

Uden at gå nærmere ind på konflikten om Tjetjenien er det vigtigt at fastslå at staten er en føderation af mange lande og folk, hvoraf mange har vidt udstrakt autonomi.

Borgerne i den Russiske Føderation kaldes *rossijane* (af *Rossija*), uanset om de er tatarer, ukrainere, russere eller noget helt andet. Etniske russere derimod hedder *ruski* (af *Rus*). Borgernes identitet er imidler-

tid ikke russisk i etnisk forstand, sådan som mange danske – og hvad værre er, også mange russere – er tilbøjelige til at tro.

Folkeretsligt set er Rusland en forbundsstat, hvor republikker som Tatarstan har en meget høj grad af selvstændighed. Det markeres symbolsk med Europas største moské i midten af Kreml i Kazan fra 2005, nu dog modsvaret af en pragtfuld ortodoks katedral. At etniske russere så i praksis helt og aldeles dominerer føderationen og uden blusel taler om Rusland og russere (*ruski*), også når de taler på vegne af de i etnisk forstand ikke-russiske statsborgere, er anden sag.

Gorbatjovs rolle

Gorbatjovs og siden Jeltsins reformer markerede et delvis brud med den sovjetiske politistats moderniseringsforsøg. Men ikke nødvendigvis med tendenser i den lange russiske historie fra 1500-tallet til i dag. På en måde minder Gorbatjovs hensigter og metoder slående om moderniseringsforsøgene under zar Aleksander II (1818-81) der i 1861 ophævede livegenskabet. Det gælder helt ned til terminologien med *zakonnost* (lovlighed) og *glasnost* (åbenhed).

For begge reformatorer var målet at løse den spændetrøje som henholdsvis livegenskabet og den stalinistiske planlægning havde lagt om samfundet for i stedet at sætte bor-

gernes energi og initiativ fri. Samtidig indførtes retsstaten, således at loven kunne beskytte borgerne og deres ejendom mod vilkårlige bureaukratiske indgreb fra en politiseret administration. I et forsøg på at mobilisere offentligheden til støtte for reformerne og svække det intellektuelle forsvar for det gamle ophævedes forbuddet mod offentligt at give udtryk for kritiske opfattelser.

Gorbatsjov har siden fået hele æren (eller skylden) for de reformer af Sovjetunionen, der førte til dens opløsning. Men grunden blev faktisk allerede lagt under den tidligere KGB-chef Jurij Andropovs (1914-84) kortvarige styre fra 1982 til 1984. Andropov døde efter kun 15 måneder ved magten, men erkendte med sin viden fra KGB's fortrolige indberetninger om landets virkelige tilstand behovet for radikale reformer. Han nåede næsten intet, men lagde grunden til den senere revolution ved at udnævne den efter sovjetiske forhold unge Mikhail Gorbatsjov (f. 1931) til medlem af Politbureauet.

Efter et kort mellemspil under ideologen Konstantin Tjernenko (1911-85) blev han valgt til generalsekretær i 1985. Fælles for Gorbatsjovs og Aleksander II's reformer var at ledelsen og magten stadig skulle hvile uindskrænket i hænderne på manden i toppen og hans tilhængere i forvaltningen. Demokratiseringen kom hurtigt til at udfordre såvel Aleksander II's som Gorbatsjovs positioner og dermed opretholdelsen af

det vældige multietniske rige. For at opnå en modernisering under ordnede former fandt begge ledere det lettere at lægge bånd på de anderledes tænkende (dissidenterne) end at acceptere en tilbundsgående demokratisering af hele samfundet. Deres tøven over for en reel demokratisering skyldtes at de blev konfronteret med oprør i de ikke-russiske randområder i samme øjeblik liberaliseringen tog fart.

I 1860'erne såvel som i 1980'erne stod det hurtigt klart at den yderste ring i imperiet kun kunne opretholdes med tvang. Der var samtidig parallelle årsager til at regimet ikke brød hurtigere sammen i de to situationer, end tilfældet var. Trods store forskelle mellem zarernes og Stalins moderniseringspolitik var der påfaldende ligheder mellem eliternes betingelser under zar-styret og i sovjet-tiden.

Peter den Store (1672-1725) havde efter sin sejr over Sverige ved Poltava i 1709 bestræbt sig på at åbne Rusland mod omverdenen, mens Stalin gjorde det modsatte. Men begge præsiderede over ekstremt brutale autoritære regimer, der flyttede befolkningen rundt med hensynsløs grundighed og effektivitet, en brutalitet der også gik ud over de eliter, der udførte politikken.

Derfor var eliterne lettede over den større trykthed de opnåede efter såvel Peters som Stalins død. Under zarerne indebar det garanti af ejen-

domsretten, under Brezjnevs tryk-
hed i ansættelsen for bureaukratiet
og stop for den hastige sociale mobi-
litet der havde karakteriseret Stalin-
tiden. Med tiden fik eliterne smag
for vestlig luksus og frihed, samtidig
med at deres børn i stigende grad
fik mulighed for at gøre sammenlig-
nende studier i velstand og frihed i
Øst og Vest.

Anskuet i det store perspektiv in-
debar Oktoberrevolutionen i 1917 i
grunden ikke et egentligt brud med
russisk tradition, alle blodsudgydel-
ser og katastrofale ødelæggelser til
trods. Snarere var der tale om en
politisk ændring inden for rammen
af én stor moderniseringscyklus i
russisk historie, der i realiteten vare-
de helt fra 1850'erne til 1970'erne.
Ganske som Aleksander I's (1777-
1825) indmarch i Paris 1814 marke-
rede Ruslands succes i den første
modernisering, markerede Sovjet-
unionens erobring af Berlin i maj
1945 imperiets status som en stor-
magt.

Russernes besættelse af Østberlin
kom til at vare længere end Aleksan-
der I's af Paris, men virkningen var
den samme, indadtil såvel som ud-
adtil. Indenrigspolitisk behøvede
det herskende styre ikke længere at
bekymre sig om herredømmets sik-
kerhed, og udadtil var prestigen sik-
ret. Styret så derfor ingen grund til
at løbe den risiko som radikale re-
former altid indebærer i en stærkt
centraliseret og autoritær stat, selv
om mange havde en utryk fornem-

melse af manglende effektivitet i
landbrug og industri efter at fasen
med ekstensiv genopbygning efter
Anden Verdenskrigs ødelæggelser
var overstået omkring 1960.

Ineffektivitet og stagnation

Ekstremt lav produktivitet prægede
store sektorer af Sovjetunionens
økonomi, en ineffektivitet der blev
eksporteret til satellitstaterne i Øst-
europa med de centraliserede plan-
økonomier, hvortil kom absurde
spild i distribution og detailhandel.
Op til halvdelen af kornet rådne-
de op under transporten fra producent
til forbruger, mens ekspedienterne
havde en helt urimelig magt i for-
hold til kunderne, der var reduceret
til ydmyge ansøgere om varer fra bu-
tikkens hylder. Den generelt lave
produktivitet sprang ikke alle iagtta-
gere i øjnene, fordi den eksisterede
sammen med fremragende resulta-
ter inden for militær- og rumfartsin-
dustri.

I dag ved vi at disse sektorer re-
præsenterede et lukket kredsløb
med særlige privilegier. Men selv de
fremragende resultater her repræ-
senterede snarere håndværksmæs-
sige éngangsprodukter end masse-
fremstillet design som i USA.

Det forklarer delvis hvorfor resul-
taterne fra den sovjetiske rumindu-
stri aldrig slog igennem uden for sin
egen højt specialiserede sektor. Der
er helt afgørende forskel på at kun-
ne producere ét eksemplar og mas-

sefremstille komponenterne. Kun våbenindustrien lykkedes det at mas-seproducere kvalitetsprodukter, en produktion der i vidt omfang har klaret omstillingen til fri konkurrence efter kommunismens sammenbrud.

Resultatet blev stagnationsperioden under Leonid Brezjnev fra 1964 til 1982. Denne stagnation svarede til Nikolaj I's regering fra 1825 til 1855 i slutningen af den forrige moderniserings-cyklus. Forsigtige reformer blev afløst af stivnet gammelmandsvælde og undertrykkelse.

Akkompagneret af militært praleri sakkede Rusland i 1970'erne såvel som i 1840'erne bagud i konkurrencen med mere demokratiske systemer der var i stand til at ændre sig selv indefra. 1800-tallets industrielle revolution svarer til informationsrevolutionen i 1970'erne og 1980'erne. Ingen af udfordringerne var lederne af det russiske imperium i stand til at besvare i tide. Derfor blev det nødvendigt at indføre en ny statsform. Boris Jeltsin lagde grunden til et nyt og demokratisk Rusland, men i Vladimir Putins (f. 1952) præsidentperiode fra 2000 er systemet blevet stabiliseret i form af en autoritær (og korrupt) markedsøkonomi styret fra Kreml og baseret på eksport af energiresourcer.

Indtil videre har denne styrkelse ført til en genoptagelse af truslerne mod naboerne i det såkaldte 'nære udland', især Georgien og de baltiske stater, men også trusler mod

Ukraine. Ved at spille kortet som leverandør af gas har Vladimir Putin indtil videre haft held med at føre Rusland tilbage i en dominerende stilling over for mange af de forhenværende sovjetrepublikker. Men ikke over for Øst- og Centraleuropa der er forholdsvis sikre som medlemmer af EU og NATO.

Murens fald

At Tysklands forening kun var mulig pga. opbruddet i de andre dele af det sovjetiske imperium, skal dog ikke forklejne betydningen af Murens fald i november 1989. Selv oplevede jeg den blandt vesttyske historikere på en konference om italiensk historie i den yderste vestlige udkant af Forbundsrepublikken, Trier. Midt under redegørelser for fascismens fald og borgerkrigen mellem partisanerne og tilhængerne af Salò-republikken 1943-45 blev der uro i salen.

Enkelte sneg sig ud og begyndte at følge begivenhederne i Berlin på fjernsynet. Og så blev vi målløse hængende foran apparatet. Ingen af os havde forudset DDR's pludselige sammenbrud, uanset hvor meget vi afskyede det østtyske regime. Dermed delte vi skæbne med næsten alle vestlige regeringsledere og deres efterretningstjenester, som heller ikke havde erkendt hvor slet det stod til med Østtysklands økonomi.

Siden indlemmelsen af DDR i Forbundsrepublikken i 1990 har vi fået

den ene beretning efter den anden om Østtysklands dårlige økonomi. "Vi vidste godt, at det stod slemt til, men at det var så slemt, anede vi ikke", har omkvædet lydt fra de politisk og økonomisk ansvarlige. Det skal selvfølgelig tjene som undskyldning for daværende kansler Helmut Kohls (f. 1943) fejlslagne strategi med ikke fra starten at indrømme omkostningerne ved genforeningen.

Politisk var hans strategi dog rigtige end flertallet af nølende socialdemokraters. SPD's kanslerkandidat i begyndelsen af 1990'erne, Oscar Lafontaine (f. 1943), i dag leder af efterfølgerpartiet til SED og PDS, *die Linke*, der med valgene i 2009 har etableret sig som det femte parti i Forbundsrepublikken, advarede om de økonomiske og sociale omkostninger ved foreningen. Han har fået endnu mere ret, end han kunne ane i 1990. Kansler Kohl indledte CDU's årskongres i 1995 med at indrømme at "arven efter 40 års DDR-diktatur var langt tungere end nogen havde forestillet sig". Selv de professionelle økonomer der burde have vidst bedre, delte den overoptimistiske vurdering af DDR's økonomiske potentiale.

Men er det virkelig sandt at vi ikke havde mulighed for at vide, hvor slemt det stod til, før Murens fald i 1990? Set fra i dag er det klart at problemet ikke var manglende data, men mentale filtre, der gjorde at politikere i Øst som i Vest ikke tog notits af de foreliggende oplysninger.

Krigsskadeserstatningerne til Sovjetunionen i årene efter Anden Verdenskrig svækkede Østtysklands økonomi. Men fra omkring 1970 bidrog Sovjetunionen økonomisk til opretholdelsen af sin østtyske koloni ved at levere råstoffer til under verdensmarkedspriserne og aftage industriprodukter som ikke kunne sættes uden for Østblokken.

Økonomiske historikere er i dag enige om at indbyggede defekter ved den socialistiske planøkonomi senest fra midten af 1970'erne drev systemet til bankerot. Produktiviteten i DDR-virksomhederne sank støt, mens ingen hverken kunne eller ville undersøge om investeringer og resultater stod i et rimeligt forhold til hinanden.

Senest i begyndelsen af 1980'erne stod det ifølge den dengang ansvarlige DDR-økonom, Siegfried Wenzel, den kommunistiske ledelse klart at landet reelt var fallit og at det ville være næsten umuligt at redde situationen.

Trods denne indsigt skete der intet. Regeringen satsede på at videreforarbejde den billige sovjetiske olie og sælge den i Vesten for hård valuta, mens den dækkede det indenlandske energibehov med brunkul. Ud over en forfærdelig forurening kom der ingen vækst ud af det. Investeringerne ville have været nyttigere i andre industrier og førte kun til at udlandsgælden i 1986 var tre gange så høj som importindtægterne.

DDR's miserable økonomiske situ-

ation var altså fra et tidligt tidspunkt kendt i Vest såvel som i Øst. Alligevel var der ingen i Politbureauet der reagerede på plankommissionens gentagne advarsler mod den truende fallit. Denne trussel fremgik ellers af de friserede officielle statistikker, hvis man læste dem omhyggeligt. Det blev senest klart i slutningen af 1970'erne da Banken for International Betalingsudligning i Genève begyndte at føre regnskab over østblokstaternes udlandsgæld.

For opmærksomme læsere var der i virkeligheden også mange andre indicier på regimets svaghed. Problemet er blot at det er meget lettere at tolke dem rigtigt i dag, hvor vi kender udgangen på historien.

Læst med vores nuværende viden er det let at se at partiorganet *Neues Deutschland* blev præget af en stadig mere defensiv tone. Henvisningerne til marxismen blev mere og mere rituelle, også i propagandaen. Undertrykkelsesapparatet var fortsat brutalt, men statsikkerhedstjenesten Stasi tillod oppositionen noget friere tøjler fra midten af 1980'erne.

Men at det var udtryk for tvivl og usikkerhed og ikke gradvis 'normalisering' er lettere at se i dag end dengang. Tværtimod udtrykte ledende vesttyske politikere støtte til den østtyske stat, som Tony Judt (f. 1948) påviser i sin glimrende bog om Europas historie efter 1945 (*Postwar*, 2006). Og selv den stærkt antikommunistiske leder af CSU, Franz Joseph Strauss (1915-88), var ansvarlig

for formidlingen af et stort lån til DDR.

Trods alle tilgængelige informationer var der praktisk taget ingen i Vesten som forestillede sig et totalt sammenbrud for den østtyske stat. Det gjaldt for det vesttyske beslutningstagermiljø såvel som for CIA, i hvert fald på de højere niveauer i organisationen.

Men når sandheden skal frem, gælder det også for næsten alle os andre. Fantasien rakte ikke langt, når det gjaldt de kommunistiske regimer. Desuden skal man ikke glemme at det passede mange ganske godt med delingen af Tyskland. Man syntes ganske vist nok at det var synd for østtyskerne, at de skulle betale prisen for verdens stabilitet, men det var der i den realt eksisterende verden med atomvåbnenes terrorbalance ikke meget at gøre ved.

Jeg selv var så sent som i 1988 med til at skrive en bog om tysk historie. Her tilsluttede vi os den franske intellektuelle André Malraux (1901-76) og den italienske politiker Giulio Andreotti (f. 1919) vittighed om at Tyskland er så god en ting, at det gælder om at have så mange som muligt af dem – en formulering som også den daværende danske statsminister Poul Schlüter (f. 1929) efter sigende nåede at fremføre, inden DDR forsvandt.

At DDR var bankerot, anede vi måske, men tænkte på den anden side at det blev kompenseret af den melankolske skønhed ved de sociali-

stiske lande, hvor alting var gået i stå i nostalgisk, lortebrun 50'er-stilstand.

Nye skillelinjer

Omvæltningerne i 1989 kom overraskende, og i dag er det næsten umuligt at forestille sig hvilket brud med de trygge og velkendte skillelinier fra den kolde krig, det betød.

Set i det lys er det glædeligt – og i grunden overraskende – at så mange af de øst- og centraleuropæiske lande har fundet tilbage til Europa som medlemmer af EU. Det tog tid ja, men er lykkedes. Ikke uden problemer, slet ikke. Lande som Rumænien og Bulgarien er givetvis optaget før deres økonomier og retsvesen var klar til det.

Her må vi blot håbe at reformprocessen fortsætter, selv om guleroden om medlemskab ikke længere kan bruges til at tvinge dem til reformer. Ungarn er i en håbløs forfatning, men det skyldes i høj grad at landets politikere ikke har været i stand til at samarbejde for at hele den splittelse, som den sovjetiske besættelse medførte.

Trods alle økonomiske problemer må man i det mindste glæde sig over at forholdene er nogenlunde regulerede for de nationale mindretal, hvoraf flertallet er ungarske som følge af de hårde og ugunstige grænse-dragninger efter Første Verdenskrig. Ikke perfekte, som striden om en slovakisk sproglov vendt mod det store ungarske mindretal fra august

i år viser. Men alligevel bedre end nogensinde før. Med undtagelse af de mange millioner romaer hvis ud-satte situation repræsenterer den største udfordring for EU's mindretalsbeskyttelsespolitik.

Nationalismens spøgelse er ikke forsvundet, slet ikke. Jeg har slet ikke nævnt krigen i Jugoslavien som er det sted, hvor forudsigelserne om nationalistiske borgerkrige som følge af kommunismens fald kom til at slå til.

Den førnævnte polske dissident Adam Michnik forudsagde det i 1990 med et elegant spil på Lenins (1870-1924) formulering fra 1916 om 'Imperialismen som kapitalismens højeste stadium'. I stedet skrev han ironisk i en artikel der bl.a. blev bragt på dansk i det længst forsvundne tidsskrift *Omverden* i 1990, at 'Nationalismen er kommunismens højeste stadium'. Med det mente han at det kommunistiske system fungerede som en dybfryser, der holdt de nationale konflikter nede, men at de ville bryde ud i lys lue i samme øjeblik diktaturet brød sammen.

Denne forudsigelse gik i opfyldelse i Jugoslavien og i Kaukasus. Men indtil videre kun dér. Den svensk-danske Ruslandsforsker, Märta-Lisa Magnusson (f. 1950), organiserede med sikker næse for aktualitet en rejse for danske udenrigspolitisk interesserede til Georgien, Armenien og Aserbajdsjan i november-december 1989.

Her blev vi vidner til opløsningen af det sovjetiske imperium. Allertydeligst da vi overværede hvorledes et helt regiment af unge aserbajdsjanere i lufthavnen i Baku deserterede på vej til militærtjeneste i Polen. De undslap gennem vinduerne og blev i busser af den nationale front kørt tilbage til hovedstaden. Kun for at blive sendt i krig mod armenierne om enklaven Nagorno-Karabakh.

Glæde trods alt

Denne konflikt er som så mange andre stadig ikke løst. Men overordnet set er der alligevel grund til stort set at glæde sig her tyve år efter kommunismens og Murens fald. Et fald som næsten ingen havde forudset og langt fra alle glædede sig over, mens det skete.

Fx den daværende præsident i Frankrig, François Mitterrand, der prøvede at holde de østeuropæiske lande ude af EU med en særlig konføderation oprettet til formålet. Og krævede indførelse af en økonomisk og monetær union i EU som betaling for at acceptere samlingen af Tyskland. Det gik vist hen over hovedet på de mange velmenende danskere der stemte nej til Maastrichttraktaten, samtidig med at de glædede sig over Murens fald og ønskede Østeuropa med i EU. Heller ikke Storbritanniens Margaret Thatcher (f. 1925) var entusiastisk over Tysklands forening og modarbejdede

den længst muligt. Men det er i dag alt sammen overstået, *past history* som de siger på amerikansk. Men hvor verden bevæger sig hen, er svært at sige. Tysklands kansler, Angela Merkel (f. 1955), der selv har oplevet kommunismen, har ret i at vi stadig lever i eftervirkningerne af kommunismens sammenbrud.

George Bush den ældre (f. 1924) fik ikke ret i ankomsten af en ny verdensorden som han proklamerede med angrebet på Irak i 1991; Osama bin Laden (f. 1955) heller ikke med sit angreb på World Trade Towers i 2001. Bric-landene Brasilien, Rusland, Kina og Indien er stærkt på vej og har sammen med andre lande fået formaliseret deres indflydelse gennem G-20.

Men trods al svækkelse af USA er det for tidligt at afskrive denne stormagt, selv om landet er blevet mere multilateralt. Formentlig er det også for tidligt at afskrive EU nu hvor Unionen og Europa for første gang er lige ved at være identiske.

Om marxismen får et come back som politisk teori i kraft af finanskrisen bliver spændende at se. Men kommunismen gør næppe.

Uffe Østergård, professor i europæisk og dansk historie, International Center for Business and Politics, CBS.

Litteraturliste til artiklen kan fås ved at sende en mail til brita@udenrigs.dk

Tyskland tyve år efter

Jan Bo Hansen

Ved tyveåret for Murens fald er såvel frygten for et dominerende som forventningerne til et handlekraftigt Tyskland gjort til skamme

Forbundsdagsvalget den 27. september faldt (næsten) sammen med tyveåret for Murens fald i Berlin.

Dette noget skæve jubilæum er blevet fejret med alle midler: Den samlede mediepark er blevet indsat for at mindes begivenhederne, der ledte op til faldet. Hver aften sender fjernsynet sine gamle strimler, Erich Honecker og Mikhail Gorbatsjov toner frem på skærmen og fremsiger deres velkendte soundbits. Om fem år vil det bryde ud igen.

Valgresultatet fik det til at ligne en tanke, et skel i den politiske historie: Socialdemokratiets tilbagegang med 12 procentpoint til 23 procent er ikke bare den største tilbagegang i partiets historie, det er den største tilbagegang, noget parti har oplevet ved et enkelt valg efter krigen. CDU og det liberale parti FDP vil nu danne regering, mens SPD må række sig ind blandt oppositionspartierne som et af tre, der nu vil kappes om at fremvise en alternativ profil. Fempartisystemet er kommet for at blive.

Det er et volatilt system, og næste gang vil andre partier blive ramt. Men denne gang var det altså SPD.

Det er en fortsættelse af tendensen væk fra folkepartierne og i retning af et opsplittet partisystem som det danske. Også CDU gik tilbage. Det drejer sig ganske vist kun om 1,4 procentpoint til 33,8 procent, efter socialdemokratisk målestok et misundelsesværdigt resultat. Men det er alligevel det næstdårligste i partiets historie. Antallet af kernevælgere skrumper i alle partierne. FDP, der med 14,6 procent har haft det bedste valg i partiets historie, har samtidig en meget lille gruppe af kernevælgere. Det kræver ikke særlige evner at spå partiet en kraftig tilbagegang i 2013.

Partierne vil skulle bevæge sig. Det er allerede sket med dannelsen af en delstatsregering bestående af CDU og De Grønne i Hamburg, et eksperiment, der vil blive fulgt med interesse i de øvrige delstater og af CDU's forbundsledelse, hvor man

ikke har noget imod et alternativ til FDP som regeringspartner.

SPD vil ikke længere på forhånd tage afstand fra en regeringsdannelse med Die Linke (tidligere PDS).

Men at denne udvikling ikke går i én retning, ser man i disse dage i Thüringen, hvor SPD har kunnet vælge mellem at danne regering med CDU og Die Linke, og har valgt CDU. Der er to poler i det politiske system – CDU og SPD – men mulighederne for at danne regering er blevet forøget med nye varianter, og partierne vil ikke på forhånd give afkald på bestemte kombinationer.

Det manglende magtperspektiv var den væsentligste årsag til Socialdemokratiets nederlag. SPD havde ved at udelukke en regering med Die Linke fraskrevet sig muligheden for at udgøre et regeringsalternativ til CDU. Det bedste, den socialdemokratiske ledelse kunne håbe på, var at blive juniorpartner i en regering Merkel. Med det perspektiv kunne partiet ikke mobilisere sine vælgere, og mobiliseringen har altid været SPD's achilleshæl. Partiets vælgere gik kun i mindre grad til andre partier. Den største gruppe blev hjemme og bidrog kraftigt til den lave valgdeltagelse på 72 procent.

At der kan dannes et alternativ til den siddende regering vil også i 2013 være en forudsætning for, at SPD kan mobilisere sine vælgere. Den kommende periode vil utvivlsomt blive brugt på underhåndsforhandlinger med De Grønne og

Die Linke for at sikre de kompromiser i udenrigs- og sikkerhedspolitikken, der er en forudsætning for regeringsdannelsen. Det lægger et stort pres på Die Linke, der spænder fra pragmatisk venstrefløj til stalinistisk ortodoksi.

Merkel II

Er regeringen Merkel II så dette opbrud til nye bredder, som kredse i FDP taler om, og oppositionen fremmaner i dystre billeder? For omverdenen er der to spørgsmål: Hvad vil det betyde for Tysklands udenrigspolitik, og hvad vil det betyde for den økonomiske politik.

Da DDR for tyve år siden gik ind i Forbundsrepublikken var der store forventninger og skrækscenarier: I det netop udsendte værk med dokumenter fra det britiske udenrigsministerium 1989 og 1990 kan man følge skrækscenarierne, som de udmales i London. Tyskland vil ikke holde sig inden for de grænser, der nu er afstukket med de to staters arealer, men rask gribe ud efter grænserne fra 1937, profeterede Margaret Thatcher. EU vil blive domineret fra Berlin, de østeuropæiske stater vil omgående miste deres nyvundne selvstændighed til tyskerne, Europas japanere. Den bagved liggende holdning er, at tyskernes økonomiske effektivitet og arbejdsvilje er så overvældende, at de vil nedkæmpe enhver modstand og underlægge sig ethvert landområde,

der åbnes for markedsøkonomien.

På den tyske side var der forventninger til, at Berliner-republikken på en ganske anden måde end Bonn-republikken ville være i stand til at løse de problemer, som den gamle Bonn-republik vaklede under. Disse forventninger fik deres mest prægnante udtryk i Johannes Gross' bog *Begründung der Berliner Republik* fra 1995. Berlin-republikken kan ikke blive en partistat på samme måde, som Bonn-republikken til borgernes fortrydelse er blevet det, profeterede Gross. Partierne hørte tilsyneladende ikke hans manende ord, for de mekanismer, der styrer det politiske liv i Berlin-republikken synes ganske lig de mekanismer, der styrede Bonn-republikken.

Den økonomiske politik vil være præget af finanskrisen og dens eftervirkninger. Det vil være overordentligt vanskeligt at gennemføre de skattelettelser, to af regeringspartierne, CSU og FDP, i umisforståelige vendinger har lovet deres vælgere. Den første opgave for Merkel II bliver at fremstille en konstruktion, der kan serveres som skatteletelse samtidig med, at man sikrer sig et uændret statsligt provenu.

På længere sigt kæmper Forbundsrepublikken også med omkostningerne ved at integrere det tidligere DDR. Solidarpakt II udløber i 2019, men også efter den dato vil det være nødvendigt at overføre store beløb til de østlige provinser. På endnu længere sigt tynges republikken af

de grundlæggende problemer, der hænger sammen med den demografiske udvikling og vanskelighederne ved at opretholde en arbejdsstyrke på et niveau, der kan sikre de kommende pensioner. Det er problemstillinger, der ligger bag forhøjelsen af pensionsalderen fra 65 til 67 år, men i øvrigt er forsvundet fra den offentlige diskussion.

Det ironiske er, at forbundsregeringen i 1990 var meget ubekymret, når det gjaldt opbygningen af det tidligere DDR og til gengæld meget bekymret for de løfter, Helmut Kohl havde givet Sovjetunionen. I sidste instans kom udgifterne til Sovjetunionen/Rusland til at udgøre en meget lille del af udgifterne til opbygningen af DDR – som til gengæld har kostet summer, ingen havde drømt om.

Håb og frygt

Ved tyveåret kan det konstateres, at hverken frygt eller håb blev realiseret. Forventningerne til en anderledes handlekraftig regering er blevet skuffet. Frygten for et dominerende Tyskland, der fra Berlin dominerede Øst- og Centraleuropa, mens de små naboer dukkede deres arme hoveder, er gjort til skamme. Der er hverken tegn på det ene eller andet. Gerhard Schröder lagde ud med en kraftig betoning af de tyske interesser – og en betoning af det opbrud, som hans regering udgjorde. Men det varede ikke længe. Væsentlige

kræfter i det tyske erhvervsliv med stærke interesser i EU satte sig for at forklare Schröder, hvordan EU fungerer, og hvad de tyske interesser i den henseende er. De havde held med sig og blev hjulpet af Schröders facon, der skabte modstandere og kritikere i rask tempo.

Da Angela Merkel kom til, var tilfredsheden stor, i det mindste hos Tysklands naboer mod øst. Det tyske EU-formandskab var præget af viljen til kompromis – hvad der var så meget lettere, som Gerhard Schröder ved sin fremhævelse af de tyske interesser havde trukket uviljen ned over sit syndige hoved. Det lykkedes Merkel at forbedre forholdet til de østeuropæiske stater i den grad, at de i dag snarere udgør det største problem for den europæiske integration. De østeuropæiske stater bremser den europæiske integration, splitter den i udenrigspolitisk henseende og betragter i det hele taget EU som en subventionskilde. Til gengæld er det tyske forhold til Rusland blevet forværret.

EU er lammet

Den tilbageholdende linje tjener utvivlsomt til at fremme Angela Merkels popularitet blandt de ny medlemslande. Men for EU har det ikke været uden konsekvenser. Den nuværende lammelse skyldes ganske vist ikke den tyske regering, men det virker på den anden side ikke, som om den er uvelkommen. Det står

klart, at initiativer til en mere effektiv union skal komme fra Tyskland og Frankrig. Fra Nicolas Sarkozy kan man ikke forvente dem, i hvert fald ikke initiativer med henblik på kerneområderne. Frankrig har lagt kræfter i Middelhavsunionen, og i det andet hjørne af Europa organiserer landene ved Østersøen sig. Det er alt sammen organisering af de utilfredse med henblik på at sikre sig en større del af kagen. Men det er ikke noget, der bringer EU fremad.

Om det overhovedet er muligt for Frankrig og Forbundsrepublikken at bevæge den nu så kraftigt udvidede Europæiske Union, på samme måde, som det er sket tidligere, er et andet spørgsmål. Det er tænkeligt, at de tider er forbi, hvor det kunne lade sig gøre, og at EU falder fra hinanden eller i hvert fald tilbage i en tilstand af ubevægelighed. Den masse, der skal bevæges, er blevet så meget større end de bevægende kræfter, at selv den mest energiske politiske ledelse i Frankrig og Forbundsrepublikken ville have vanskeligt ved at skabe ny bevægelse. Til de mest energiske kræfter, når det gælder EU, kan man næppe regne Angela Merkel. I den sidste halvdel af Merkel I har der ikke været forsøg i den retning. Det kræver en høj grad af optimisme at forvente dem i Merkel II.

Jan Bo Hansen, Tysklandsekspert og journalist på Weekendavisen.

Tjekkiet og Slovakiet – kompliceret kærlighed

Dana Schmidt

De to lande har udviklet sig forskelligt siden kommunistregimets fald og især siden nedlæggelse af fællesstaten. Men de fleste tjekker og slovakker føler sig stadig knyttet til hinanden, og mange synes, at de gensidige relationer er bedre i dag end før bruddet

Da kommunistregimet faldt sidst i 1989, jublede næsten alle folk i Tjekkoslaviet, både i den tjekkiske og den slovakiske del af landet. Godt tre år senere, 1. januar 1993, da fællesstaten formelt blev delt, var jublen væsentlig svagere, selv om etableringen af to selvstændige republikker egentlig var en konsekvens af totalitarismens fald. Mange mennesker var direkte kede af, at den 75 år lange sameksistens var slut, og nogen begræder det stadigvæk. Næsten fire ud af ti lider af 'føderationsnostalgi' og ville helst genskabe den gamle stat.

Det er urealistisk, og Tjekkoslaviet vil nok blive ved med at være et begreb fra fortiden, men et stærkt sammenhold mellem de to folke-

færd lever videre i bedste velgående. Den fremmedgørelse, som mange frygtede, kom aldrig for alvor, og i dag synes de fleste mennesker, at forholdet mellem de 10,2 millioner tjekker og 5,4 millioner slovakker er mindst lige så godt som før bruddet eller endda bedre.

Og mange sammenligner både den kølighed, distancetagen og forlegenhed, som var der i begyndelsen, og de nuværende venskabelige følelser med reaktioner på opløsning af et ægteskab. Et til tider problematisk, men ikke helt dårligt ægteskab, så skilsmissen, der selv om den forløb relativt kultiveret og uden store skænderier, stadig gør ondt på nogen. Ifølge forskellige meningsmålinger synes 35-40 procent tjek-

ker og slovakker, at det var forkert at nedlægge føderationen.

Men omtrent lige så mange mener, at det var rigtigt. Tjekkiske modstandere af føderationen argumenter oftest med, at det fattigere Slovakiet var en for stor belastning for statskassen, og at slovakkerne angivelig hele tiden var utilfredse og krævede mere og mere. Slovakiske tilhængere af delingen siger, at bruddet var uundgåeligt, fordi de to på papiret ligestillede stater i virkeligheden slet ikke var ligestillede, fordi tjekkerne altid var den dominerende nation, og fordi mange tjekker altid så lidt ned på slovakkerne.

Årsager til skilsmissen

“I føderationen spillede tjekkerne rollen som den rationelle mandlige part, slovakernes rolle var en lune-fuld og evig utilfreds hustru”, siger den slovakiske politolog Silvia Miha-likova.

Også den slovakiske sociolog Marian Timoracky, som har skrevet en del om de tjekkisk-slovakiske relationer, påpeger tjekkeres udbredte ‘storebror-holdning’ til slovakkerne.

“For mange tjekker er Slovakiet et eksotisk landskab med Tatra-bjergene, slivovits, halusjkaer (slovakisk nationalret, red.) og folkløse, noget à la Tahiti eller karnevaler i Rio”, sagde Timoracky i en af debatterne efter bruddet.

Prags dominans på den politiske scene og nogle/mange tjekkers

overlegenhedsattitude over for slovakkerne var ikke de eneste grunde til opdelingen af Den Tjekkoslava-kiske Føderative Republik, men det spillede utvivlsomt en væsentlig rolle. Og flere kloge mennesker, ikke mindst Tjekkoslavakiets da-værende præsident Václav Havel, advarede gentagne gange mod sådanne holdninger og deres mulige konsekvenser.

“Mange tjekker opfører sig så selvcentreret, foragtende og ufølsomt, at slovakkerne ikke længere tror på Tjekkoslavakiet som deres land”, sagde Havel et halvt år før statsbruddet, som han var en konsekvent modstander af.

Men selve beslutningen om at nedlægge fællesstaten blev ikke truffet af almindelige tjekker og slovakker. De havde ingen mulighed for at udtale sig om statens fremtid. Der blev ikke afholdt en folkeafstemning, selv om der lød krav om den, og selv om et flertal af befolkningen var imod opdelingen. Det viste meningsmålinger, men de to på det tidspunkt mest magtfulde herrer i begge republikker, Tjekkiet regeringschef Václav Klaus og hans slovakiske modpart Vladimir Meciar, ignorerede det. Klaus og Meciar afgjorde Tjekkoslavakiets skæbne den 24. august 1992, da de i villa Tugendhat i Brno aftalte fællesstatens definitive ophør. Brno ligger symbolsk midt imellem Prag og Bratislava. Og pragtvillaen er en af Tjekkiet ti kulturskatte på Unescos Verdensarvsliste.

Med mødet i Tugendhat kulminerede diskussioner om føderationens fremtid, som var begyndt nærmest samtidig med kommunistregimets fald, altså så snart det var muligt at tale højt om tidligere tabuemner. De første par år troede de færreste på, at Tjekkioslovakiet virkelig kunne blive delt. Men efter parlamentsvalget i juni 1992, som blev vundet stort af Klaus' og Meciar's partier, blev det klart, at det var de to herrens og deres ligesindedes hensigt. Efter valget nægtede Klaus at sammensætte en føderativ regering, selv om præsident Havel havde pålagt ham det, og Meciar gennemtruffede i det slovakiske parlament vedtagelsen af Deklarationen om Slovakiets suverænitet. Vejen til bruddet var åben.

“Det var de to valgsejrherrer, som traf beslutningen uden at spørge befolkningen. Der er ingen tvivl om, at deres personlige ambitioner spillede en stor rolle. Begge er autoritative personer, som ikke ønskede at dele magten med en anden republik og med de føderative organer. De ville have den i deres egne hænder”, lyder den daværende tjekkioslovakiske udenrigsminister, Jiri Dienstbiers, vurdering. En lignende opfattelse af de to politikeres rolle er ret udbredt i begge republikker og ikke kun blandt nostalgikerne.

Tjekkiet siden statsskilsmissen

Václav Klaus og Vladimir Meciar fik

den magt, de ønskede, og førstnævnte er stadig på toppen. Som Tjekkiet's præsident har Klaus ganske vist begrænsede beføjelser, fordi posten er primært ceremoniel, men visse vigtige kompetencer har han og bruger dem maksimalt. Ingen lov eller international aftale, som parlamentet har vedtaget/godkendt, er gyldig, før Klaus har underskrevet den. Han kan altså fremme eller bremse vigtige beslutningsprocesser. P.t. blokerer Klaus, kendt for sin modstand mod EU-integrationen, ratificeringen af Lissabon-traktaten. Og han agter, som han sagde for et par dage siden, at vente så længe som muligt med at underskrive traktaten, som begge parlamentskamre har godkendt for længe siden.

Tjekkiet er nu efter Irlands ja til Lissabon og Polens underskrift det eneste EU-land, som endnu ikke har ratificeret Lissabon. Alle partier undtagen kommunisterne ønsker, at Klaus sætter sin underskrift så snart Tjekkiet's forfatningsdomstol har behandlet en henvendelse fra en gruppe parlamentarikere. De mener, at aftalen er i strid med tjekkisk grundlov, fordi den vil gøre EU til en superstat og ergo true Tjekkiet's suverænitet. Domstolen ventes at afvise klagen, men ingen tør gætte på, hvornår præsidenten vil signere dokumentet.

Václav Klaus har været med i storpolitikken lige siden kommunistregimets fald. Han var finansminister i den første postkommunistiske føde-

rationsregering og også hjernen bag de første økonomiske reformer efter systemskiftet. Allerede i 1991, da han grundlagde det stadig magtfulde Borgerlige Demokratiske Parti (ODS), blev han viceregeringschef, året efter fik han ministerpræsidentposten og forblev på den i fem år. Bagefter var han formand for parlamentets underhus, og i 2003 efterfulgte han Václav Havel på præsidentstolen.

Havel og Klaus har aldrig haft det godt sammen, og det skyldes ikke kun deres forskellige holdninger til vitale spørgsmål som føderationen eller Tjekkiets EU-medlemskab og den europæiske integration i det hele taget. Animositeten mellem dem hænger også sammen med deres forskellighed som personer. Klaus har aldrig haft Havels noblesse og intellektuelle potentiale, og han har heller aldrig opnået den internationale respekt, som Havel havde og stadig har. I Tjekkiet er Klaus ret afholdt og plejer at få pæne tal i meningsmålinger om politikernes popularitet. Men han har også mange overbeviste modstandere, ikke mindst på grund af sin boykotagtige holdning til Lissabon.

ODS og Socialdemokraterne (CSSD) har skiftevis regeret Tjekkiet lige siden 1993, altid i koalition med mindre partier, men aldrig med kommunisterne, selv om deres parti er landets tredjestørste. Men indtil nu har alle andre partier nægtet at danne regering sammen med

kommunisterne, som i øvrigt aldrig direkte har beklaget partiets forbrydelser i fortiden, og som kalder skueprocesser og andre repressalier mod uskyldige mennesker for 'fejl'.

Forholdet mellem ODS og CSSD har ofte været præget af ideologiske konflikter, men også af den svage politiske kultur, som er ret karakteristisk for de ekskommunistiske lande. Spor af fire årtiers kommunistisk enevælde mærkes stadigvæk.

Den sidste store strid brød ud i foråret og endte med Socialdemokraternes mistillidserklæring til regeringen. Kabinettet under ledelse af Klaus' efterfølger i ODS' spids, Mirek Topolánek, faldt midt i Tjekkiets EU-formandskab, hvilket mange tjekker opfattede som uhyre pinligt og skadeligt for landets internationale omdømme. Nu har Tjekkiet en embedsmandsregering, ledet af den partiløse Jan Fischer, som skal fortsætte på posten indtil et valg i utide engang næste år. Han har på kort tid skaffet sig megen respekt i befolkningen.

Fischer blev straks efter det irske ja kaldt til Bruxelles til drøftelser om Tjekkiets langtrukne og hidtil resultatsløse debat om Lissabon. Det bliver nok ikke nogen nem opgave for Fischer at få Klaus til at underskrive aftalen, men han håber, at ratificeringsprocessen bliver afsluttet inden årets udgang.

Regeringschefen og hans kabinet er også i gang med en anden svær opgave. De har netop iværksat et

barsk spareprogram, som skal helbrede økonomien og mindske det kæmpestore finanslovsunderskud, de forrige regeringen har ophobet ved ikke at gennemføre påtrængte reformer, ikke mindst på det sociale område.

“De tidligere regeringer var været uansvarligt gavmilde”, siger førende økonomer, men understreger samtidig indflydelsen af den globale krise. De fleste tjekker forstå ifølge meningsmålinger, at regeringens sparerunde er nødvendig.

Slovakiets udvikling

Vladimir Meciar og hans Bevægelse for Demokratisk Slovakiet (HZDS) blev med internationale øjne ikke set som den store gevinst for den nye selvstændige stat. Omverdenen kritiserede Meciar for hans autoritære styrestil og manglende respekt for etniske mindretal og ytringsfrihed, hvilket bl.a. førte til, at Slovakiet i modsætning til Tjekkiet, Polen og Ungarn ikke klarede optagelse i NATO i marts 1999. På det tidspunkt var Meciar, som alle årene formåede at bevare sin popularitet i hjemlandet, ikke længere regeringschef. HZDS havde ganske vist vundet valget i 1998, men Meciar var ikke i stand til at finde koalitions partnere og forme en regering.

Han blev efterfulgt af Mikulas Dzurinda, hvis brede koalitionsregering omgående iværksatte de dybtgående økonomiske reformer, Me-

ciar havde forsømt, og det lykkedes også at forbedre dialogen med det ungarske mindretal. Dzurinda formåede også ret hurtigt at forbedre Slovakiets internationale ry og sikre landets optagelse 2004 i EU og NATO. Hjemme faldt Dzurindas popularitet sidst i hans otte år lange regeringsperiode, og efter valget i 2006 blev hans post overtaget af Robert Fico, som leder det let venstredrejede parti Smer.

Fico kreerede en koalition sammen med Meciar HZDS og det kontroversielle Slovakiske Nationalparti, som er den førende kraft i jævnlige antiungarske udfald, og hvis formand, Jan Slota, af modstanderne sammenlignes med Frankrigs Jean-Marie Le Pen. Forholdet mellem Slovakiet og Ungarn er ikke helt harmonisk og til tider sågar ret konfliktfyldt, primært fordi man beskylder hinanden for dårlig behandling af mindretallene. Omkring ti procent af Slovakiets indbyggere er etniske ungare.

Fico-regeringen fortsatte de reformer, som han hans forgænger havde iværksat, og opnåede fine resultater. Før den globale krise slog til, oplevede Slovakiets økonomi et boom, som fik nogle eksperter til at kalde det Centraleuropas tiger. Arbejdsløsheden, som tidligere var blandt Europas højeste, faldt og var kun lidt højere end den tjekkiske på ca. seks procent, lønningerne steg, om end langsomt, statsgælden faldt, investeringer fra udlandet voksede.

Reformerne, som også indebar markante besparelser, var så effektive, at den slovakiske økonomi nu virker sundere end den tjekkiske. (Slovakiet kom 1. januar 2009 med i ØMU'en, red.)

“Slovakiet er for tiden langt mindre truet af et potentielt økonomisk kollaps à la Ungarn end Tjekkiet”, siger en førende tjekkisk økonom, Pavel Kohout, som er medlem af Prag-regeringens antikrise-råd, til Slovakiets førende dagblad, *Sme*.

Krisen i Tjekkiet kradser så alvorligt, at regeringen har vedtaget spareindgreb, som på et år skal reducere statsgælden med en tredjedel. Ifølge Kohout og andre eksperter burde man have gennemført spare-runden langt tidligere.

Slovakiet har på det sidste også fået store problemer, næste års underskud frygtes at slå rekorder, og arbejdsløsheden stiger. Det gør den også i Tjekkiet.

Tjekkerne rigere end slovakkerne

Tjekkiet er trods aktuelle vanskeligheder stadigvæk rigere end Slovakiet og har været det lige siden fællesstaten blev grundlagt i 1918 på ruinerne af det østrig-ungarske kejserrige, som begge nationer havde været dele af i århundreder. Men forskellen bliver mindre og mindre.

Statistikker fra EU og fra Verdensbanken siger, at Tjekiets BNP per capita er omkring er femtedel højere end Slovakiets (14.200 euro/

12.000 euro mod EU's gennemsnit på ca. 25.000 euro). Også gennemsnitsindkomster i Slovakiet er omkring 20 procent lavere end i Tjekkiet, og det samme gælder pensioner og forskellige ydelser som understøttelse til de arbejdsløse. Deres antal vokser som følge af krisen i begge lande, men mere i Slovakiet, hvor det nærmer sig 12 procent. I Tjekkiet var den i august på 8,5 procent og frygtes at stige til ti procent, men samtidig mangler der arbejdskraft på visse områder. Der er oftest tale om job, som mange tjekker ikke er interesseret i.

Og her hjælper slovakkerne, som udgør det største etniske mindretal i Tjekkiet – omkring 200.000 mennesker. En del af dem er fast bosat i Tjekkiet, blandt dem en række prominente kulturpersonligheder og intellektuelle. Andre kommer for at arbejde, fordi de tjener bedre end derhjemme. Mændene ses fx på byggepladser, kvinderne som ekspeditricer eller kassedamer i supermarkederne. Der er p.t. også hundreder af slovakiske sygeplejersker i Tjekkiet, fordi mange af deres tjekkiske kolleger arbejder i Tyskland eller Østrig.

Tjekkisk-slovakisk hverdag

“Vi slås kun, når slovakkerne har banket os i fodbold”, siger Dan, en 15-årig knægt fra landsbyen Sidonie, til *Dnes*, som er Tjekiets førende seriøse dagblad.

Avisen lavede for nogle uger siden en reportage fra Sidonie, som omkring og nogle år efter statsdelingen var et af de få stridsemner mellem Prag og Bratislava. Grænsen gik nemlig tværs gennem landsbyen, så en del var slovakisk og en del tjekkisk. Det gav praktisk besvær, fordi Sidonie måtte have en grænsekontrolstation og et toldkontor. Og det gav også gnidninger mellem indbyggerne, fordi 'tjekkerne' var en del rigere – både lønninger, pensioner, børnetilskud etc. var højere på vestsiden af grænsen. Den blev først flyttet i 1997, så hele landsbyen blev tjekkisk.

Slovakiet fik til gengæld en anden omstridt flække, Sance. I dag er der takket være Schengen ingen grænsekontroller og angiveligt heller ingen problemer mellem indbyggerne, som er blandede begge steder. Nogen taler tjekkisk, nogen slovakisk, endnu andre taler en moravisk (Moravien eller Mæhren er Tjekkiet østlige del) dialekt, og alle forstår hinanden. Og har det godt sammen.

"Journalister prøver at finde etnisk strid her eller sågar had. Men vi alle kan godt lide tjekker. Min egen hustru er moravisk", siger en slovak fra Sance, i hvis eneste værtshus hovedsageligt udskænkes tjekkisk øl, til *Dnes*. De gode mellem menneskelige relationer hersker ikke kun i grænseregionen. En ny meningsmåling viser, at 91 procent tjekker betragter slovakkerne som de nærmeste og mest tiltalende udlændinge. Lige

efter statsdelingen var det kun 60 procent, ti år senere var det 70 procent.

Slovakernes følelser over for tjekkerne er også gennemgående positive, men nogle slovakker mener, at en del tjekker fortsat behandler dem med en vis overlegenhed. På den modsatte ende af tjekkernes sympatiskala står i øvrigt romaer – dem synes ifølge samme tjekkiske meningsmåling fra gallupinstituttet STEM kun 12 procent af tjekkerne om. Eller helt præcist: Kun så få tjekker "ville ikke finde det generende at have en roma som nabo". Lignende slovakiske tal minder om de tjekkiske.

Og roma-mindretallet udgør suverænt den fattigste befolkningsgruppe og det største sociale problem i begge republikker. Men det gør romaerne næsten overalt.

Slovakiet har skønsmæssigt næsten en halv million romaer, dvs. ti procent af befolkningen, Tjekkiet har ca. 300-350.000 romaer. En stor del af dem kom fra Slovakiet det første år efter statsdelingen, da indbyggerne frit kunne vælge bopælsstedet. I hele EU lever 8-10 millioner romaer, skønner eksperter. Mindst 60 procent af dem lever i 'yderste fattigdom', som Det Europæiske og Sociale Udvalg skriver i en rapport.

Sproglægtskab og kulturbånd

Den tjekkisk-slovakiske nærhed, som også politikerne fra begge lande

fremhæver gang på gang, bunder ikke kun i det lange samliv i fællesstaten og de gensidige sympatier. Den hænger også sammen med det faktum, at den sproglige kommunikation stort set er problemfri. Kun fem procent tjekker siger i en ny meningsmåling, at de har svært ved at forstå slovakisk, blandt slovakkerne er det sågar kun en ud af hundrede, som har besvær med tjekkisk.

De to sprog, som hører til den vestslaviske gruppe, er tættere beslægtede end dansk og norsk, så det nærmest umuligt ikke at forstå hinandens tale eller film, teaterforestillinger etc., selv om man aldrig decideret har studeret det andet sprog.

Og interessen for hinandens kultur er fortsat stor. Når slovakiske teatre gæster Tjekkiet eller omvendt, er der altid totalt udsolgt. Det samme gælder koncerter og andre kulturarrangementer. Spillefilm bliver normalt synkroniseret og bøger oversat, men 92 procent af slovakkerne ser regelmæssigt tjekkisk tv/lytter til tjekkisk radio. I Tjekkiet ser kun hver anden borger slovakisk tv, og det er flere slovakker, som læser tjekkiske aviser og tidsskrifter, end omvendt.

Men det er på den anden side sandt, at den bilingvisme, som eksisterede indtil Tjekkoslavakiets opløsning og – sammen med serbo-kroatisk – var et europæisk unikum, er blevet lidt svækket siden 1993. Den unge generation og især børn i

både Tjekkiet og Slovakiet er i dag langt mindre vant til at høre det andet sprog, fordi de hjemlige radio- og tv-stationer ikke længere sender tosprogede programmer som i fællesstaten. De elektroniske medier og tv i særdeleshed spillede en kolossal rolle for dobbelt-sprogbrug.

“Jeg oplever yderst sjældent, at en tjekke har svært ved at forstå mig. Det sker faktisk kun med børn eller helt unge mennesker. Så slår jeg straks om til tjekkisk. Men min erfaring er, at selv de mindste tjekkiske og slovakiske børn kan kommunikere”, siger en 35-årig slovak, Rostislav, som har boet i Prag i fem år.

Han kan tale tjekkisk, men gør det ikke gerne, fordi hans tjekkiske endnu ikke er helt perfekt. Slovakkerne er i stand til at lære tjekkisk så godt, at ingen kan høre på dem, at det ikke er deres modersmål. Der findes en lang række fremragende slovakiske skuespillere, som optræder i tjekkiske film og på tjekkiske teatre og taler absolut perfekt tjekkisk.

Det omvendte er næsten umuligt – de fleste tjekker taler slovakisk med accent, selv efter mange år i Slovakiet, fordi den slovakiske fonetik er for svær for tjekkiske tunger. En tjekkisk journalist, som har levet i Bratislava i 20 år, nægter at tale slovakisk, fordi hun ikke vil “massakrere det smukke sprog”. Tjekkiske skuespillere optræder tit i slovakiske film, med deres tale bliver som regel synkroniseret.

Tjekkoslovakisme-ideen

Bilingvisme havde sine rødder i 'tjekkoslovakisme-ideen', som dukkede op i begyndelsen af det 19. århundrede som et element i begge folkefærds nationale bevægelser inden for Østrig-Ungarn-monarkiet. En del af den tjekkiske intelligentsia troede dengang, at tjekkerne og slovakkerne var en etnisk enhed, og at det slovakiske sprog blot var en afart af tjekkisk. Den slovakiske intelligentsia var splittet, en del sympatiserede med tjekkoslovakismen, en anden støttede Ludovit Stur (1815-1856), en ualmindeligt dannet politiker, filolog og journalist, som kæmpede for slovakisk nationalidentitet og i 1840'erne skabte slovakisk skriftsprog på grundlag af nogle dialekter.

Da Tjekkoslovakiet blev grundlagt i 1918, figurerede begrebet 'tjekkoslovakisk sprog' i den nye forfatning, men en parallel lov garanterede, at både tjekkisk og slovakisk var officielle sprog. To-sprog-systemet fik et stærkt symbol i den unge stats første præsident, Tomas Garrigue Masaryk (1850-1937), som stammede fra en blandet familie og talte begge sprog flydende.

I Tjekkiets nuværende overgangsregering sidder i øvrigt en enkelt slovak, trafikminister Gustav Slamecka, som konsekvent taler slovakisk. Og alle forstår ham.

Helt fint kommunikerer også en masse unge mennesker fra begge republikker, som p.t. deltager i en tjekkisk-slovakisk musikkonkurrence, 'Superstar Søges'. Den sendes på begge landes tv og har tårnhøje seertal. En del af stjerne-aspiranterne er kun 15-16 år gamle og ergo født efter Tjekkoslovakiet-æraen.

"Det er blevet lidt en mode at hævde, at tjekker og slovakker ikke forstår hinanden så godt som tidligere. I virkeligheden passer det ikke, det er i hvert fald min erfaring. Selv børn kan sagtens tale sammen, hvis de ønsker det. Men det ville selvfølgelig gå endnu bedre, hvis tv-kanalerne sendte på begge sprog som i gamle dage", siger informationschefen i Slovakiets kulturinstitut i Prag, Ingrid Hohosova på et fuldstændigt accentfrit tjekkisk.

Dana Schmidt er journalist. Hun dækkede i en årrække Rusland og Central- og Østeuropa for Politiken. Dana Schmidt bor i dag i Prag.

Skrammer i de baltiske succeshistorier

Ib Alken

Efter fem fede år med kreditfinansierede nye biler og boliger har finanskrisen sat punktum for forbrugsfesten. Det er tid til at rebe ind, men det kræver modige politiske beslutninger

Hvis nogen i senfirserne havde sagt til folk i en af de baltiske stater, at om 20 år ville selv deres bedste forhåbninger for den politiske fremtid om selvstændighed, økonomisk vækst og vestlig orientering være opfyldt, ville de ikke have troet det muligt. Men sådan blev det så alligevel, uagtet de mange resterende problemer. Da jeg – det var vist i år 2000 – klagede til *Politikens* chefredaktør over, at det var mere end svært at få artikler om landene optaget, sagde Tøger Seidenfaden: “De baltiske lande er jo blevet en succeshistorie, så det har ikke længere den store interesse.”

Processen forud var gået hurtigt. Men ikke uden videre glat. De baltiske republikker havde ganske vist ikke Muren som demarkationslinje, men var stadig indlemmet i Sovjetunionen på vilkår, de ikke selv hav-

de indflydelse på. Denne tvangsindlemmelse efterlod dybe spor hos alle tre baltiske befolkninger, som var med til at præge udviklingen efter selvstændigheden.

For at give et overblik over perioden 1989 – 2009 gennemgås her de tre republikkers udvikling ud fra nogle få fælles kriterier. Det er forsøgt i det følgende med afsæt i Letland, hvor jeg har boet og arbejdet siden 2000.

De baltiske republikkers gradvise brud med Sovjetunionen har tilfælles, at reformbevægelserne havde folkeligt udspring, var ledet af personer uden for de politiske eliter og gradvist integrerede dele af de nationale kommunistiske partiers medlemmer. Efter fem årtiers fornægtelse af national egenart for at passe dem ind i skabelonen for sovjetmenesket var det naturligt, at de folke-

lige bevægelser blev stærkt nationalistiske.

De baltiske republikker har fælles-træk, som adskiller dem fra andre tidligere sovjetrepublikker og nogle af de central- og østeuropæiske transitionslande. Balterne var under skrappere Moskva-styring end nogen anden del af sovjetimperiet og var afskåret fra kulturelle, økonomiske og politiske kontakter udefra. Estland havde dog fordel af en begrænset, men livskraftig forbindelse til Finland. De holdt alle erindringen om 1920'ernes og 1930'ernes uafhængighed i live, og inspirationen derfra var sammen med inspirationen fra opbrud med kommunismen i Centraleuropa med til at virkeliggøre selvstændigheden.

Men de havde samtidig dilemmaet med etnisk deling. Vægten af det dilemma illustreres af andelen af russere i befolkningerne, som er ganske forskellige – Estland 26 procent, Litauen bare 6 procent, men Letland 41 procent. Hvordan landene har forsøgt at balancere med dette, bliver nærmere skildret i de enkelte landeafsnit.

En fælles skæbne var det, der kaldes 'den dobbelte besættelse'. Først af sovjetiske styrker i sommeren 1940, så af den tyske Wehrmacht i juli 1941, og efter afslutningen på Anden Verdenskrig indlemmelsen i Sovjetstaten, som kom til at vare i 46 år. Det er opfattelsen i det baltiske område, at her endte Anden Verdenskrig først i 1991.

I takt med sovjetstatens svækkelse steg balternes forhåbninger om uafhængighed og måske endda selvstændighed. Det inspirerede til folkelige demonstrationer – 'Den synkende Revolution' -, som i 1987 blev til en menneskekæde fra Tallinn til Vilnius via Riga med over 2 millioner deltagere. Formel uafhængighed og statsdannelse kom først i sensommeren 1991, hvor det mislykkede kup i Moskva skabte et velegnet øjeblik for de tre baltiske republikker.

I de følgende 18 år har de baltiske republikker arbejdet sig gennem tre faser, som falder på lidt forskellige årstal, men har tydelige fælles træk. Efter uafhængigheden skulle skabes et fungerede statsapparat og tages stilling til en række praktiske og formelle spørgsmål, som var ukendte områder for de nye ledelser. Derefter indledtes en lang transitionsperiode, hvor et politisk og økonomisk systemskifte skulle gennemføres og konsolideres. Samtidig med at der skulle tages hensyn til den befolkning, der bar virkeliggørelsen af uafhængigheden, og havde store forventninger om demokrati, retfærdighed og økonomiske forbedringer.

Processen forud for optagelsen i EU i 2004 bidrog til at accelerere den tiltrængte modernisering af administrationen og nyskabelser i lovgivningerne, som var forudsætning for liberalisering og økonomisk ekspansion.

Med EU-medlemskabet fulgte en kraftig økonomisk vækst i alle tre

baltiske lande, som i nogle år skiftedes til at ligge i spidsen af OECD-familien med årlige væksttal på 6-9 procent. For Letlands vedkommende blev der tale om en regulær boble, gearret til boligmarkedet og finansieret ved lån udefra. Det samme var tilfældet i Estland med kun lidt mindre alvorlige konsekvenser og i mindre grad i Litauen. Finanskrisen fra efteråret 2008 bragte et brat stop på forbrugsfesten og gjorde det klart for befolkningerne, at prisen for de seneste års nemme penge var en to-cifret inflation og gældsætning.

For at vurdere de tre baltiske republikkers udsigter til at komme nogenlunde helskindet ud på den anden side af den økonomiske krise gives i det følgende et øjebliksbillede af hver enkelt republik med en prognose afslutningsvis.

Estlands indenrigspolitik

Statsoverhovedet er en præsident, valgt med kvalificeret flertal af parlamentet (Riigikogu). Valget træffes af et valgmandskollegium, hvis der ikke er tilstrækkeligt stort flertal i parlamentet. Den siddende præsident, Toomas Hendrik Ilves, tiltrådte i oktober 2006 for en 5-årig periode.

Det seneste parlamentsvalg i marts 2007 førte til dannelsen af en centrum-højre treparti-regering, bestående af det liberale Reformparti, det nationalt-konservative Res Publica-Pro Patria (IRL) og Socialdemokratiet med Andrus Ansip som pre-

mierminister. Den 21. maj 2009 sprængtes koalitionsregeringen som følge af uenighed om den økonomiske politik. Reformpartiet og IRL er fortsat som mindretalsregering med Ansip som statsminister. Den sidder på 50 af parlamentets 101 pladser. Regeringen sætter sin lid til, at markeds kræfterne og en stram finanspolitik vil bringe Estland ud af den økonomiske recession og tilbage på vækstsporet.

Der bor ca. 329.000 etniske russere i Estland. Heraf har 117.000 estisk statsborgerskab, 96.000 har russisk statsborgerskab og ca. 116.000 er statsløse. Ikke-estere kan opnå statsborgerskab gennem en naturaliseringsproces. Statsløse og russiske statsborgere har stemmeret til lokalvalg, men ikke ved valg til det estiske parlament og Europa-Parlamentet.

Med integrationsprogrammet for 2008-2013 har regeringen lagt op til en langt mere offensiv tilgang til integrationen med intensivning af undervisningen på estisk på de fortsat mange russiske skoler og gymnasier og for offentligt ansatte. Hertil kommer støtte til kulturelle foreninger, organisationer for etniske minoriteter og søndagsskoleprojekter.

Estisk økonomi

Den estiske økonomi var i en årrække frem til 2008 præget af høje vækstrater, faldende arbejdsløshed og kraftig lønvækst. Denne positive ud-

vikling placerede Estlands per capita BNP på 67 procent af EU-gennemsnittet. Blandt de midler regeringen har taget til hjælp for at fremme og fastholde vækst er lav og faldende indkomstskat, som fra 25 procent i 1994 vil være 18 procent i 2010 uafhængig af indkomstens størrelse.

Fra efteråret 2008 ramte den internationale finanskrise også Estland i form af økonomisk recession, stigende ledighed, faldende ejendomspriser, pres på statsfinanserne og finanssektoren. Den estiske økonomi skrumpede med godt 9 procent ved slutningen af 2008, og ventes at være nede på minus 12 procent for året 2009.

Estiske økonomer peger dog på, at landet systematisk klarer sig noget bedre end de to sydlige baltiske naboer med hensyn til stabilisering og genopretning af økonomien. En indikation af dette var, at Estland deltager som donor i den IMF-lånepakke, som blev ydet Letland i december 2008. Svenske og danske banker sidder på ca. 95 procent af den estiske banksektor. Estland er derfor meget afhængig af disse bankers muligheder for at tilføre ny kapital til finansmarkedet.

Estisk udenrigspolitik

Estland blev optaget i NATO den 29. marts 2004 og blev medlem af EU den 1. maj 2004. Ved en forudgående folkeafstemning den 14. september 2003 stemte 68 procent for

EU-medlemskab. Estlands klart vestlige orientering og tidlige opnåelse af økonomisk vækst betød, at den vestlige verden gav landet forrang ved optagelsesforhandlingerne.

Regeringen fastholder kursen på det udenrigs- og sikkerhedspolitiske område: De overordnede prioriteter er fortsat EU og NATO, konsolidering af de gode relationer til USA samt en konsekvent politik over for Rusland og støtte til konkrete tiltag med henblik på udvikling af de estisk-russiske relationer. Estland er en varm fortaler for EU's fortsatte udvidelse og giver en hånd med, da Georgien, Ukraine og Moldova er hovedmodtagere af estisk bistand.

Der er fortsat store problemer med forholdet til Rusland. Estland og Rusland underskrev i maj 2005 en grænseaftale, som efterfølgende blev ratificeret af det estiske parlament. Kort efter den estiske ratifikation trak Rusland imidlertid sin undertegnelse tilbage, fordi man i den estiske ratifikationslov havde indsat en henvisning til Tartu-fredsftalen i 1920. En henvisning, som russerne hævdede åbnede mulighed for estiske territorialkrav mod Rusland.

Forholdet blev forværret i foråret 2007 som følge af den estiske regerings beslutning om at flytte et politisk kontroversielt mindesmærke for faldne sovjetiske soldater under Anden Verdenskrig (Bronzesoldaten) fra Tallinns centrum. Efter en lang kontrovers, som var nær ved at sprænge regeringskoalitionen, blev

statuen flyttet som planlagt til udkanten af byen, hvorefter sagen døde hen.

Der er nu tegn på en vis afspænding. Man har genoptaget politiske konsultationer på højt niveau og indledt et mere konstruktivt samarbejde mellem embedsmænd.

Estland har de senere år deltaget aktivt i en række internationale militære operationer. Estiske soldater deltager i NATO-styrken i Afghanistan samt i fredsbevarende missioner i Kosovo og Bosnien-Hercegovina

Letlands indenrigspolitik

Statsoverhoved er en præsident, som vælges af parlamentet. Præsidentvalg finder sted hvert fjerde år. Den nuværende præsident, kirurgen Valdis Zatlers, afløste Vaira Vike-Freiberga den 8. juli 2007. Få har som hun evnet at sætte Letland på verdenskortet. Med sin canadiske akademiske baggrund, sin klare fornemmelse af den retning, Letland burde tage, og sin stærke vilje til at kommunikere de værdier, hun stod for, også når det gjorde ondt i det lokale politiske miljø, efterlod Vike-Freiberga et stort tomrum, da hun gik af. Hendes efterfølgers stil er mindre iøjnefaldende, og ved begyndelsen af Zatlers præsidentperiode så det ud som om, man havde opnået politikernes drøm – en følgagtig præsident. Senere forløb har dog vist, at Zatlers følger sit kald og søger at udfylde sin rolle som stats-

overhoved uden at give efter for politisk og økonomisk pression.

Præsidentens opgaver er hovedsageligt formelle, men i valgsituationer holder præsidenten 'dronningerunder' og er øverste chef for Letlands væbnede styrker og formand for det Nationale Sikkerhedsråd. I sin embedstid gjorde Vike-Freiberga en indsats for at skabe en klarere defineret politisk rolle for embedet. Efterfølgeren Zatlers har hidtil ikke gjort meget ud af formaliteterne, men søger ganske modigt at vise politisk lederskab i en situation, hvor den siddende regering er handlingslammet.

Letlands forfatning daterer tilbage til det uafhængige Letland i perioden fra 1920 til Anden Verdenskrigs udbrud. Den er inspireret af den tyske Weimarforfatning og giver parlamentet større magt i tredelingen end normalt er i moderne forfatninger. Dette mindsker tilsvarende den lettiske regerings handlemuligheder og fører til hyppige politiske kriser og regeringsskift. I de 16 år mellem det første valg (1993) efter selvstændigheden og 2009 har Letland haft 14 regeringer. Mens dette skrives er der udsigt til, at nr. 15 kommer til inden længe.

Parlamentet (Saeima) består af 100 medlemmer, som vælges ved direkte valg hvert fjerde år. Det seneste parlamentsvalg blev afholdt i oktober 2006. Letlands tredje regering i løbet af denne valgperiode tiltrådte i marts 2009. Den ledes af premi-

erminister Valdis Dombrovskis fra partiet Ny Tid. Foruden dette parti består regeringskoalitionen af fire andre centrum-højre partier: Borgerligt Forbund, Folkepartiet (Tautas Partis), Forbundet af Grønne og Landmænd samt Fædreland og Frihed. Oppositionens tre mindre partier mønstrer tilsammen kun 29 stemmer.

Letlands nyere historie viser, at regeringer udelukkende bæres af variationer af centrum-højre koalitioner. Personerne veksler, men partierne forbliver de samme. Dette forklares med, at enhver antydning af socialisme efter små 50 år i USSR bliver afvist af vælgerne. Dette forhindrer dog ikke, at vælgerbefolkningen i enkeltspørgsmål tilkendegiver venstreorienterede holdninger. "Vi tænker til venstre, men stemmer til højre", lyder folkeviddet. Der har endnu ikke vist sig plads for et center-center parti, selvom det ville styrke den politiske stabilitet.

Lettiske politiske partier har hidtil været løse formationer omkring enkeltpersoner. De savner folkelig forankring og mangler det fornødne til at skabe levedygtige organisationer – folk og penge. Ved 2006-valget var der dog tegn på øget professionalisering. Måske 2010-valget vil forstærke den tendens.

Der er en vis lettisk ømskindethed over for kritisk observation udefra, særlig på området menneskerettigheder. Det kom – igen – til udtryk i sommer, hvor Amnesty Internatio-

nal offentliggjorde en rapport om den globale situation for menneskerettigheder. Det korte afsnit om Letland er kritisk, især med hensyn til behandlingen af det russiske mindretal, som er forholdt en række politiske rettigheder. Det kostede for år tilbage professor Ole Espersen hans genvalg til posten som Østersøområdets kommissær for menneskerettigheder, at også han pegede på diskrimination af det russiske mindretal i Letland. Organer som FN, Europarådet og EU har gennem årene regelmæssigt påpeget det samme, uden at kritikken er accepteret af Letland.

I den lettiske selvforståelse skyldes den 'forudindtagne' holdning mod Letland, at kritikerne ikke erkender den historiske baggrund og overser, at russerne befinder sig i Letland som resultat af den sovjetiske besættelse. Det siges ikke, men meningen er klar, at de politiske menneskerettigheder fortrinsvis gælder for 'de rigtige'. Denne tankegang trives især, men ikke bare på den nationalistiske højrefløj.

Der er dog også andre holdninger blandt eliten. Præsident Zatlers bad i sommer den lettiske ombudsmand, Romans Apsitis, om at give en vurdering af Amnesty-rapporten. Ombudsmandens svar foreligger nu og er offentliggjort. Apsitis foreslår en gennemgribende revision af de såkaldte ikke-statsborgeres rettigheder. Han påpeger, at det i stigende grad forekommer forkert, at borgere fra an-

dre EU-lande har rettigheder i Letland, som forholdes russerne

Økonomi i dyb krise

Den lettiske økonomi er i dyb krise. Efter tre år med tocifrede vækstrater vendte billedet i 2008. I fjerde kvartal af 2008 faldt BNP med 10,4 procent sammenlignet med samme periode året før. Samlet set er BNP faldet med 4,6 procent i 2008, og der forventes BNP-fald på op til 20 procent i 2009. Underskuddet på betalingsbalancen blev i tredje kvartal af 2008 opgjort til 12,6 procent af BNP. Pr. 1. oktober 2008 udgjorde udlandsgælden 135 procent af BNP. Arbejdsløsheden var på ca. 11,1 procent medio april 2009, men med store regionale forskelle. Det vurderes, at tallet vil stige til knap 13 procent i løbet af 2009. Den lettiske valuta er bundet til euroen, og Letland er optaget i EU's valutamekanisme ERM II.

Den høje vækst i boom-perioden blev primært drevet af indenlandsk forbrug baseret på belåning af hurtigt voksende friværdier i fast ejendom samt høje lønstigninger, der ikke blev modsvaret af tilsvarende stigning i produktiviteten.

Grundet de massive økonomiske problemer har Letland indgået aftale med IMF, Europa-Kommissionen m.fl. om lånegarantier på 7,5 mia. Regeringen skal som led i aftalen begrænse det offentlige underskud kraftigt. Der foretages nu kraftige nedskæringer i centraladmini-

strationen, måske op til 40 procent, og de offentlige lønninger er allerede beskåret med 15-20 procent. Skoler og hospitaler lukkes, og de ansatte står arbejdsløse. Indkomstskatten er sænket en anelse, men til gengæld er moms og specialafgifter hævet markant. Der er endnu kun taget få initiativer til støtte for erhvervslivet, herunder eksportsektorerne. Hvis den igangværende krise varer ved, vil den lettiske økonomi hurtigt udrydde boomtidens økonomiske fremgang og sætte landet tilbage til stagnationen før 2004.

Lettisk udenrigspolitik

Letland prioriterer i særlig grad det transatlantiske samarbejde, herunder medlemskabet af NATO og det bilaterale forhold til USA. EU og europæisk integration står ligeledes højt på dagsordenen. Letland kom med i EU-optagelsesrunden i marts 2004 og underskrev Lissabon-traktaten den 13. december 2007. Letland optoges i Schengen-samarbejdet i december 2007.

Forholdet til Rusland spiller en vigtig rolle i Letlands udenrigspolitik. Frem til Georgien-konflikten i august 2008 gik forholdet i retning af pragmatisk stabilisering og samarbejde. Der blev gjort væsentlige bilaterale fremskridt med undertegnelsen af en fælles grænseaftale og der arbejdes på indgåelse af flere aftaler om bl.a. dobbeltbeskatning og investeringsbeskyttelse.

Men Georgien-konflikten styrkede den historisk betingede frygt for Rusland og førte til skarp kritik af Rusland fra regeringens side. Letland støtter EU's linje i konflikten, men lægger især vægt på, at EU og NATO-landene står fast og samlet over for Rusland. Rusland har ved flere lejligheder kritiseret Letlands behandling af det store russiske mindretal i landet.

Regionalt ønsker Letland at bidrage aktivt til EU's naboskabspolitik, herunder det Østlige Partnerskab – blandt andet ved at dele Letlands egne erfaringer med reformer og integration i EU og NATO med nye partnerskabslande. Letland prioriterer Østersøsamarbejdet og det nordisk-baltiske samarbejde højt og har siden 1991 været medlem af OSCE. I september 2004 ansøgte Letland om medlemskab af OECD.

Litauens indenrigspolitik

Litauen er et velfungerende parlamentarisk demokrati med fri presse og uafhængige domstole. Det 141 sæder store parlament (Selmas) vælges hvert fjerde år. Samtlige parlaments- og præsidentvalg siden 1992 har været afholdt i overensstemmelse med internationale normer for frie og retfærdige valg. Præsidenten vælges direkte for en 5-årig periode, og har bl.a. kompetencer på det udenrigspolitiske område. Præsidenten udnævner statsministeren, der efter godkendelse i parla-

mentet sammensætter sin regering.

Ved det seneste præsidentvalg i maj 2009 vandt EU's tidligere budgetkommissær Dalia Grybauskaite overbevisende med en stemmeandel på 68 procent ved et valg, hvor 52 procent af befolkningen stemte. Grybauskaite tiltrådte som præsident den 12. juli 2009. Hun efterfulgte den patriarkalske Valdis Adamkus, som i sin præsidentperiode gjorde en stor indsats for at orientere Litauen mod vestlige holdninger og alliancer, samtidig med at han med held optrådte som opmand i politiske kriser i Ukraine.

Det seneste parlamentsvalg afholdtes i oktober 2008. Ved valget blev det Konservative Parti under ledelse af Andrius Kubilius den store vinder med 45 ud af de 141 pladser i Seimas. Kubilius var hurtig til at etablere en politisk koalition bestående af hans eget konservative parti, to små liberale partier og det nydannede parti Litauens Genopstandelse. Den nye centrum-højre regering blev godkendt den 9. december 2008 og har med tilslutning fra to løsgængere 82 ud af parlamentets 141 pladser.

Regeringens første store opgave blev at forsøge at mindske effekterne af den økonomiske krise, som i sidste halvår af 2008 også ramte Litauen. Regeringen barslede derfor hurtigt med en økonomisk krisepå plan, som skulle reducere underskuddet på betalingsbalancen og søge balance på de offentlige finan-

ser. Planen indeholdt en skattereform med forøgelse af virksomhedsskatten fra 16 til 20 procent, sænkning af personskatten fra 24 til 21 procent, forøgelse af momsens fra 18 til 19 procent samt ophævelse af de fleste momslettelser.

Planen vakte stor utilfredshed både i medierne og i befolkningen, som forventer, at dens gennemførelse vil vende den tunge ende nedad. Dette markeredes i januar 2009 ved en demonstration med ca. 7.000 deltagere foran parlamentet.

I lyset af den økonomiske krises fortsatte uddybning har regeringen imidlertid varslet yderligere stramninger.

Litauens udenrigspolitik

Med optagelsen i EU og NATO i foråret 2004 virkeliggjorde Litauen de to vigtigste udenrigspolitiske målsætninger efter uafhængigheden i 1991 – fuld integration i NATOs strukturer og optagelse i EU. Litauerne har været særligt effektive til at udnytte pengene fra EU's strukturfonde. Da landet i december 2007 blev optaget i Schengensamarbejdet, passede det endnu en milepæl imod europæisk integration.

I marts 2008 underskrev Litauen og USA et memorandum, som er første skridt på vejen mod visumfrihed mellem de to lande.

Litauen har generelt et godt forhold til nabolandene og støtter pro-demokratiske kræfter i Ukraine,

Hviderusland og landene i det sydlige Kaukasus. Integration af Georgien og Ukraine i NATO-samarbejdet er højt prioriteret.

Forholdet til Rusland er anspændt. På energiområdet stoppede Rusland i sommeren 2006 for råolieleverancerne til et stort litauisk olieraffineri via Druzhba-olierørledningen. De økonomiske konsekvenser for Litauen var betydelige. Rusland angav tekniske problemer som årsagen, men Litauen mente, at Rusland brugte sagen politisk i forbindelse med det polske selskab Orlens overtagelse af det litauiske raffineri Mazeiku Nafta, som russiske Gazprom var interesseret i.

Konflikten i Georgien i august 2008 og gaskonflikten imellem Rusland og Ukraine gav anledning til retoriske 'angreb' på Rusland. Men den ny udenrigsminister, Vygaudas Usaskas, synes dog at have en mere pragmatisk holdning til Rusland.

Energisikkerhed og udvidelse af antallet af energileverandører står højt på den politiske dagsorden. Man arbejder på en række projekter, der skal gøre Litauen mindre sårbar på energiområdet, hvoraf de vigtigste er: 1) Etablering – i samarbejde med de øvrige baltiske lande og Polen – af en ny, sikker atomreaktor til afløsning af Ignalinaværkets sidste reaktor, som skal lukkes senest ved udgangen af 2009. 2) Opkobling til det europæiske elnet via Polen. 3) El-ledning mellem Litauen og Sverige under Østersøen, samt 4)

etablering af en terminal til modtagelse af flydende naturgas i Klaipeda.

Litauen deltager aktivt i internationale operationer og har mere end 200 soldater udsendt, heraf størstedelen i Afghanistan. Dertil kommer mindre bidrag til internationale missioner i Kosova, Bosnien og Georgien.

Litauens økonomi

Litauen havde i 2007 en økonomisk vækst i BNP på 8,9 procent og var dermed én af Europas hurtigst voksende økonomier. Under den økonomiske krise, som slog igennem i 2008, er denne vækst dog faldet til 3,0 procent i 2008. I februar 2002 skiftede Litauen fastkursstilknytning fra dollar til euro, og i juni 2004 indtrådte Litauen i EU's valutakursmekanisme, ERM II. Landet var tæt på at blive optaget i EURO-zonen pr. 1. januar 2007, men måtte vente, fordi det med en beskedent margin ikke overholdt EU's krav på inflationsområdet. Regeringens målsætning er fortsat at introducere euroen hurtigst muligt.

Fastkurspolitikken og den stramme pengepolitik medførte, at inflationen i Litauen før 2007 lå på et meget lavt niveau. Den kraftige økonomiske vækst, det stærkt stigende privatforbrug og de stigende energipriser førte til, at den årlige inflation i 2008 steg til 8,5 procent. For 2009 forventes en ca. 5 procent inflation.

Litauens arbejdsstyrke er veluddannet. Alligevel er arbejdsløsheden, der ved udgangen af 2008 var på 5,4 procent, i første kvartal af 2009 steget til 11,9 procent. Emigration af litauisk arbejdskraft, der tager til Vesteuropa og USA lokket af højere lønninger, påvirkede indtil 2008 den hjemlige arbejdsløshed i nedadgående retning, og har været med til at presse lønningerne opad. Men denne udvikling vendte i sidste halvdel af 2008, hvor flere og flere eksillitauere begyndte at vende hjem.

I maj 2009 forventede Litauens Nationalbank, at BNP reduceres med 15,6 procent i 2009 og med yderligere 4,5 procent i 2010, ligesom det private forbrug og investeringerne forventes at falde markant. Finansministeriets beregninger forudser et fald i BNP på 18,2 procent i 2009.

Fremtidsudsigterne

Landeportrætterne giver et groft billede af den forventede økonomiske tilbagegang i 2009. Men tallene siger jo kun noget om en del af følgerne. Det fulde billede afhænger af det enkelte lands økonomiske og demografiske struktur. Og af den politiske vilje og formåen.

Perioden fra uafhængighed til begyndelsen af 2000-tallet var en barsk oplevelse for de baltiske befolkninger. Der blev brug for den nøjsomhed og stædighed, som sovjettiden havde gjort til vane. Men langsomt –

i takt med den økonomiske vækst – indfandt forbrugersamfundet sig. Og efter en kort overgang var de gamle holdninger afløst af lifestyle, nye biler og boliger – alt kreditfinansieret.

Med de fem fede år som udgangspunkt bliver det vanskeligt at rebe ind. Det vil kræve betydeligt mod hos politikere i de baltiske republikker at sige nej, og i betragtning af de ansvarliges frygt for at træffe upopulære beslutninger, kan det frygtes at der ikke bliver rebet i tide.

Dette gælder især i Letland, hvor flere på hinanden følgende regeringer har været totalt handlingslammede. Den siddende statsminister, Valdis Dombrovskis, ser i øjeblikket sin vigtigste koalitionspartner på vej til at springe fra, fordi man ikke vil støtte øget beskatning. Det bliver et problem for landet, idet fortsat EU-finansstøtte er betinget af alvorlige økonomiske tiltag for at bringe orden i statsfinanserne.

Flere af de højresnoede lettiske partiledere lever med en interessekonflikt, idet de samtidig er aktive i private finanstransaktioner. Det gør det næsten umuligt at komme til enighed om effektive økonomiske forholdsregler, som ikke generer den ene eller den anden.

I den sidste del af sin præsidentperiode tog Vaira Vike-Freiberga flere gang bladet fra munden og betegnede den lettiske politiske elite som selvbetjenende. "Man drager først sin personlige fordel,

og landets interesser kommer i anden række", sagde hun. Den formidable præsident har videregivet embedet, men den politiske elite sidder stadig tilbage.

Som skildret er forventningerne for 2009 for de tre lande en økonomisk tilbagegang i størrelsesordenen: Estland 12 procent, Letland 20 procent og Litauen 18 procent.

Estland og Litauen synes bedre udstyret med politisk stabilitet og handlekraft. Esternes begavede og dynamiske præsident Toomas H. Ilves har krisebekæmpelse højest på dagsordenen. Litauens nytiltrådte præsident, Dalia Grybauskaitė, kommer fra opgaven som ansvarlig for EU's budget og vil uden al tvivl bruge sine noget større beføjelser på at søge at trække landet igennem. Letlands ustabile situation er opridset ovenfor.

Ud fra disse betragtninger ser det ud til, at esterne og litauerne kan håbe på lys for enden af tunnelen. Hvordan Letland vil klare sig igennem et helt åbent spørgsmål.

Ib Alken, cand. jur., var i mere end 30 år ansat i den danske udenrigstjeneste. Han bor og arbejder nu i Letland.

Udvalgte kilder:

Artis Pabriks og Aldis Purs "Latvia – the challenges of change" (Routledge 2000)
David Kirby "The Baltic World 1772-1993" (Longman 1995)
www.ambtallinn.um.dk
www.ambriga.um.dk
www.ambvilnus.um.dk

Ukraine blev ude i kulden

Vibeke Sperling

For fem år siden fulgte en folkeopstand i Ukraine mod kommunismens efterladenskaber. Men lederne af den Orange Revolution kastede sig ud i opslidende magtkampe, unge udvandrede, appeller til Vesten blev i vidt omfang overhørt, og Rusland blander sig igen i valgkamp

Da kommunismen faldt i Central-europa vakte det stor genklang i Ukraine, hvor nationalister og frihedsbevægelser allerede på det tidspunkt havde skabt et aktivt civilsamfund. Det manifesterede sig med massiv opbakning ved folkeafstemningen om ukrainsk selvstændighed, da Sovjetunionens dage var talte, og toppede med den Orange Revolution i 2004.

Da selvstændigheden kom, havde Ukraine en voksende befolkning, der toppede med 52,24 millioner i 1992. Så gik det ifølge Ukraines Statistik hastigt tilbage til lidt over 46 millioner i juli i år. Ifølge FN vil den ukrainske befolkning have mistet yderligere ti millioner i 2050, hvis udviklingen fortsætter. Den demografiske udvikling er i dag en af indikatorerne på landets ekstraordi-

nært store økonomiske og sociale problemer. Og den forstærkes af, at unge og veluddannede søger ud i hastigt tempo og bliver derude.

“Drager stjernerne ud, mens tårberne bliver?”, spurgte den ukrainske journalist Natalija Bugajova i avisen *Kyiv Post* i september i år. “Hvert år forlader tusindvis af de mest lovende unge Ukraine med intentionen om aldrig at vende tilbage. Det er intet under, at vi altid synes på kanten af insolvens”, skrev Bugajova og videre:

“De, som er så heldige at bo i Kijev, får en god uddannelse og havner i et godt job kan møjsommeligt skaffe sig en acceptabel eksistens. Men Kijev er ikke Ukraine. Derude i provinsen, i landsbyer og på landet, er der hundredtusinder af unge, fremragende studerende,

der spørger sig selv, om de skal blive eller rejse væk”.

Bugajova henviser til den sovjetiske talemåde, der vist stammer fra Stalin: “En kok kan styre landet”. Hun konkluderer, at det kan en kok så afgjort ikke. “Men her er vi så i Ukraine med kokke, der styrer. Vi sidder fast med vore tyve, spytlikkere og vores offermentalitet”.

Livligt civilsamfund

Når de såkaldte farverevolutioner som Roserevolutionen i Georgien i 2003 og den Orange Revolution i Ukraine 2004 blev gennemført i netop disse to tidligere sovjetrepublikker, var det ikke fordi her var mest at gøre oprør imod under postkommunismen. Det var tværtimod fordi der i netop de to lande var størst ytrings- og handlefrihed for borgerne og derfor de mest aktive civilsamfund.

De var inspireret af vestlige naboer og ikke mindst af Polen, men endnu mere af det også forsinkede oprør i det tidligere Jugoslavien, da Slobodan Milosevic var den hensygnende jugoslaviske unions præsident. Det var den serbiske ungdomsbevægelse Otpor, som de ukrainske unge lod sig mest inspirere af, som tilfældet havde været blandt de georgiske unge året før.

I begge lande var der tale om det opgør med kommunismen, som kommunismens fald i Sovjetunionen ikke havde bragt. De tidligere

kommunistiske ledere overlevede i nationalistiske klæder. Men da georgierne og ukrainerne i henholdsvis 2003 og 2004 blev frastjålet deres stemmer ved valg, blev det simpelt hen for meget. På det tidspunkt gik det for alvor op for folk i begge lande, at de var blevet snydt for de politiske og økonomiske reformer, som de troede ville komme med Sovjetunionens sammenbrud.

Det er heller ikke noget tilfælde, at det netop er de to lande, som er på kant med den russiske ledelse. De folkelige opstande i Georgien og Ukraine skabte angst blandt Ruslands magthavere for, at turen ville komme til dem.

Ligheder med Østeuropa

Vejen til et udfoldet demokrati har vist sig længere end forventet, da verden fulgte de orange med fryd og forundring.

Ukrainsk demokrati har vist nogle fremskridt siden den Orange Revolution, hvor der var tilbøjelighed til at sammenligne transformationen med de centraleuropæiske tidligere østbloklandes i 1990'erne. Men Ukraine måtte få det sværere med at overvinde udfordringerne, fordi dets udgangspunkt og historiske arv var så forskellig. Der er en afgrund til forskel mellem de tidligere satellitstater og sovjetrepublikkerne, der var langt mere direkte styret af Moskva.

Desuden var Ukraine den sovjet-

republik, der var tættest knyttet til Rusland gennem den fælles vugge: Kijev. Det giver stærke følelsesmæssige og kulturelle bånd også i dag, at både russerne og ukrainere ser deres historie som udsprunget i et middelalderligt kongedømme med centrum i Kijev.

Opgøret med kommunismen, som udeblev ved Sovjetunionens sammenbrud, betød, at Ukraine har haft mange skavanker at overvinde fra det første postkommunistiske årti. Det gør opbygningen af et demokratisk styre i dagens post-postkommunistiske periode ekstra vanskelig: skabelse af en post-Orange Revolution koalition, bekæmpelse af en bundløs korruption og ringe respekt for love og myndigheder. Der til er kommet den globale økonomiske krise, som Ukraine står meget mere ubeskyttet overfor end landene, der er optaget i EU. Den Orange Revolution skaffede ukrainerne af med et dybt udemokratisk system, men udviklingen har vist, at det endnu kun er ved begyndelsen af en demokratiseringsproces.

Om Ukraines dårlige udgangspunkt skriver forfatteren Bohdan Harasymiw i sit gigantværk *Post-Communist Ukraine*: "I slutningen af 1991 havde Ukraine praktisk talt ingen af de territoriale attributter for anerkendelse som stat. Næsten ingen, når det gjaldt statens relationer til befolkningen og kun få, når det gjaldt dets administrative apparat. Det var, om noget, kun en quasi stat".

"Ukraine fik en dårlig start, fordi det ikke fulgte vejen af 'intense forhandlinger' i sin overgang til demokrati. Udfordrerne af den gamle orden var simpelthen forsvarere for det gamle, der poserede som dets udfordrere, og der fandt ingen forhandlinger sted, hverken intense eller mindre intense. Udfordringerne imod konsolidering af demokrati var dengang meget store, netop fordi ingen virkelig kæmpede for demokrati: det faldt ned i skødet på dem".

En ny valgkamp har længe været uofficielt i gang op til præsidentvalget i januar, og folkelig apati blandt de tidligere så aktive orange og deres modstandere er et af de store problemer.

Yngste præsidentkandidat

Den yngste præsidentkandidat, Arsenij Jatseniuk, fortalte på et valg-møde i begyndelsen af september en anekdote fra en samtale med en vælger i provinsen:

"Hvordan er forholdene i dit amt?", spørger Jatseniuk. "De stinker", svarer vælgeren. "Hvordan er din borgmester?". "Han er dårlig". "Hvordan er regionsrådet?". "Det samme. Ingen henter skraldet. Her er ingen rindende vand. ZHEK (kommunekontoret) fungerer ikke, og bybusserne kører ikke". "Hvem stemte du på ved sidste valg (lokalvalg. red.)?" "Ivan Ivanovitj". "Hvem vil du stemme på ved næste valg?". "Ivan Ivanovitj".

Jatseniuks pointe med anekdoten var, at niveauet af politisk ansvarlighed i provinsen som i hovedstaden svarer til niveauet af folkelig apati.

Den 35-årige tidligere parlamentsformand, viceudenrigsminister og leder af Ukraines nationalbank sagde: "Jeg takker jer for at tro på mig, men lad os alle starte med først at tro på os selv".

En del vælgeraktivitet er der trods alt. Jatseniuk har støttet etableringen af græsrodsbevægelsen Den Alukrainske Front for Forandring, der nu har 600 kontorer rundt i landet. Den nye præsidents første opgave er at få folk til at arbejde, sagde præsidentkandidaten: "Æraen, hvor Ukraine som en postindustriel nation tjente penge uden at producere noget, er forbi. Den sluttede med starten på den globale økonomiske krise sidste år. Hvis Ukraine ikke bygger nye fabrikker, der kan producere konkurrencedygtige varer til verdensmarkedet, så har vi ingen fremtid".

Og kun 60 procent af det, som ukrainerne forbruger, er produceret i landet.

Ifølge Jatseniuk har Ukraine kun færdiggjort tre store byggeprojekter i de sidste 18 år: to atomkraftværker i Rivne og Khmel'nitskij amterne og en motorvej fra Kijev til Odessa. "Det ved jeg, fordi vi betalte for projekterne, da jeg var fungerende leder af Ukraines Nationalbank", sagde han på vælgermødet.

Der mangler ifølge ukrainske øko-

nomer reformer i alle samfundsmæssige sektorer fra industri- og landbrugsproduktion til uddannelse og sundhed. Det samme gælder i militæret, hvilket bekymrer mange, der ser den territoriale integritet truet af skærpede konflikter ned Rusland.

Da det hele ikke mindst handler om energi, er fraværet af en national politik og strategi for Ukraine som korridor for russisk energi til primært EU-lande særlig prekært.

Og i denne tid forudser det russiske gasmonopol Gasprom igen, at vi går en vinter i møde, hvor Ukraine ikke kan betale for leverancerne.

Ny russisk offensiv

Her mere end fem år efter at Ukraine fulgte revolutionsinspirationen fra Centraleuropa og skuede mod USA og Europa, søger Moskva et comeback for den russiske indflydelse i landet. Det ligner en åben dør, fordi den Orange Revolutions efterspil har været en ødelæggende magtkamp imellem revolutionens ledere, præsident Viktor Jusjtjenko og ministerpræsident Julia Tymosjenko. Den provestlige Jusjtjenko, der engang var revolutionshelt, kæmper nu med kun få procents opbakning i meningsmålinger op til præsidentvalget i januar. Tymosjenko står en del bedre, men Viktor Janukovitj, som Moskva støttede ved det svindelagtige præsidentvalg i 2004, fører nu i meningsmålingerne.

Den russiske ledelse burde have lært af erfaringerne fra den Orange Revolution og holde sig i baggrunden denne gang. Men i stedet har Rusland i de seneste måneder intensiveret propagandaen om Ukraine som en fjendtlig nabo, så længe Jusjtjenko er ved magten. Forholdet imellem de to store slaviske naboer er det dårligste siden Sovjetunionens sammenbrud.

Det bekymrer internationalt, og mange ukrainske analytikere stiller spørgsmålet, om de russiske ledere forbereder en mere alvorlig konfrontation med Ukraine blot lidt over et år efter konfrontationen med Georgien.

“Krig og konflikter begynder med, at det diskuteres som en mulighed. For første gang i årevis bruges ordet ‘krig’ her, og det afvises ikke som en mulighed”, siger Valaryj Tjalij, udenrigspolisk analytiker ved forskningsinstituttet Rasumkov Center i Kijev, til *Washington Post*.

Julia Mostovaja skriver i den uafhængige ukrainske avis *Zerkalo Nedeli* som hun er redaktør for, at Jusjtjenkos manglende evne til at videreføre demokratiske reformer efter den Orange Revolution “har efterladt Ukraine mere sårbart over for indflydelse fra Rusland”.

Over 20 fremtrædende ukrainske politikere, forfattere og kunstnere advarede i et åbent brev den 10. september USA’s præsident Barack Obama og andre vestlige ledere, at Rusland udgør en stadig større fare

for Ukraine. De opfordrede vestlige ledere til at afholde en international konference med henblik på at give Ukraine sikkerhedsgarantier. Det hedder i brevet:

“Den russiske ledelse har bevidst valgt en kurs for at ødelægge eksisterende sikkerhedssystemer. Hovedformålet er at underkaste Ukraine Ruslands geopolitiske interesser. Der er tegn på, at Kreml ikke udelukker brugen af våbenarsenaler og militære metoder. Propagandakrigen imod Ukraine har nået hidtil usete niveauer. Der skabes et billede af Ukraine som fjende af det russiske samfund”.

I brevet henvises til, at den russiske Duma kort forinden under sin førstebehandling havde godkendt en ny militærdoktrin, der sanktionerer brugen af de russiske militære styrker i udlandet.

Brevskriverne henviser også til *Budapest Memorandum om Sikkerhedsgarantier*, underskrevet 5. december 1994 efter Ukraines beslutning om at overdrage sine atomarsenaler til Rusland. Ifølge gruppen bør EU, Storbritannien, Frankrig og Kina “optræde fast og utvetydigt for at sikre Ukraines suverænitet”.

Blandt underskriverne er tidligere præsident Leonid Kravtjuk og forfatteren Jurij Andrukhovytj.

18 år efter Sovjetunionens sammenbrud har mange russere det stadig dårligt med Ukraines selvstændighed, og en stor minoritet i Ukraine – ikke kun russere – har stærke

følelser for landets kulturelle og historiske bånd til Rusland.

Relationerne har altid været problematiske, men blev det især efter den Orange Revolution, hvor massedemonstrationer imod valgsvindel for Moskvas kandidat banede vejen for et provestligt styre.

Den demokratiske folkeopstand i Ukraine skabte frygt blandt Ruslands autoritære ledere for en 'farverevolution' også i deres land, og Ukraines efterfølgende bestræbelser for NATO-medlemskab skabte noget nær panik iblandt dem. Gensidige anklager imellem Moskva og Kijev blev nærmest rutine og har toppet med to bitre vinterkriser om Ruslands gasleverancer til og igennem Ukraine til Central- og Vesteuropa.

Optrappet retorik

Den russiske retorik er optrappet med anklager imod Ukraine for at sende tropper og våben til Georgien sidste år og for at true den russiske Sortehavsflåde i Sevastopol. Ruslands præsident, Dmitrij Medvedev, sendte noget nær en krigserklæring i et brev i august, hvor han fordømte sin ukrainske kollega.

Her opremser Medvedev en række 'anti-russiske' skridt fra Ukraine, herunder landets ønske om NATO-medlemskab, dårlig behandling af russiske investorer, restriktioner imod brug af det russiske sprog samt forsøg på at tolke historien, så Sovjetunionen begik folkemord imod

ukrainere i 1930'erne. Det var hungerkatastrofen, holodomor på ukrainsk, som Ukraine forsøger at få anerkendt som folkemord.

I en dyster video, der blev offentliggjort sammen med brevet, og med krigsskibe i Sortehavet bag sig, sagde Medvedev, at han ville undlade at sende en ny ambassadør til Ukraine. Han sagde, at spændinger imellem de to lande har nået hidtil usete niveauer, og han opfordrer Ukraines kommende præsident til at være mere venlig.

Jusjtjenko svarede i et interview til *Financial Times*, hvor han anklager Rusland for at blande sig i Ukraines indre anliggender og siger, at "Rusland kører en smædekampagne for at manipulere ukrainske vælgere".

Jusjtjenko forventer, at Rusland oppisker separatistiske følelser på den russisk dominerede Krim Halvø. "De vil prøve at bruge 'Krim Kortexet'", siger Jusjtjenko, der dog ikke tror, at det kan udvikle sig til russisk militær indgriben som i Georgien. "Ukraine er ikke Georgien", siger Jusjtjenko. Det har han så ganske ret i med Ukraines langt større befolkning, langt stærkere hær og mere centrale geopolitiske placering i den nye øst-vest konflikt, der udspiller sig om især tidligere sovjetrepublikker tæt på EU.

"Der er en masse skjulte og kyniske spil, som føres gennem informationskanaler for at miskreditere Ukraine«, siger Jusjtjenko.

"Vi er grundlæggende gået ind i en

kold krig”, sagde Oleksandr Tretjakov, leder af Justjenkos partis parlamentsgruppe, til den britiske avis. Han mener, at Rusland prøver at bruge sine økonomiske muskler til at fremstille Ukraine som en ‘fejlslagen stat’ og søger at slå den Orange Revolution endelig tilbage. Den revolution har Moskva beskrevet som intet mere end et amerikansk støttet kup.

Skyder sig selv i foden

Ukrainske politikere er enige i, at der er en smædekampagne i gang, som russiske statsstyrede medier deltaget meget aktivt i. Men ofte undres man over, at russerne farer så hårdt frem, når ukrainske ledere er så gode til at skyde sig selv i foden med interne slagsmål. På den baggrund ville russerne formentlig få mere ud af at læne sig tilbage og lade ukrainere selv sørge for at bringe næring til NATOs og EU’s skepsis imod øget tilnærmelse.

Men propagandaen synes at virke og ses af mange uafhængige russiske kommentatorer som Kremles forsøg på at aflede befolkningens opmærksomhed fra de hjemlige problemer.

Meningsmålinger viser, at russerne er mere negative over for Ukraine end over for USA. Den hårde retorik synes derimod ifølge meningsmålinger ikke at have ødelagt de traditionelt varme følelser for russerne blandt ukrainere, selv de meget kritiske over for Kremles politik. Og mens ukrainere er et ubetydeligt

mindretal i Rusland, udgør russere otte millioner af Ukraines 46 millioner med det store mindretal primært koncentreret i øst og syd.

Russiske ledere kalder en venligsindet regering i Ukraine for deres ‘strategiske prioritet’. Ud over ledningsnettet, der bringer russisk gas til Europa, er lejekontrakten for den russiske Sortehavsflådes hovedbase i Sevastopol et hovedpunkt i konflikterne. Ruslands kontrakt med Ukraine udløber i 2017 og bliver ikke forlænget ifølge Ukraine. Det gør den, ifølge Rusland.

Lille Rusland

Ruslands ministerpræsident Vladimir Putin sagde engang til USA’s tidligere præsident George W. Bush, at Ukraine ikke er et egentligt land. På en pressekonference i maj i år fulgte han den påstand op med oplæsning af dagbogsblade fra en general i tsartiden, der kaldte Ukraine ‘lille Rusland’.

Dmitrij Trenin, direktør for Carnegie Center i Moskva, skriver på Carnegies hjemmeside, at Kreml ikke kan forestille sig Rusland som en stormagt uden Ukraine. Debatten blandt russiske politikere står ifølge Trenin imellem moderate, der vil forhindre Ukraine i at tilslutte sig NATO og sikre, at det fortsætter som transitland for russisk gas, og på den anden side politikere, der kræver en strategi for ‘blød dominans’ over naboen.

Både Putin og Medvedev har personlig interesse i at se den Orange Revolution rullet tilbage, da den ses som et ydmygende nederlag i Moskva. Putin anerkendte som præsident taberen som vinder ved det ukrainske valg i 2004, mens Medvedev havde ansvar for den massive russiske kampagne, der gav tilbage-slag.

Mikhailo Pohrebinskij, politisk rådgiver for Ukraines tidligere præsident og samarbejdspartner for Medvedev, har udtalt, at Medvedev nu synes at opbygge en sag om, at Ukraine krænker venskabstraktaten med Rusland fra 1997, den eneste aftale, hvor Moskva har anerkendt Ukraines grænser.

Eskalering af konflikterne kom i usædvanligt svære tider for Ukraine, der er ramt ekstraordinært hårdt af den globale økonomiske krise og kæmper for at gennemføre de pinefulde reformer, som IMF kræver for milliarder i lån til at imødegå krisen. Op til præsidentvalget er den splittede ledelse om muligt endnu mere splittet, end den i tider uden valgkamp har været siden den Orange Revolution. Og IMF søges trukket ind i den bitre ukrainske rivalisering.

Jusjtjenko har anklaget IMF for at være for eftergivende over for regeringen, ledet af hans rival til præsidentposten, Tymosjenko. Ifølge Jusjtjenko må IMF være hårdere, når det gælder at kræve reformer som betingelse for udbetalinger af

flere portioner af lånet, bevilget i december sidste år. "Hverken Verdensbanken eller IMF har gjort, hvad de skulle: presse regeringen til reformer", sagde Jusjtjenko 16. september ifølge *Financial Times*. Og præsidenten anklager også regeringen for populisme, da den vægrer sig ved at hæve gasprisen til markedsniveau for private ukrainske forbrugere.

På sin side anklager Tymosjenko præsidenten for at sabotere regeringens bestræbelser på at hale Ukraine ud af krisen. Og hun anklager Jusjtjenko, der udnævner ledelsen af nationalbanken, for at bruge banken imod regeringen i blandt andet spillet om den pressede valuta, hryvniaen.

Og mon ikke præsidentkandidat Viktor Janukovitj er henrykt for de to kamphaners gensidige anklager?

Rusland har ikke denne gang officielt støttet Janukovitj, leder af det største oppositionsparti, Regionernes Parti. Ifølge ukrainske kommentatorer har Janukovitj gjort store fremskridt i øvelsen at ryste det gamle image som korrump bureaukrat af sig.

Selv om Janukovitj stadig måtte være Moskvas favoritkandidat, synes den russiske ledelse at sprede sine kort denne gang. Det er kun Jusjtjenko, som angribes personligt af russiske politikere og medier. Men igen behøver de næppe at gøre sig ulejligheden, da han fremstår som en så upopulær og ineffektiv leder,

at han har ringe chance for at vinde. Oleksandr Susjko, forskningsdirektør ved Institute for Euro-Atlantic Cooperation i Kijev, mener, at Kreml prøver at mase sig ind på valgkampnedagsordenen ved at kræve, at kandidaterne klargør deres holdning til emner i Ruslands interesse.

Men alle de vigtigste kandidater, herunder Janukovitj, er for mere integration i Europa og synes ikke parate til de mange indrømmelser, som Rusland kræver.

Janukovitjs stærkeste konkurrent er ministerpræsident Julia Tymosjenko, der vil forbedre relationerne til Rusland, men uden at give køb på Ukraines selvstændighed, siger hun.

Tymosjenko fik ros fra Putin, da hun indgik en aftale imellem dem, der afsluttede den seneste gaskonflikt. Men hun forpligtede Ukraine til at købe en bestemt mængde gas i en kontrakt, som hun nu forsøger at genforhandle.

Gas og offermentalitet

Tymosjenko og Putin kom ud fra et møde i august, hvor det forlød, at Rusland i princippet var indstillet på at give Ukraine et pusterum. Men siden er det blevet klart, at hun kan have efterladt sig selv åben for afpresning, måske lige før valget. Rusland har fx hidtil forhindret effektivering af en aftale, som Tymosjenko har underskrevet med EU, om hjælp fra unionen til at modernisere

og reformere Ukraines gassektor.

Og Rusland er kategorisk imod, at EU køber gassen ved den ukrainsk-russiske grænse, så Rusland fratages ansvar for transitten gennem Ukraine.

Der ligger en gammel diskussion bag. "Rusland har ingen ret til en indflydelsessfære i Østeuropa, og Vesten burde gøre det pinefuldt klart", skrev *Kyiv Post* i november 2004 og hævdede, at russiske soldater myldrede ind i Kijev i ukrainske uniformer. Og rygterne gik, at russiske fly landede i lokale lufthavne med soldater, der var parate til at nedkæmpe demonstranterne.

Lederen konkluderer: "Hvis Kreml nægter at opføre sig ordentligt, må Vesten tæmme Putins brutale revanchistiske ambitioner. Vestlige magter lod Østeuropa falde i Moskvas aggressive klør i 1945. Det bør de ikke gøre igen".

I den aktuelle debat blandt ukrainerne er den 'offermentalitet' tydelig, som journalisten Natalija Bugajova her indledningsvis er citeret for at pege på. Ukrainere føler sig svigtet af Vesten og delvist med god grund. NATO har ret i, at landet ikke er parat til medlemskab, men argumenter imod at gå i den retning, som ikke mindst Tyskland er i spidsen for, er drevet af Ruslands hårde modstand.

EU har også ret i, at medlemskab af den klub kræver meget mere, end Ukraine nu kan levere. Men at stille medlemskab i udsigt, når betingel-

serne er opfyldt, kunne givetvis have hjulpet Ukraine meget. Når EU ikke har givet et så uforpligtende løfte, er hensynet til Rusland uden tvivl den væsentligste grund.

“Den Orange Revolution var mit livs bedste oplevelse. Dengang var vi her for at hylde politikere på denne plads. Nu er jeg her bare for at nyde koncerten”, sagde den 28-årige kontorarbejder Oleksandra til *Kyiv Post* under et valgmøde på Frihedspladsen i Kijev. Hun ville ikke opgive sit navn til den ukrainske avis, fordi hun var bange for at blive til grin på arbejdet. Der var primært unge ved det valgmøde, fordi nogle af Ukraines bedste rockgrupper optrådte. Den 60-årige Lubov Lasarenko kiggede på fra afstand og sagde: “Berømmtheder er som regel til salg. Dette er en lille replika af Ukraine, hvor en håndfuld rige optræder for de fattige masser”. Lasarenko stemte

på Janukovitj i 2004, men nu aner han ikke, hvem han skal stemme på i januar.

Umiddelbart er den bedste hjælp, som Ukraine kan ydes udefra, nok mere international fokus på opløbet til valget i januar. Og IMF bør på den ene side fastholde kravene om reformer, men også vise en høj grad af fleksibilitet. Det forholder sig nemlig sådan, for nu at slutte positivt, at Ukraines økonomi i den sidste tid har vist tegn på at komme på fode igen.

Det indenrigspolitiske kaos støtter på farlig vis Ruslands muligheder for at blande sig. Og det store spørgsmål er, om der er nok almindelige ukrainere, som står parat til at sige nej, som tilfældet var under den Orange Revolution.

Vibeke Sperling er Østeuropakorrespondent ved dagbladet Politiken.

Rusland: Fra afmagt til stormagt

Karsten J. Møller

Rusland er en vanskelig aktør i det internationale system, og landets selvopfattelse gør ikke samarbejdet med andre nationer nemmere

Der var ikke mange i Rusland, der begræd det kommunistiske systems opløsning. Det havde stået klart siden sidste halvdel af 1980'erne, at der var tale om et fallitbo. Der var mangel på stort set alle forbrugsprodukter, om det så var noget så banalt som håndsæbe. Der var derfor i befolkningen store forventninger til markedsøkonomiens herligheder. Disse alt for store forventninger blev ikke indfriet i Jeltsins periode som præsident. Der opstod derfor en ganske udbredt sovjet-nostalgi i løbet af 1990'erne. For nok var det kommunistiske system håbløst, men det sørgede i det mindste for en vis social sikkerhed, hvis man vel at mærke holdt sig inden for systemets rammer. Da Vladimir Putin var blevet udnævnt til fungerende præsident den 31. december 1999, udtalte han kort tid efter på et spørgsmål fra en tv-journalist om netop denne

udbredte nostalgi, at den, der ikke begræder Sovjetunionens opløsning, har intet hjerte, men den, der forsøger at skrue udviklingen tilbage, har ingen hjerne.

Med opløsningen af det sovjetiske imperium var det anderledes. Rigtig mange begræd imperiets sammenbrud. Og det gør de stadig. Derfor ramte Putin en udbredt folkestemning, da han for et par år siden udtalte, at Sovjetunionens sammenbrud var den største geopolitiske katastrofe i det 20. århundrede. Det russiske imperium havde været en af verdens stormagter siden det 17. århundrede, og dets afløser, Sovjetunionen, var den ene af de to supermagter under Den Kolde Krig. USSR's opløsning betød, at Rusland fra en supermagtsstatus sank ned til i bedste fald at være en regional stormagt, om ikke af andre grunde, så fordi man stadig besad verdens

næststørste atomslagstyrke. Fra midten af 1990'erne kunne man knap nok tale om en russisk stormagt.

Omfanget af sammenbruddet kan vel bedst illustreres ved nogle få tal. Sovjetunionen omfattede i midten af 1980'erne et areal på ca. 22,4 millioner kvadratkilometer (en halv gang så stort som USA). I 1992 var Sovjetimperiets arvtager, Rusland, skrumpet ind til et areal på ca. 17 millioner kvadratkilometer og var nu på størrelse med Rusland i det 17. århundrede. Det indebar, at nøgleområder, der var vigtige for bl.a. industri- og landbrugsproduktion, fx Ukraine, Belarus og de tre baltiske lande, men også de centralasiatiske lande med deres energiforekomster, var blevet selvstændige nationer. Sovjetunionens befolkningstal var midt i 1980'erne på ca. 266 millioner. Ruslands befolkning androg i 1992 ca. 147 millioner, og den er som bekendt siden faldet til ca. 142 millioner.

Det sovjetiske BNP var i 1985 verdens tredjestørste. I midten af 1990'erne var Ruslands BNP faldet til langt under halvdelen af det sovjetiske. Den russiske økonomi var på størrelse med Hollands, hvilket er et spinkelt grundlag, hvis man vil agere stormagt. Først i 1999 fik Rusland en beskeden vækst i BNP; fra 2000 accelererede den med en gennemsnitlig vækststigning på 6-7 procent om året, ikke mindst på grund af stigende energi- og råvarepriser. Inden den økonomiske krise for alvor ram-

te i efteråret 2008, var den russiske økonomi verdens 8. største.

“Et Rusland, der ikke er en stormagt, har ingen eksistensberettigelse”, pointerede min gode ven, generaloberst Leonid Grigorijevitsj Ivashov, når vi drøftede disse spørgsmål. Han var dengang chef for forsvarsministeriets internationale afdeling, og jeg var forsvarsattaché i Rusland. I dag er han vicedirektør for Akademiet for geopolitisk videnskab i Moskva. Om det er hans egen formulering, skal jeg ikke kunne sige, men den er ganske dækkende for tænkningen i patriotiske kredse. Og der er ikke mange russere, der ikke er patrioter. Så Putins bemærkning, der vakte bestyrtelse i den vestlige verden, var velanbragt i en indenrigspolitisk sammenhæng. Hans pointe er tillige, at det sovjetiske imperiums sammenbrud førte til, at USA kom til at fremstå som unipol i det internationale system, hvilket Rusland efter bedste evne har forsøgt at modvirke siden midten af 1990'erne.

Sammenbruddet af det sovjetiske imperium førte til en fornyet diskussion i den russiske politiske elite om russisk identitet, samtidig med man var i færd med at finde frem til et nyt politisk og økonomisk system, en ny geopolitisk orientering, nye udenlandske politiske og økonomiske partnere. Rusland geografiske position mellem Europa, Asien og den muslimske verden og med meget få naturlige grænser har formet landets geopolitiske, udenrigspolitiske

og indenrigspolitiske udvikling. Rusland har aldrig rigtigt været en integreret del af Europa, hverken politisk eller økonomisk, men heller ikke af Asien på trods af at den russiske ekspansion først og fremmest fandt sted mod øst omfattende mere end 80 procent af det russiske territorium. Men når det kommer til stykket, har Rusland altid set mest mod vest og har været langt mere kulturelt integreret med Vesten, end både russere og vesterlændinge normalt vil erkende; men det er selvfølgelig en personlige fortolkning af russisk kulturhistorie.

Fire udenrigspolitiske retninger

I Gorbatjovs og Sjevardnadzes sidste år i spidsen for USSR formuleredes konceptet om 'Den ny politiske tænkning', der anerkendte, at verden er karakteriseret af gensidig afhængighed og gensidige forbindelser, det vi i dag kalder globalisering, hvilket mindsker betydningen af nationale interesser og militære trusler.

Man gennemførte en forsigtig tilnærmelsespolitik til Vesten, hvilket resulterede i adskillige våbenkontrolaftaler og i accepten af tysk genforening og opløsning af Warszawa-pagten. Dermed bidrog den sovjetiske politik i betydelig grad til Den Kolde Krigs ophør. Man kan lidt kynisk sige, at man gjorde en dyd af en nødvendighed, for man var ikke i stand til at skabe det økonomiske

fundament, der kræves af en supermagt.

Boris Jeltsin støttede i sine første år som præsident en provestlig udenrigspolitik, hvilket var en logisk konsekvens af hans bestræbelser på at indføre demokrati og markedsøkonomi. Hans nærmeste medarbejdere var en gruppe af liberale demokrater som Gaidar, Kosyrev, Tjubais og til dels Tjernomyrdin. De ønskede alle en hurtig russisk økonomisk og politisk integration med den vestlige verden. Man så EU, IMF og Verdensbanken som afgørende økonomiske partnere, mens man med indgåelsen af START-II aftalen i 1993 håbede på et nyt og nært strategisk partnerskab med USA. Denne retning var dominerende i russisk udenrigspolitik i perioden 1992-93, den såkaldte euforiske periode.

Personkredsen, der stod for denne politik, blev i den russiske befolkningens øjne stærkt kompromitteret for deres ansvar for gennemførelsen af den økonomiske chokpolitik, men også for deres udenrigspolitiske linje, som Dr. Nadja Arbatova formulerer det i sin sønderlemmende kritik: "På de fleste områder fulgte Rusland i hælene på Vesten og fremkaldte dermed den udbredte opfattelse af en endeløs række af indrømmelser, som bragte selve ideen om samarbejde med Vesten i miskredit og førte til en langt mere selvhævdende russisk politik". (*Russian Foreign Policy After the Dissolution of the USSR*).

Man så bort fra de potentielle forskelle mellem Rusland og Vesten vedrørende væsentlige regionale og globale problemer. En række af disse forskelle havde udgangspunkt i divergerende sikkerhedsinteresser, der ikke mindst skyldes det forhold, at Rusland både er en europæisk og asiatisk magt.

Den anden retning betegnede sig selv som internationalister. De ønskede – og ønsker fortsat – at genoprette imperiet, hvis opløsning de ikke kan forlige sig med. De er overbeviste om, at befolkningerne i den tidligere Sovjetunion i virkeligheden ønsker imperiets genrejsning. Det er kun de lokale politiske eliter, der har interesse i opsplittningen. De ønsker imidlertid ikke en genforening gennemført med militær magt, men ser politisk og økonomisk pression som en mere farbar vej. De kræver, at Vesten anerkender, at Rusland har et særligt ansvar og dermed også særlige rettigheder i det såkaldt 'nære udland'.

Deres holding til Vesten er præget af skepsis, og de tenderer til at være 'isolationister'. De foretrækker et politisk og økonomisk samarbejde med alternative partnere, som fx Kina og Indien og sågar Iran. De er stærke fortalere for russisk våbeneksport og nuklear teknologi, kort sagt alt hvad der tjener russiske økonomiske interesser. Oprindeligt var det kommunisterne og de meget nationalistiske kredse, der stod for denne retning, men man kan gen-

kende mange træk i de sidste års russiske udenrigspolitik fra denne skole, der vel må siges at have fundet gehør i dele af den politiske elite i Kreml, først og fremmest i gruppen af de såkaldte 'siloviki', d.v.s. de magthavere, der kommer fra sikkerhedsstrukturene.

Den tredje retning kaldes den demokratisk pragmatiske. Denne retning understregede nødvendigheden af at definere Ruslands sikkerheds- og udenrigspolitiske prioriteter på grundlag af den geopolitiske situations realiteter og de interne politiske og økonomiske problemer. De gik ind for et snævert økonomisk samarbejde med Vesten, men lagde vægt på, at man skulle varetage russiske interesser og ikke gå på kompromis af hensyn til økonomisk samarbejde og bistand.

Denne retnings fortalere var bl.a. Javlinskij, Arbatov og Lukin. Der var i denne retning to forskellige syn på 'det nære udland'. Den ene gruppe ønskede at gøre Rusland attraktiv for disse lande gennem indrømmelser og fleksibilitet, mens den anden gruppe ønskede en mere håndfast linje, især over for Ukraine, der er og bliver det mest følsomme og betændte problem i russisk indenrigs- og udenrigspolitik. I sin første præsidentperiode frem til 2003 tilhørte Vladimir Putin vel nærmest denne retning, indtil den amerikanske politik under George W. Bush fik ham skubbet delvis over i den internationalistiske retning.

Den sidste retning var den såkaldt reaktionære-pragmatiske retning, med Sjirinovskij som hovedfigur. Den ønskede imperiet genoprettet, om nødvendigt med magt. Det ideologiske grundlag er storrussisk nationalisme, den kristne ortodokse kirke og antisemitisme. Retningen er udpræget anti-vestlig. Den er ligesom den først beskrevne retning blevet marginaliseret, dog ikke i samme grad. Mange af dens ideer lever i bedste velgående i højrenationalistiske kredse.

Den anden og den tredje retning smeltede sammen og der opnåedes ganske bred enighed om russisk udenrigspolitik i perioden 1994-96.

Ændret geostrategisk position

Det stod klart, at russisk integration med Vesten var en illusion. Man lagde derfor vægt på at styrke integrationen i SNG, både den politiske og økonomiske, men også den militære dimension. Etablering af kollektiv sikkerhed fik høj prioritet. Rusland arbejdede hårdt for SNG's anerkendelse som regional organisation med observatørstatus i FN. Rusland involverede sig i fredsbevarende aktioner i bl.a. Tadsjikistan og Georgien, hvilket udviklede sig til et af de mest kontroversielle emner i russisk sikkerhedspolitik. De øvrige medlemmer af SNG ønskede ikke at gå nær så langt i det politiske, økonomiske og militære samarbejde, hvorfor SNG har udviklet sig til en tom skal.

I den russiske politiske elite erkendte man i denne periode, at den strategiske situation var ved at ændre sig i Ruslands disfavør. NATO planlagde en udvidelse med tre tidligere medlemmer af Warszawa-pagten og agtede ikke at tage hensyn til russiske indvendinger. Man havde tilsyneladende mistet interessen for Rusland i skuffelse over den indenrigspolitiske udvikling. Forsøget på at udvikle SNG viste sig at være en veritabel fiasko, og den første tje-tjenske krig 1994-96 satte spørgsmålstegn ved Den Russiske Føderations sammenhængskraft og bidrog til den opfattelse, at Rusland befandt sig i en eksistentielt meget sårbar position.

Den militære elite fremhævede, at styrkeforholdet mellem Rusland og NATO havde ændret sig dramatisk i Ruslands disfavør. Rusland havde trukket sig 1500 km tilbage fra Schwerin, Magdeburg og Prag til Kursk og Smolensk. Fra et geostrategisk synspunkt var Moskvas Militærdistrikt, der i mere end 300 år havde været 'bagland', blevet 'et frontdistrikt'.

Beslutningen om NATO-udvidelsen understregede for Rusland, at Vesten aldrig ville acceptere, at et nyt europæisk sikkerhedssystem byggede på OSCE, hvilket var Ruslands præference. I stedet tegnede ser sig et mere og mere klart billede af et NATO-centreret system, hvorfra Rusland ville være udelukket. Bitterheden i den russiske politiske elite

var stor og gav næring til de stærke anti-vestlige tendenser, der stadig er fremherskende i Rusland.

Samtidig gjorde Rusland en anden og nok så vigtig erkendelse. 'The New World Order' som George H. W. Bush talte om i 1989 indebar, at USA ikke længere behøvede at føre en inddæmningspolitik over for Rusland. USA prioriterede at bevare stabiliteten i det post-sovjetiske rum. Nok så vigtigt var det, at USA heller ikke forsøgte at fylde det geostrategiske magttomrum ud i Østeuropa, Kaukasus og Centralasien. Men i midten af 1990'erne begyndte USA at udfordre den russiske dominans i Østeuropa, Centralasien og Sydkaukasus. Clinton-administrationens udenrigspolitiske koncept varslende en udbredelse af demokrati og markedsøkonomi under USA's ledelse, 'The Liberal Order'. I Europa var udvidelsen af NATO et af midlerne til at udbrede den amerikanske indflydelse. I russisk optik er de mange smukke ord om demokrati og menneskerettigheder en gang tynd fernis over gammeldags magtpolitik, hvilket man fik bekræftet, da George W. Bush i 2002 udgav en ny national sikkerhedsstrategi, hvor anvendelse af væbnet magt til udbredelse af demokrati var en option. Dokumentet lagde heller ikke skjul på, at USA ikke ville tillade opkomsten af en ligeværdig strategisk konkurrent.

Hele denne udvikling udfordrede den traditionelle russiske dominans i det post-sovjetiske rum.

Primakovs fire principper

I 1996 blev Jevgenij Primakov udenrigsminister. Han formulerede en pragmatisk, men i bund og grund antivistlig politik. For det første skulle Rusland aktivt forsvare sine interesser, men undgå direkte konfrontation. For det andet skulle Rusland stræbe efter et internationalt system baseret på multipolaritet. For det tredje skulle Rusland udvikle sine forbindelser med de vigtigste stater i verden i overensstemmelse med Ruslands potentiale og status som kernevåbenmagt. Disse relationer skulle bygge på princippet om ligeværdighed.

Sidst men ikke mindst skulle russisk udenrigspolitik bygge på en så bred national konsensus som muligt. Primakov, der både nationalt og internationalt var højt respekteret, fik bragt russisk udenrigspolitik på en kurs, der netop havde bred politisk og folkelig opbakning.

Så meget desto større blev skuffelsen, vreden og frustrationerne, da Ruslands afmagt blev udstillet på den mest ydmygende måde, da NATO i marts 1999 indledte luftbombardementet af Serbien i forbindelse med Kosovo-krisen. Det var den russiske opfattelse, at landets interesser var blevet fuldstændigt tilsidesat, og Ruslands position som stormagt var blevet undermineret, fordi beslutningen om at anvende væbnet magt var blevet taget i NATO-rådet og ikke i FN's Sikker-

hedsråd, hvor Rusland i givet fald ville have kunnet nedlægge veto.

Den russiske reaktion udstillede landets svaghed og afmagt. Samarbejdet med NATO blev suspenderet, dog ikke med SFOR i Bosnien, det bilaterale samarbejde mellem Rusland og de enkelte NATO-lande blev midlertidigt afbrudt, og to diplomater fra NATO-repræsentationen i Moskva blev vist ud. Samarbejdet i Permanent Joint Council, hvor Rusland søgte at opnå et privilegeret strategisk partnerskab, ophørte og blev først genoptaget i 2002 i forbindelse med oprettelsen af NATO-Rusland Rådet i 2002.

Kosovo-krisen blev et vendepunkt, hvis effekt ikke må undervurderes. Den anti-vestlige holdning blev yderligere forstærket og har i brede kredse udviklet sig til noget, der ligner had først og fremmest til USA, men også til NATO.

Tendenser i Putins udenrigspolitik

I begyndelsen af 2000 underskrev den fungerende præsident, Vladimir Putin, en ny national sikkerhedskoncept, hvor illusionen om Rusland som stormagt med globale interesser og forpligtelser (hvilket Primakov mente, Rusland havde) tilsyneladende var opgivet. Ruslands interne svagheder erkendes og analyseres hudløst ærligt, og man drager den logiske konsekvens heraf: Rusland er en vigtig regional stormagt med et enormt potentiale.

Ikke mindst er Rusland en kernevåbenmagt, hvilket indebærer en særlig status i det internationale system. Vesten beskrives ikke som en strategisk partner, men kan tid efter anden være en nyttig samarbejdspartner, men interessekonflikterne vil fortsat være til stede.

Primakovs fire principper er stadig en væsentlig del af grundlaget for Putins udenrigspolitik, men den antivestlige holdning er nedtonet. Rusland skal, understreger han, føre en multivektor politik, d.v.s. at man ikke binder sig til sig entydigt til bestemte samarbejdspartnere. Udenrigspolitikken skal først og fremmest være pragmatisk og tjene russiske økonomiske interesser. Ruslands økonomiske udvikling er nemlig forudsætningen for Ruslands genrejsning som stormagt. Og netop genrejsningen af Rusland som stormagt var i virkeligheden det mål, han satte sig, da han overtog præsidentposten.

Det fremgår af hans såkaldte manifest, *Rusland ved årtusindskiftet*, der blev offentliggjort den 31. december 1999, samme dag som Jeltsin overdrog præsidentposten til ham. Men Rusland skulle også være en del af globaliseringen, og i praksis betød det en økonomisk integration med Vesten.

Han arbejdede derfor energisk for russisk medlemskab af WTO, men optagelsesforhandlingerne trak i langdrag til stor skuffelse for Putin, og meget tyder nu på, at den russi-

ske interesse er stærkt aftagende. Rusland blev i 1997 formelt medlem af G8, og Putin tillagde deltagelsen stor betydning, ikke mindst fordi det blev betragtet som en formel anerkendelse af, at Rusland hører til blandt verdens mægtigste nationer. Ved G8 mødet i Skt. Petersborg 2006 erklærede Putin, at Rusland er en energisupermagt, der bør være ledende i bestræbelserne på at sikre den globale energisikkerhed. Det blev som bekendt nærmest ignoreret.

EU er Ruslands vigtigste handelspartner, og det var derfor naturligt at søge et tættere samarbejde med EU. Ved EU's udvidelse med de tidligere Warszawapagt-lande blev russiske interesser tilgodeset i betydeligt omfang. Men forholdet til EU har udviklet sig til et langvarigt tovtækkeri om en ny partnerskabsaftale og aftale om et nyt energicharter. Forholdet mellem EU og Rusland er i stigende grad blevet et sikkerhedsspørgsmål, ikke mindst på grund af stridigheder mellem Rusland på den ene side og først og fremmest de baltiske lande og Polen på den anden side. Rusland foretrækker i stigende grad at samarbejde på bilateral basis med en udvalgt kreds af EU-medlemmer, hvilket ikke bidrager til et mere snævert samarbejde med EU.

I forholdet til USA oplevede Putin en lang række skuffelser hvad angår våbenkontrolområdet, missilforsvar, NATO-udvidelserne og USA's be-

stræbelser på at få strategisk fodfæste i Centralasien og Kaukasusområdet. Men først og fremmest havde Putin forventet, at USA var rede til at indgå i et strategisk partnerskab, ikke mindst efter Putins bidrag til den amerikanske kamp mod terrorismen efter 11. september 2001. Det var imidlertid ikke tilfældet. USA's beslutning om at invadere Irak uden et FN-mandat, tændte advarselslamperne i Kreml.

Roserevolutionen i Georgien og Orangerevolutionen i Ukraine bekræftede den russiske politiske elites værste anelser. USA og den vestlige verden forsøgte at gennemføre et regimeskifte ved subversiv virksomhed i Rusland og Belarus, en Birke-revolution, som den blev døbt.

I samme periode oplevede Rusland enestående økonomiske fremgang på grund af de stigende energi- og råvarepriser. Det medvirkede til at udvide det russiske udenrigspolitiske råderum. Russisk udenrigspolitik blev mere og mere markant.

Putins politik i hans anden præsidentperiode var præget af tre primære mål: At genvinde den tabte indflydelse på det eurasiske kontinent; at imødegå og begrænse USA's 'containment' og splittelsespolitik i forhold til Rusland; at udbygge det økonomiske samarbejde med andre lande, som kan bidrage til russisk økonomisk vækst, fx Kina, Indien, Brasilien og Iran. Man søger tillige nye partnere i Latinamerika og Afrika.

Münchentalen

Med Putins berømte tale i München i februar 2007 blev der sendt et tydeligt signal til den vestlige verden: For det første: accepter Rusland som det er, d.v.s. stop indblandingen i interne russiske forhold. For det andet: Vesten skal behandle Rusland som en ligeværdig partner og for det tredje: efterlevelsen af disse to punkter er forudsætningen for et samarbejde med Rusland, der skal tage udgangspunkt i parternes gensidige interesser.

Konflikten med Georgien viste, at Rusland er parat til aktivt at forsvare sine vitale interesser i sit nærområde. Det skete på et tidspunkt, hvor den russiske politiske elite var overbevist om, at Rusland havde genvundet sin stormagtsposition gennem sin stærke økonomiske position samt status som energisupermagt. Imidlertid var det russiske prestige-tab ved aktionen i Georgien og den efterfølgende diplomatiske anerkendelse af Sydossetien og Abkhasien, ikke mindst blandt SNG-landene, men også Kina, formentlig en overraskelse. Det har i hvert fald vanskeliggjort russisk politik over for disse lande.

Hvorvidt den økonomiske krise, der har ramt Rusland hårdt, vil bidrage til at nedjustere ambitionsniveauet, vil tiden vise. Den nationale sikkerhedskoncept som præsident Medvedev underskrev i efteråret 2008, er ligesom den forrige kon-

cept hudløs ærlig med hensyn til Ruslands interne problemer: Den ensidige afhængighed af energi- og råvareeksport, de store sociale og sundhedsmæssige problemer, der er medvirkende til den katastrofale demografiske udvikling o.s.v.

Men koncepten ser stadig Rusland som en global stormagt, der relativt er blevet styrket på grund af den vestlige verdens politiske og økonomiske svækkelse.

USA har fået ny politisk ledelse, der ønsker at genetablere et tillidsforhold til Rusland, hvilket er forudsætningen for et samarbejde om de væsentlige politiske temaer. Indtil videre er Rusland tøvende og behersket positiv. Man vil se sikre tegn på en reel kursændring. Man nærer frygt for, at den amerikanske politik i virkeligheden er den, som vicepræsident Biden gav udtryk for i et interview i *Wall Street Journal*, inden han begav sig på rejse til Georgien og Ukraine for at forsikre dem om, at USA støttede deres bestræbelser på at blive medlemmer af NATO.

I interviewet gav han udtryk for, at Ruslands økonomiske og politiske fundament var relativt svagt, og USA derfor ikke behøvede at tage særlige hensyn til russiske interesser. Det er derfor næppe nogen overraskelse, at man er skeptisk i Kreml.

Hermed er vi fremme ved denne artikels pointe. Rusland er en vanskelig aktør i det internationale system. Den russiske selvopfattelse som stormagt gør ikke nødvendigvis

samarbejdet med andre nationer nemmere. Henry Kissinger har udtrykt det på sin egen veltalende måde (*Diplomacy 1994*): “The Paradox of Russian History lies in the continuing ambivalence between messianic drive and pervasive sense of insecurity. In its ultimate aberration, this ambivalence generated a fear, that unless the empire expanded, it would implode.”

Man taler i den vestlige presse om en ny kold krig, fordi Rusland nu forsøger og i et vist omfang er i stand til at varetage det, som landet anser for at være sine nationale interesser. Den vestlige verden har i årene efter Den Kolde Krigs ophør i betydeligt omfang ignoreret legitime russiske interesser og bevidst og systematisk holdt landet ude fra reel indflydelse i de økonomiske og politiske strukturer, der overlevede Den Kolde Krig. Der bredte sig hurtigt en stemning i Vesten: Vi vandt Den Kolde Krig, og det er os, der bestemmer. Ruslands svaghed og afmagt i 1990'erne og begyndelsen af dette årti gjorde en sådan politik mulig. Den vestlige verden overvejede ikke på noget tidspunkt seriøst at inddrage Rusland i et gensidigt forpligtende samarbejde. Det var besværligt, russerne er besværlige, og deres indvendinger og forslag blev mødt med en holdning, der bedst kan beskrives som: Vi hører, hvad I siger, men

vi gør som det passer os. På grund af Ruslands svagheder var det muligt. Men var det klogt? Man fremkaldte et ‘Versailles-syndrom’. Hvordan kan det være, at (Vest-)Tyskland efter Anden Verdenskrig blev behandlet så generøst, når Rusland, som trods alt bidrog positivt og substantielt til afslutningen af Den Kolde Krig, bliver behandlet på en så ydmygende og arrogant måde? I russisk optik er det ren magtpolitik, der har til formål at inddæmme landet og begrænse dets indflydelse.

Rusland er i et vist omfang tilbage som stormagt og er begyndt at give Vesten et modspil. Derfor er det positivt, at den amerikanske præsident og NATOs generalsekretær har givet så tydeligt udtryk for, at vi må prøve at genetablere et tillidsforhold og et fornyet samarbejde med Rusland. Det bliver ikke nemt. Der kan ikke ses bort fra, at interesserne ikke altid er sammenfaldende. Det lykkes forhåbentligt, men det kræver, at begge parter, og ikke mindst medierne, afvikler de ‘koldkrigstankebaner’, der aktiveres som en rygmarvsrefleks, så snart de politiske problemer spidser til.

Karsten Jakob Møller er pensioneret generalmajor, i dag senioranalytiker koordinator for indsatsområdet Forsvars- og sikkerhedspolitik ved DIIS, Dansk Institut for Internationale Studier.

Tyrkiet er ved at tømpe op

Pola Rojan

Den Kolde Krig var en katastrofe for Tyrkiets politiske udvikling. Demokratiet blev sat på standby, inden det overhovedet var modnet – til stor skade for skabelsen af landets identitet. Tyve år efter Murens fald døjer den tyrkiske stat stadig med stærke indre spændinger, men en gunstig fremtid i både øst og vest toner frem i horisonten

Et eksperiment: Hvad ville der ske, hvis man under kontrollerede forhold frøs en dreng ned under hans tidlige pubertet, og bragte hans hjerte og andre vitale organer til standsning? Hans liv og kropslige udvikling ville i sagens natur gå i stå, mens verden omkring ham fortsatte sin vante gang. Når videnskabsmændene tøede ham op igen og fik hans puls i gang, ville hans fysiske udvikling formentlig fortsætte fra hvor den slap ved nedfrysningstidspunktet. Lad os antage det. Pubertetsprocessen i hans krop ville således upåvirket straks gå i gang med at producere kønshormoner i stride baner og give de sædvanlige udslag i den unge mands udseende, humør og sociale omgang med omgivelserne. Alt imens vor testperson indhenter den ud-

skudte, naturlige udvikling, vil hans 'jævnaldrende' imidlertid nyde voksenalvets velsignelser i ro og mag.

Dette tænkte eksperiment illustrerer – med lidt god vilje – den effekt Den Kolde Krig har haft på Tyrkiets udvikling hen i mod et sundt, afbalanceret og bæredygtigt samfund.

I ethvert ungt land er den tidlige fase yderst afgørende for dets fremtid. Her skabes varige magtbalancer mellem fløje, grupperinger og befolkninger, der lever inden for landets nye grænser, og en stats sanktioneret inkluderingsproces skaber og designer et mere eller mindre kunstigt sammenhold bestående af i princippet lige statsborgere. Denne naturlige og somme tider uudtalte udvikling gøder jorden for fremtidig stabilitet og økonomisk vækst. I hvert

fald ideelt set. Det er også i denne tidlige fase, byggestenene til landets identitet udadtil og selvopfattelse lægges. Identitet kan i denne sammenhæng oversættes med politisk *brand* eller politiskkulturelt udtryk.

I demokratier udgøres landets identitet af summen af indbyggernes kulturelle og politiske kapital, og den er både en konsekvens af modningsprocessen og en årsag bag. Eksempelvis er Danmarks identitet udadtil i høj grad karakteriseret ved den såkaldte skandinaviske velfærdsmodel, socioøkonomisk homogenitet, decentrale strukturer såvel administrativt som socialt, en religionsfjern befolkning og endeligt sin historiske arv som et traditionsrigt monarki og sundt demokrati. Denne identitet er produktet af århundredlange forhandlinger og kulturelle kampe mellem landets forskellige indbyggerkollektiver.

Tyrkiets udvikling og søgen efter egen identitet er i et historisk perspektiv næsten lige startet. Som selvstændig republik og nationalstat har Tyrkiet kun eksisteret siden 1923, og den etnisk tyrkiske identitet har kun for alvor været dyrket politisk siden det døende osmanniske riges sidste dage i slutningen af 1800-tallet. Men den afgørende, tidlige udviklingsfase kom i Tyrkiet under voldsomt pres udefra fra slutningen af Anden Verdenskrig, hvor Tyrkiets udviklingsretning og kvalitative statsform i afgørende grad blev dikteret af ydre omstændigheder.

Tyrkiet ser mod vest

For at undgå at havne i historieforsvanskning, er det her nødvendigt at skelne mellem Tyrkiets tid som etpartisystem i perioden 1923-1946 og tiden under flerpartisystemet herefter. For Tyrkiets nuværende situation kan langt fra udelukkende tilskrives eksterne forhold. Men omstændighederne efter Anden Verdenskrig var med til i afgørende grad at styrke og låse en knude, der var bundet på forhånd.

I sin første fase var Tyrkiet en de facto etpartistat enevældigt regeret af landsfader, præsident, partiformand og øverstkommanderende, general Mustafa Kemal – senere blot Atatürk i betydningen ‘tyrkernes fader’. Han var arkitekten bag tvangshomogeniseringen af landet både etnisk og kulturelt, som på sigt blev ødelæggende for sammenhængskraften og stabiliteten. Den nationalistiske elite tolererede hverken politisk opposition, forskellighed eller kulturelle bånd til befolkningens prærepublikanske fortid. Den systematiske forfølgelse af landets kurdere, grækere, armeniere og jøder udløste snesevis af oprør, omfattende deportationer og voldelige pogromer.

Republikken Tyrkiet er født ud af en krig mod briter, franskmænd, grækere og armeniere, der efter Første Verdenskrig delte det tidligere osmanniske territorium mellem sig. Det skabte blandt tyrkerne et latent nationalt traume om at være konstant

under trussel, og det blev skæbnesvangert for den nye stats mindretalsbefolkninger, der blev betragtet som skadelige femtekoloner. Titusinder af kristne og jøder fik frataget deres forretninger og formuer i storbyerne, og tusinder af kurdiske landsbyer blev revet ned og befolkningerne forflyttet til tyrkiske egne af landet.

Mustafa Kemals vision med Tyrkiet var forholdsvis klar i retning af at transformere en samling religiøse og delte, brogede befolkninger til en samlet enhed, der udenrigspolitisk og økonomisk orienterede sig i retning af det stærke, nye Europa. Vel at mærke 1920'ernes og 1930'ernes Vesteuropa, der med de tyske, italienske og spanske eksempler udmærkede sig ved en autoritær og brutal ledelsesstil.

Temperaturen falder

Efter Mustafa Kemals død i 1938 lagde staten under anførelse af Kemals højrehånd, Ismet İnönü, an til en vis opblødning over for partipolitisk opposition. Efter Anden Verdenskrig tillod man dannelsen af politiske partier. Og allerede i 1950 mistede militærelitens Republikanske Folkeparti (CHP) magten til det civile Demokratisk Parti (DP) ved landets første, rigtigt frie parlamentsvalg. Tyrkiet havde efter knap tredive års enevælde nået et vigtigt stadi i sin politiske modningsproces.

Men temperaturen over det europæiske kontinent var i mellemtiden

faldet drastisk, og Den Kolde Krig delte Europa op i to interessesfærer omkring de to supermagter. Med sin uhyre fordelagtige geostrategiske placering kom Tyrkiet hurtigt under USA's sikkerhedsparaply, NATO. Amerikanerne fik således skubbet jerntæppet flere tusinde kilometer østpå, lukket sovjetiske krigsskibes adgang til Middelhavet og Atlanten fra Sortehavet og etableret avancerede lytteposter og senere atommissiler i Kremls baghave. Det amerikanske forsvarsministerium og NATOs militærstrateger fik fuld kontrol over moderniseringen af det tyrkiske militær, mens CIA stod i spidsen for en kraftig udbygning og oprustning af det tyrkiske efterretningsapparat. USA havde under Den Kolde Krig adskillige militære assistance-missioner i NATO-landene, men den største blev placeret i den tyrkiske hovedstad Ankara under akronymet JUSMMAT (*Joint United States Military Aid Mission to Turkey*). Milliarder af dollar blev pumpet ind i det tyrkiske forsvarsbudget ad denne vej.

Tyrkiet måtte for alt i verden ikke falde i hænderne på østblokken, og derfor måtte landets venstrefløj og liberale kræfter endelig ikke få fodfæste i tyrkisk politik. I modsætning til andre lande i NATO-samarbejdet, for eksempel Italien og Grækenland, har Tyrkiet ingen tradition for stærke venstrefløjsbevægelser, der kunne øve politisk indflydelse på landsplan. Men ikke desto mindre

blev der iværksat en omfattende registrering og kontrol af civilbefolkningen, hvis politiske tilhørsforhold blev kortlagt og udsat for granskning fra centralt hold.

Sikkerhedsdiskursen dominerede fremover det politiske liv i Tyrkiet, hvis spæde skridt hen i mod rigtigt demokrati langsomt, men sikkert kom under militær kontrol. Selv om NATO-pagten blev underskrevet af den folkevalgte tyrkiske regering i 1952, var det i virkeligheden en forsvarsaftale mellem de tyrkiske generaler og Washington. En styrkelse af militærets politiske vogterrolle i Tyrkiet var USA's garanti for, at en pludselig folkestemning i befolkningen ikke kunne risikere at underminere NATOs sikkerhedskoncept og inddæmningspolitik over for Sovjetunionen.

Den uundgåelige konsekvens lod ikke vente på sig. Den folkevalgte regering, der kun otte år tidligere havde underskrevet NATO-aftalen, blev kuppet af sit eget militær i 1960. Demokratiet og republikkens sikkerhed var i fare, lød begrundelsen fra officererne, som opløste parlamentet og henrettede ministerpræsident Adnan Menderes sammen med to af hans ministre. Denne begivenhed beseglede endeligt militærets overhånd i tyrkisk politik.

Militærets teknokrater drev staten i en kort periode, udarbejdede en ny forfatning og tillod snart genetableringen af partier og en tilbagevenden til civil politik. Men allerede

i 1971 truede militæret en folkevalgt regering til at gå af og fik sin vilje, og igen i 1980 væltede generalerne regeringen, lukkede parlamentet i en kort årrække og indsatte en militærjunta til at lede landet.

Tre militærkup på blot tyve år har uundgåeligt sat sine spor i Tyrkiet og betydet, at demokratiske kræfter fuldstændig er blevet tvunget i knæ.

Muren falder

Den Kolde Krigs sikkerhedsdoktriner har været med til i afgørende grad at forhale modningen af den nødvendige politiske kultur i landet.

De internationale omstændigheder i denne over fyre år lange periode har også gjort det vanskeligere for Tyrkiet at finde selvstændigt fodfæste i internationale relationer og skabe sig en flerfacetteret profil udtil. Fra slutningen af Anden Verdenskrig og frem til Murens fald havde Tyrkiet været en nyttig og brugbar samarbejdspartner inden for primært vestlig sikkerhedspolitik, hvor succeskriteriet for samarbejdet groft sagt var, om den røde hær kunne holdes på afstand.

Ikke mindst derfor blev Tyrkiet tidligt i Den Kolde Krig indlemmet i det gode selskab i blandt andet Europarådet, OECD og OSCE og opnåede en associeringsaftale med EF om fremtidigt medlemskab.

Men ikke desto mindre blev østblokkens opløsning og Den Kolde Krigs afslutning for alvor starten på

Tyrkiets langsomme optøning til en virkelighed uden for krigssammenhænge. I en tid, hvor hele NATO-pagten mistede åbenlys relevans og den amerikanske støtte i dollar faldt drastisk, havde tyrkiske politikere og officerer, der rådede over alliancens næststørste militærapparat, nu behov for at genopfinde landets rolle i en international sammenhæng. Rådsvildhed i kølvandet på Den Kolde Krigs afslutning kendetegnede ikke kun Tyrkiet, men hele verden. Konflikten havde direkte involveret klodens mest udviklede lande og økonomier, derfor indirekte involveret resten af verden og paralyseret den politiske dagsorden ved at fastholde sikkerhedspolitikens dominans over alt andet. Da Muren faldt, holdt verden vejret. Men for Tyrkiet var timingen helt rigtig.

Siden midten af 1980'erne havde Tyrkiet oplevet en økonomisk vækst uden sidestykke i landets historie. Den ambitiøse og vestvendte regeringschef Turgut Özal iværksatte en sand liberaliseringsrevolution af økonomien og placerede på få år Tyrkiet midt i en global økonomi i rivende udvikling. Özal havde tidligt læst skriften på væggen og søgte målbevidst en større økonomisk tilnærmelse til det Europæiske Fællesskab. Tyrkiets fremtid skulle knyttes uløseligt til Europa. Tyrkiet kunne tilbyde et stadigt mere integreret Europa et vigtigt udenrigspolitisk springbræt til Mellemøsten, Kaukasus og store dele af Centralasien, mens Europa

kunne tilbyde tyrkerne afsætningsmarkeder, gunstige priser og diplomatiske relationer. Og Tyrkiet havde gennem sin voksende økonomi gode forhandlingskort.

Den traditionelt dominerende og ineffektive landsbrugssektor blev hurtigt udkonkurreret af en stadigt stærkere industri, eksporten blev på mindre end ti år firedoblet, turismesektoren blomstrede og med en årlig vækst på over fem procent havde tyrkisk økonomi i starten af 1990'erne den højeste vækstrate i OECD. Udviklingen gav et gevaldigt skub i den nationale stolthed og i retning af en mere selvsikker kurs over for omverdenen. Det styrkede også den civile regerings position over for militæret. Det afspejlede sig især i udenrigspolitikken.

Turgut Özal var opsat på at redefinere samarbejdet med verdens nu eneste supermagt. Og muligheden bød sig allerede året efter Murens fald, da Irak, Tyrkiets nabo mod syd, i 1990 besatte Kuwait og provokerede verdenssamfundet med USA i spidsen til at iværksætte en storstilet militæroperation under FN-flag for at befri Kuwait. Trods protester fra militæret deltog Tyrkiet i offensiven og lagde territorium til det amerikanske luftvåben, som udbyggede den store militærbase ved Adana ved Tyrkiets middelhavskyst til brug i krigen. Anlægget var også en del af den såkaldte flyveforbudszone, der blev håndhævet af amerikanske og britiske kampfly og skabte et ly for

de irakiske kurdere i nord, så de helt frem til 2003 kunne være i fred for Saddam Husseins tropper.

Basen er i dag en vigtig logistisk brik i NATOs mission i Afghanistan og er arbejdsplads for knap 5.000 mennesker.

Det gode selskab

Tyrkiets aktive engagement i Operation Ørkenstorm i 1991 og tiden herefter havde stor betydning for fornyelsen af de amerikansk-tyrkiske relationer, og indsatsen var et signal om, at Tyrkiet stadig var klar til at tage ansvar i sit nærområde og spille en håndfast rolle. Det var ikke mindst et klart signal til europæerne om, at Tyrkiet kunne være til stor hjælp i sikkerhedspolitisk sammenhæng og bidrage til at udvide EF/EU's indflydelsessfære til Mellemøsten og dernæst Kaukasus.

Meget tyder på, at det lykkedes for Tyrkiet at gøre sig heldigt bemærket på den internationale scene. Allerede året efter Golfkrigen vedtog EF-landenes stats- og regeringschefer en erklæring på topmødet i Lissabon, der både understregede Tyrkiets centrale rolle for Europa og gav klare løfter: "With regard to Turkey the European Council underlines that the Turkish role in the present European political situation is of the greatest importance and that there is every reason to intensify cooperation and develop relations with Turkey in line with the

prospect laid down in the Association Agreement of 1964 including a political dialogue at the highest level" (Det Europæiske Råd – 26.-27. juni 1992).

Rådet fremhæver i sine konklusioner associeringsaftalen med Tyrkiet fra 1964 og betragter aftalens perspektiv om fremtidigt tyrkisk medlemskab af fællesskabet som udgangspunktet for et styrket samarbejde. Løfterne blev bekræftet under dansk EF-formandskab året efter Lissabon-erklæringen.

Allerede på dette tidspunkt var det økonomiske samarbejde særdeles tæt. Handelen med EF-landene udgjorde omkring 50 procent af Tyrkiets samlede udenrigshandel, og EF-landene hæftede for godt 60 procent af den udenlandske investering på det tyrkiske marked. Men hurtigt fik tilnærmelserne mellem EF/EU og Tyrkiet nye dimensioner.

I 1995 blev Tyrkiet indlemmet i EU-kredsens vigtige toldunion, der yderligere lettede adgangen for tyrkiske varer til Europas indre marked. Samme år blev Tyrkiet medlem af verdenshandelsorganisationen WTO. Og allerede fire år efter blev Tyrkiet officielt anerkendt som kandidatland til EU-medlemskab og påbegyndte i 2005 reelle optagelsesforhandlinger.

EU's kontante belønning i 1990'erne af tyrkiske markedsøkonomiske reformer har også betydet en øget politisk orientering i tyrkisk indenrigspolitik mod Europa. Unions-

medlemskab er blevet mere accepteret af tyrkiske politikere som den eneste garanti af Tyrkiets fremtid, selv om både socialdemokrater, konservative og nationalister i landet stadig kan score politiske point på EU-modstanden. Ikke meget anderledes fra europæiske politikeres tilsvarende evner blot med modsat fortegn.

Politikere på begge sider har i årtier lukreret politisk på at ytre sig kritisk om modparten. Men der er snart ingen tvivl hos ansvarlige iagttagere om, at EU har ligeså desperat brug for Tyrkiet som det omvendte er tilfældet. Et af de klareste eksempler er Europas kamp for at sikre stabil og billig energiforsyning fra Kaukasus og Centralasien efter opløsningen af det sovjetiske forbund.

Energikrigen

Landene omkring det Kaspiske Hav har efter Den Kolde Krigs afslutning tiltrukket sig stor opmærksomhed fra Vesten, som vil gå langt for at gøre sig uafhængig af olie fra mellemøsten og naturgas fra Rusland. Begge forsyningskilder dækker betragtelige andele af energiforbruget på det europæiske kontinent. Energitemaet blev i det hele taget meget tidligt placeret på den internationale dagsorden for den nye æra.

Det er for eksempel ganske kendetegnende, at den første større, væbnede konflikt efter Den Kolde Krig, Golfkrigen, primært handlede

om energisikkerhed fra den uhyre vigtige persiske bugt.

Tyrkiet var således med fra starten af den tilspidsede, postsovjetiske energikamp, og har i dag i høj grad bundet sin internationale vægt op på at agere både diplomatisk og fysisk bindeled mellem Vesten og energien. Tyrkiet deler grænse med de sydkaukasiske, tidligere Sovjetrepublikker, hvoraf især Georgien er central, og har et stærkt politisk og kulturelt bånd til de energirige, tyrkiske republikker som Aserbajdsjan, Turkmenistan, Usbekistan og Kasakhstan, der blev selvstændige efter Sovjetunionens kollaps. Tyrkiet har formået at udnytte disse forbindelser rigtigt og har igen kunnet spinde guld på sin geografiske beliggenhed.

Rollen som international energiterminal blev tydelig i 2005, da råolie fra det massive energibassin i det Kaspiske Hav begyndte at strømme fra Aserbajdsjans hovedstad Baku, over Georgien til den tyrkiske middelhavsby Cehyan. Herfra er olien kun et stenkast fra Europa. Olierørledningen på knap 1.800 kilometer går uden om både Rusland og Iran, der traditionelt er store aktører på energimarkedet, men som i Vestens øjne er destabiliserende faktorer.

Russiske regeringer har siden 1992 adskillige gange brugt energiforsyningen til Europa gennem Ukraine som politisk pressionsmiddel og magtpolitisk værktøj, og Iran

er tyngtet af omfattende handelsrestriktioner samt et teokratisk styre, der i store dele af verden betragtes som irrationelt og farligt. Det er desuden to lande med store planer om at genrejse tidligere tiders storhed i deres respektive nærområder, og det er umuligt uden at komme til at træde USA og EU over tærne. Irans insisteren på sit atomprogram samt Ruslands invasion af Georgien i august 2008 viser med al tydelighed, hvor følsom situationen er.

Derfor er Baku-Tbilisi-Ceyhan-forbindelsen (BTC) af stor betydning for både amerikanerne og europæerne. Den eliminerer ikke blot fremtidige forsyningsrisici, men presser også Rusland og Iran sikkerhedspolitisk i en på alle områder vigtig region. Tyrkiets geostrategiske placering og særlige forhold til de centralasiatiske leverandører er ideel i forhold til at maksimere Vestens afhængighed af tyrkisk samarbejde. Blandt andet derfor har amerikanske regeringer længe presset EU-landene til at sætte fart på optagelsesforhandlingerne med tyrkerne. USA og EU har ikke kun brug for Tyrkiet til at lægge jord til olierørledningen, men i høj grad også til at presse for eksempel Aserbajdsjan til ikke at gå med på konkurrerende købstilbud fra Rusland.

I januar underskrev EU, Tyrkiet og de asiatiske partnere en vigtig aftale, der på sigt skal sikre en vigtig udvidelse af samarbejdet og yderligere integrere Tyrkiet i forsynings-

kæden. Den USA-støttede såkaldte Nabucco-rørledning på over 3.300 kilometer skal bringe naturgas fra Aserbajdsjan ved Det Kaspiske Hav gennem Tyrkiets BTC-forbindelse, men i stedet løbe langs Anatolien og videre nordvest over gennem Bulgarien, Rumænien og Ungarn og ende i Østrig. Igen er formålet at gøre sig fri for russisk indflydelse på vestlig energiforsyning. Byggeriet ventes at starte i 2010 og færdiggøres i 2014, hvis alt går efter planen. Der hersker dog allerede usikkerhed om de asiatiske forsyningskilders grad af engagement.

Endnu en dimension til Tyrkiets energieventyr blev indledt i juni, hvor regionalregeringen i irakisk Kurdistan begyndte at eksportere olie til Vesten gennem sin nordlige nabo, Tyrkiet. Efter flere års krisestemning tillod centralregeringen i Bagdad uventet kurderne at eksportere olie i samarbejde med udenlandske, private investorer, selv om der endnu ikke foreligger en national olielov, der skal formalisere fordelingen af irakiske olieindtægter mellem landets befolkningsgrupper.

Det har udvidet tyrkernes indflydelsessfære væsentligt i Irak og over for Vesten givet Tyrkiet endnu bedre kort på hånden rent strategisk. Det spiller også gevaldigt godt ind i USA's akutte behov for regionale allierede, der efter amerikansk tilbagetrækning kan involvere sig fredeligt i irakiske anliggender og være med til at lægge pres på den shiiti-

ske fløj, der på sigt kan blive farlig for amerikansk indflydelse i Irak.

Tyrkiets energialliance med EU og USA, der går hånd i hånd med sikkerhedspolitiske hensyn, synes således at være sat ind i rammerne af et permanent interessefællesskab, som i årtier fremover vil give Tyrkiet en yderst central placering på den internationale scene.

Mæglerrollen

I Mellemøsten er nye magtbalancer ved at formes. Og det samme er Tyrkiets nye rolle og identitet.

Irans indflydelse i regionen er stigende, mens USA's ditto er dalende, og det har givet vind i sejlene for et Tyrkiet med egne ambitioner om en vægtig regional position. Det fortærskede billede af Tyrkiet som en bro mellem forskellige verdener har de seneste år fået sine farver genopfrisket.

På få år er landet blevet et diplomatisk brohoved, der løber i pendulfart mellem Mellemøstens diverse skurkestater og Vestens hovedstæder, som i hvert fald officielt nægter at føre dialog med hinanden. Eksempler på tyrkisk mæglervirksomhed er der mange af, og de er alle resultatet af den siddende regerings moderatislamiske islæt, moralske pragmatisme og offensive linje rent diplomatisk.

Retfærdigheds- og Udviklingspartiet (AKP) kom til magten i 2002 ved en sand jordskredssejr og har si-

den anlagt en meget ambitiøs udenrigspolitik, der vel at mærke ikke altid er blevet lige vel modtaget i USA. Rationalet i AKP-regeringen er, at den i kraft af sin politiske profil og institutionelle alliance med Vesten kan binde ikke-stuerene, men strategisk vigtige lande til sig og på mellemlangt sigt gøre sig uundværlig i de højtprofilerede, mellemøstlige tovtrækkerier.

Tyrkiet er således i dag det eneste land i den nære vestlige alliance, der har særdeles gode forbindelser til både den militante, palæstinensiske Hamas-bevægelse, til Syrien og Iran og sågar til Sudan, hvis præsident Omar al-Bashir, af den internationale straffedomstol, ICC, er eftersøgt for omfattende krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden i Darfur-provinsen. Han har flere gange været gæst i Ankara.

Med undtagelse af sidstnævnte kan Tyrkiet bruge sine forbindelser til at placere sig selv midt i vigtige forhandlinger både i dag og i fremtiden. Både Israels forsigtige forhandlinger med Syrien og Irans endnu mere følsomme forhandling med EU og USA om sit atomprogram foregår med Tyrkiet som mægler. Og hvis en israelsk regering i fremtiden vil bløde op over for Hamas, vil Tyrkiet formentlig kunne spille en afgørende rolle i en eventuel fredsproces, der til den tid vil blive Tyrkiets helt store chance og løfte landet op i en helt ny liga. Selv om det naturligvis er luftkasteller for tyrkerne på

nuværende tidspunkt, ligger der her et stort potentiale.

Tyrkiet vågner

Tyrkiet bliver i dag fremhævet som et sjældent eksempel på et sekulært demokrati med en overvejende muslimsk befolkning. Men et demokrati er meget mere end et land, der afholder parlamentsvalg hvert fjerde år. I Tyrkiets tilfælde er den tilgrundliggende politiske kultur, der i et hvert rigtigt demokrati skaber rammerne for uindskrænket ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og civilt folkestyre, endnu ikke grundfæstet.

Det tager tid. Især i Tyrkiet, der stadig døjer med et magtfuldt militær. Eksempelvis har skiftende parlamenter endnu ikke kunnet skaffe sig af med den militært dikterede forfatning, der i 1982 blev formuleret efter et voldeligt militærkup. Og selv *efter* Den Kolde Krig – i februar 1997 – har militæret væltet folkevalgte regeringer. Senest i april 2007 raslede militæret faretruende med sablerne. Ifølge EU venter der Tyrkiet store udfordringer. I sine årlige statusrapporter lufter Europa-Kommissionen megen kritik af tyrkiske forhold, og reformprocessen i landet har mistet pusten, siger EU's udviklingskommissær, der har beklaget sig i en årrække nu.

Tyrkerne forsvarer sig med, at der ikke ligefrem er udelt begejstring i europæiske hovedstæder ved udsig-

ten til tyrkisk medlemskab. En ganske korrekt betragtning, selv om reformbyrden utvivlsomt påhviler Tyrkiet. Landets over tyve millioner kurdere mangler stadig helt fundamentale borgerrettigheder, og der har de seneste 25 år raset en borgerkrig mellem regeringstropper og Kurdistans Arbejderparti (PKK), som regeringer ofte lukrerer på politisk ved at puste til nationalismen i befolkningen. Der finder stadig vilkårlige fængslinger, absurde strafudmålinger, tortur i fængslerne, omfattende korrupsion og ytringsfrihedskrænkelser sted i rigt mål.

Men den nye æra efter Den Kolde Krigs afslutning har kun godt tyve år på bagen, og et opgør med den militaristiske fortid (og nutid) er i Tyrkiet så småt under opsejling. Landet oplever i dag en bemærkelsesværdig udvikling.

For første gang nogensinde sidder tyrkiske generaler på anklagebænken i en domstol anklaget for kupforsøg, Tyrkiet og Armenien nærmer sig hinanden, regeringen forsøger at løse det kurdiske spørgsmål, og i offentligheden er der ikke i samme grad hellige køer som for eksempel militæret eller Mustafa Kemal, som man ikke må debattere. Det forfrosne Tyrkiet er ved at vågne op til dåd.

Pola Rojan er cand.comm. og freelancejournalist.

Obamas svære efterår

Michael Ehrenreich

Som præsidentkandidat kunne Barack Obama begejstre og få vælgerne med sig. Udfaldet af slaget om sundhedsreformen vil vise, hvorvidt præsident Obama kan omsætte valgsejren til den nødvendige politiske autoritet for at sætte sin vilje igennem over for Kongressen

I den amerikanske hovedstad Washington handler alting om politik og det politiske håndværk. Alle øvrige former for arbejde er i en større sammenhæng at betragte som rene støttefunktioner til hovedbeskæftigelsen, og den udøves døgnet rundt og året rundt. Også om søndagen.

Søndag formiddag bringer de landsdækkende tv-kanaler hver deres interviewprogram, hvor førende politikere, embedsmænd, journalister og lobbyister og andre repræsentanter for hovedstadens herskende klasse interviewes og analyserer aktuelle emner.

Nogle af programmerne har kørt i mange år og har opnået ikonstatus. Det samme gælder flere af værterne. Da den meget respekterede Tim Russert fra NBC-programmet *Meet the Press* døde pludseligt sidste år,

blev det anset for en national nyhed. Og spekulationerne om hans efterfølger var genstand for intens opmærksomhed.

På grund af aktualiteten og de højtprofilerede gæster har udsendelserne en meget stærk gennemslagskraft i det amerikanske mediebillede og dermed på den politiske proces. Også tidspunktet spiller en rolle. På nyhedsfattige søndage leverer programmerne værdifuldt råmateriale til den journalistiske fødekæde.

Søndag den 20. september adskilte sig markant fra alle tidligere. Dagen blev hurtigt kendt som *the president's talk show grand slam*, fordi én og samme person, nemlig præsident Barack Obama, stillede op til interviews på både ABC, CBS, NBC, CNN og Univision. Kun Fox News måtte

se sig selv stillet uden for det gode selskab, fordi han nægtede at møde op til forventet afklapsning på den højresnoede tv-station.

I de fem interviews, der var optaget på forhånd, så de kunne vises samme formiddag, argumenterede Obama igen for sin sundhedsreform, og der var god brug for argumenterne. Sagen har udviklet sig til et stort problem efter præsidentens første succesrige måneder ved magten.

Siden indsættelsen den 20. januar har Obama ellers på flere områder leveret varen. Faren for en økonomisk depression er øjensynligt afværget, og USA's økonomi viser tegn på at være i bedring, efter at præsidenten i foråret fik vedtaget og implementeret en rekordstor økonomisk hjælpepakke.

Hans første nominering til Højesteret gik glat igennem Senatet med det resultat, at den første dommer fra USA's spansktalende mindretal nu har sæde i landets øverste domstol.

Udenrigspolitisk er USA's image forbedret i kølvandet på de hårde år under præsident Bush. Det viser en række internationale meningsmålinger, efter at Obama meget målrettet har arbejdet på at åbne USA over for omverdenen og signalere en ny udenrigspolitik kurs.

Dels besluttede han at lukke fangelejren på Guantanamo og forbød anvendelsen af tortur under fangeafhøringer. Dels brugte han i en stri-

be store taler i Prag, Cairo, Accra og ved FN's Generalforsamling sine rige retoriske evner og sin betydelige internationale popularitet til at forsøge at få den globale opinion med sig.

I forhold til Iran og bestræbelserne på at bremse landets udvikling af atomvåben opnåede Obama et vigtigt delresultat, da Rusland antydede vilje til at stramme sanktionerne mod regimet i Teheran – tilsyneladende som en modydelse for USA's udspil om at bremse opstilling af et missilskjold i Europa.

Bekymringer

Men der er også bekymring for konsekvenserne af hans politik på en række områder. Det offentlige pengeforbrug i forbindelse med hjælpepakken og flere andre indgreb for at få økonomien på ret køl har udløst et finansieringsbehov, der vil nødvendiggøre offentlig låntagning i massiv skala i det kommende årti.

Specielt dette punkt har alarmert den konservative fløj i det demokratiske parti. Flere af præsidentens partifæller frygter, at de offentlige underskud skal udvikle sig ukontrollabelt, og at de selv vil blive draget til regnskab af vælgerne ved de kommende midtvejsvalg til Kongressen i efteråret 2010.

Bekymringerne har fået konsekvenser for Obamas forslag til en energi- og klimalov. Begge dele risikerer at blive bremset i Kongressen,

og det var i eftersommeren én af forklaringerne på, at USA ikke lænere fremstod så offensiv under forberedelserne til den globale klimakonference i København til december.

På den udenrigspolitiske front var krigen i Afghanistan på tidspunktet for denne artikels færdiggørelse ved at udvikle sig til at blive et indenrigspolitisk problem for Obama.

Efter at han foretog de første indledende skridt til at afslutte USA's militære engagement i Irak og indfrie de valgløfterne om at styrke indsatsen i Afghanistan, udviklede krigen i løbet af sommeren sig på den amerikanske politiske scene mere og mere til at blive 'Obamas felttog'. Men resultaterne ved fronterne var ikke overbevisende.

I en fortrolig indberetning til forsvarsministeriet Pentagon skrev den amerikanske hærledelse i Afghanistan ligeud, at uden indsættelse af flere amerikanske tropper ud over de i forvejen udstationerede 68.000 mand ville felttoget sandsynligvis føre USA og resten af NATO ud i et militært nederlag.

Vurderingen blev fremsat, mens modstanden mod krigen var voksende i det demokratiske parti. Der var bekymring for, at den overordnede strategi om gradvist at overlade krigsindsatsen mod Taleban og sikkerheden i Afghanistan til lokale enheder ikke kan bære, og at USA derfor risikerer at hænge fast i et mangeårigt 'Vietnam-lignende' engagement

uden udsigt til en værdig afslutning.

Det var således ved udgangen af september tydeligt i USA, at hvedebrødsdagene for Obama var forbi og erstattet af et betydeligt mere realistisk syn på præsidenten, hans politik og hans muligheder for at få den gennemført. Dette er langt fra unormalt i løbet af nye præsidenters første tolv måneder ved magten. Men i lyset af den tidligere Illinois-senators ekstremt positive opinionstal i forbindelse med indsættelsen var faldet fra tinderne alligevel bemærkelsesværdigt.

Da Kongressen vendte tilbage fra sommerferie ved udgangen af august, var hans opinionstal nede på niveau med hans umiddelbare forgængere på tilsvarende tidspunkter i embedsperioden, herunder den så forkætrede George W. Bush.

Sundhedsreformen

Uden at forklejne alvoren af de øvrige sager på Obamas omfangsrige dagsorden var der mange tegn på, at sundhedsreformen ville udvikle sig til den politisk afgørende prøvesag for første del af embedsperioden frem til midtvejsvalget. Der er derfor god grund til at dykke ned i denne *case* – som det hedder på moderne nudansk – for at vurdere præsidentens måde at føre politik på.

En sundhedsreform var Obamas vigtigste løfte under valgkampen, selvom sporene fra hans forgængere skræmte. Talrige præsidenter, først

og fremmest demokrater, men også enkelte republikanere, bl.a. Richard Nixon, har forsøgt at skabe orden i de komplekse forhold omkring finansieringen af sundhedsydelser.

Finansieringen er i USA hovedsageligt privat. Kun de ældre og de meget fattige er omfattet af offentlige ordninger. Resten er henvist til private forsikringer, ført og fremmest knyttet til arbejdspladsen. Men 47 millioner – svarende til en sjettedel af befolkningen – er helt uden forsikring, hvilket i tilfælde af alvorlig sygdom kan indebære privatøkonomisk ruin.

Er man rig eller tilhører den øvre del af middelklassen, har man i kraft af dyre, men gode forsikringer adgang til et sundhedssystem i verdensklasse, hvor ikke mindst behandlingstiden kan gøre danske ventelistepatienter grønne af misundelse. Tilhører man den nedre del af middelklassen, er problemerne anderledes følelige, fordi priserne på forsikringer er hastigt stigende. Pådrager man sig desuden en kronisk sygdom, bliver problemet dobbelt, fordi den enkeltes forsikringspræmie stiger endnu mere. Man bliver et dårligere liv, og taksten bliver derefter.

På grund af den måde, forsikringsordningerne er skruet sammen på, er der meget spild i systemet. Forsikringsselskaberne skal naturligt nok tjene penge, men det betyder, at der er meget kontrol og mange formularer, der skal udfyldes for selv mindre

behandlinger. Forebyggende behandling nedprioriteres, og megen behandling foregår på dyre skadestuer. Alt i alt er USA det land i verden, der bruger suverænt mest pr. indbygger på sundhedsydelser.

Der er altså store privatøkonomiske og nationaløkonomiske problemer ved det nuværende system, hvortil kommer den manglende retfærdighed ved, at en sjettedel af befolkningen i sundhedsfinansiel forstand er overladt til sig selv. Derfor var der ingen vej udenom for præsidentkandidat Obama om at spille ud, hvis han for alvor skulle fremstå som reformpolitiker. Som præsident fulgte han da også hurtigt op med et forslag allerede i foråret.

Obamas fejltagelse

Han var meget omhyggelig med ikke at begå daværende førstedame, senere præsidentkandidat og nuværende udenrigsminister Hillary Clintons fejltagelse fra begyndelsen af 1990'erne. I spidsen for et ekspertudvalg udarbejdede hun dengang det berømte og siden berygtede reformforslag på 1.342 sider, der var så indviklet, at kun de færreste kunne overskue det. Hvad værre var, blev demokratiske kongrespolitikere koblet helt ud af processen, så da modangrebet kom fra de stærke grupper, der havde store interesser på spil, først og fremmest forsikringsbranchen og lægerne, og bekymringen for konsekvenserne steg

blandt vælgerne, nægtede hendes partifæller i Kongressen at støtte forslaget.

Obama valgte en anden vej. Han udarbejdede en kort liste med nogle overordnede principper for en reform og lod Kongressens udvalg om at tage sig af enkelthederne. Hvorefter han stort set trak sig tilbage fra scenen på dette område. Men det viste sig senere at være en stor fejltagelse.

Det foreløbige resultat af Kongressens arbejde blev ikke ét, men en håndfuld forskellige forslag, og efterhånden som de blev sat til offentlig diskussion, mistede præsident Obama, der ellers var blevet anset for en sand mester i politisk kommunikation, kontrollen med debatten.

Bedre blev det ikke af, at tidsfaktoren spillede ham et puds. Han satse oprindeligt på at få en reform vedtaget inden udgangen af juli, hvor Kongressen skulle på sommerferie. Da det mislykkedes, troede hans rådgivere – noget naivt, må man sige – at debatten kunne nulstilles indtil starten på den nye politiske sæson fra 1. september. Men sådan fungerer virkeligheden ikke og specielt ikke på et så omfattende og kontroversielt område som sundhedsvæsenet, hvor millioner af mennesker har meget på spil.

Da debatten tog fart, blev der gået til stålet, ikke mindst blandt Obamas modstandere i det republikanske parti, som meget rigtigt øjnede en chance for at tildele den populære

præsident et stort nederlag. Republikanererne blev hjulpet af, at det på grund af emnets kompleksitet og de forskellige forslag fra kongresudvalgene lykkedes – ganske som i begyndelsen af 1990'erne – at skabe usikkerhed om reformens konsekvenser for den enkelte vælger.

Som så ofte før blev debatten kendetegnet ved horrible overdrivelser og deciderede usandheder. Obama blev bl.a. beskyldt for at ville indføre såkaldte 'dødspaneler', der skulle bestemme, hvordan folk skal dø, og for at indføre 'kommunistiske tilstande' i kraft af et stærkere offentligt element i sygesikringen i konkurrence med private ordninger.

Denne del af kritikken havde intet på sig. Men den spillede på amerikanernes instinktive modvilje mod statsmagten, og det er uigendriveligt, at der både i Obamas valgløfter og hans førnævnte overordnede principper for en reform, der blev sendt til Kongressen, indgik oprettelsen af en såkaldt 'offentlig mulighed', det vil sige en offentlig forsikringsordning med det formål at bringe dækning til de 47 millioner uforsikrede.

Den ideologiske risiko ved at køre frem med denne del af reformforslaget blev tydeligvis undervurderet af Det Hvide Hus. Fra republikansk side blev udspillet kædet sammen med den gældsfinansierede hjælpepakke for at bekæmpe recessionen, og der blev tegnet et billede af en præsident, der ville 'socialdemokra-

tisere' USA efter europæisk mønster.

Tabte terræn

Lagt sammen med den generelle usikkerhed om reformens konsekvenser, herunder frygten for, at reformen blot ville udløse større forsikringspræmier, kunne præsidentens medarbejdere i løbet af sommeren konstatere, at Obamas tabte terræn i meningsmålingerne. Mest alvorligt mistede han opbakning blandt de midtervælgere, der var nøglen til hans valgsejr.

Han var med andre ord presset i defensiven, og for at genvinde initiativet gik han i begyndelsen af september på talerstolen for at tale til medlemmerne af begge Kongressens kamre. Dette gør præsidenter meget sjældent ud over den faste årlige tale i begyndelsen af januar om nationens tilstand – *State of the Union*. Forrige gang var nogle dage efter terrorangrebet den 11. september 2001, da præsident Bush forsøgte at berolige amerikanerne og langede ud efter landets fjender, bl.a. i den såkaldte 'ondskabens akse'.

Obamas førnævnte *grand slam* på én enkelt søndags politiske interviewprogrammer skulle ses som hans opfølgning på kongrestalen, og begge dele vidnede om, at han virkelig følte sig trængt. Ellers havde han ikke følt sig nødsaget til at investere den politiske kapital, som de to begivenheder krævede.

Med såvel talen som interviewserien knyttede præsidenten mere end nogensinde tidligere sin politiske fremtid til sundhedsreformen. Lykkes projektet, vil den politiske gevinst strække sig langt videre end dette enkeltområde. Mislykkes det, vil nederlaget tilsvarende række langt videre og kaste en mørk skygge over hele præsidentskabet. Obama vil også på andre områder få svært ved at sætte sin vilje igennem, i hvert fald for en tid.

Hans vanskeligheder blev ikke lettere af, at republikanerne har afvist at samarbejde med Det Hvide Hus. Det gælder først og fremmest om sundhedsreformen, men på alle væsentlige politiske områder har oppositionen foranstaltet en 'afvisningsfront' i håb om, at Obama løber ind i så mange politiske nederlag, at han svækkes afgørende.

Det spiller i denne forbindelse en vigtig rolle, at det republikanske parti er blevet radikaliseret i forhold til årene under den nuværende præsidents demokratiske forgænger Bill Clinton. Pragmatikerne er nu i mindretal i kongresgrupperne, og det gør modstanden mod Obama mere hård og uforsonlig.

Fra flere sider i sit eget parti opfordres præsidenten til tilsvarende at sætte hårdt mod hårdt og benytte en ideologisk skarpere tilgang. Problemet er blot, at en sådan linje vil være i modstrid med Obamas centrale valglofte om at bringe polariseringen i amerikansk politik til ophør

MICHAEL EHRENREICH

og skabe løsninger på tværs af partiskellene.

Udfaldet af det store slag om sundhedsreformen var på tidspunktet for udarbejdelsen af denne artikel helt åbent. I en bredere forstand vil resultatet afgøre, hvorvidt Obama formår at træde i karakter som præsident. Han skabte som kandidat en politisk bevægelse, der slog verden med beundring og mange steder fremkaldte håb om, at rimelighed og moderation igen kunne komme på mode og slå porten op til en ny tid.

Men én ting er at kunne begejstre og få vælgerne med sig. Noget andet er at kunne omsætte denne opbakning til den autoritet og de politiske alliancer, der er nødvendige for at kunne sætte sin vilje igennem i Washingtons hektiske og interesseprægede miljø, hvor altting handler om politik året rundt. Også om søndagen.

Michael Ehrenreich er medredaktør på Kristeligt Dagblad og udenrigspolitisk kommentator. Han er tidligere udlands-korrespondent i Washington.

Kina: Verdensøkonomiens nye omdrejningspunkt

Hugo Gården

Finanskrisen har bragt Kina i fokus som det økonomiske magtcentrum med enorme kapitalmængder og gigantiske selskaber, og Kina vil præge dagsordenen lige så meget som USA fremover

Den finansielle krise i Vesten har ikke bare rystet det finansielle system i sin grundvold, men har også fremskyndet et økonomisk jordskred, så den økonomiske dynamik nu flytter fra Vest til Øst langt hurtigere end ventet, og så Kina bliver verdens økonomiske omdrejningspunkt.

Økonomer og samfundseksperter vil strides om, hvor stærk en vækst Kina vil få, ligesom de ihærdigt vil diskutere, hvor politisk sårbart Kina er. Men når man vurderer realiteterne netop nu, så er vækstrate-debat og uroligheder i Tibet eller Xinjiang-provinsen kun krusninger på overfladen.

Det er nogle helt andre og konkrete faktorer, som præger Kina, og som skaber de nye tendenser i den vestlige verden og Kina. Vi vil opleve et massivt sporskifte. Nogle sammen-

ligner med tektoniske pladers skifte i Jordens overflade. Verden bevæger sig ifølge nogle eksperter sig fra *Washington Consensus* til *Beijing Consensus*, og det er finanskrisen i 2008-09, som bliver vendepunktet.

Det blev fx understreget i juli, da præsident Barack Obama forud for den forstærkede økonomiske og strategiske dialog mellem USA og Kina (SED) sagde, at "forholdet mellem USA og Kina vil forme det 21. århundrede, og det bliver lige så vigtigt som ethvert bilateralt forhold i verden."

Dermed slog USA for første gang fast, at Kina er rykket op som en ligeværdig partner med USA, og at hverken Vesteuropa eller Japan er den vigtigste partner for USA i det nye århundrede.

Det er økonomien og økonomien alene, som har ført til denne drama-

tiske ændring i magtforholdene i verden, og det barokke er, at det såvel er styrkelsen af den kinesiske økonomi som svækkelsen af den amerikanske, som ligger bag magtskiftet. Der er ingen politiske eller militære forhold, som spiller ind i udformningen af den nye verdensorden, sådan som vi er vant til det fra det forrige århundrede.

Konsekvensen af dette skifte har endnu ikke manifesteret sig – kineserne slår sig ikke på brystet over den nyvundne indflydelse, og europæerne og amerikanerne har svært ved at acceptere, at vi uigenkaldeligt er på vej ind i en ny verdensorden.

Men Obama-regeringen var dog hurtig til at ændre signaler, nemlig ved udenrigsminister Hillary Clintons første rejse til Kina og ved finansminister Timothy Geithners moderate udtalelser om Kinas valutapolitik. Obama-administrationen nedtonede øjeblikkeligt kritikken af indre forhold såsom Tibet, og det var slut med konsekvent at kritisere Kina for at holde en kunstig lav valutakurs.

Kinesisk kapital

Årsagen er, at USA har brug for de enorme kinesiske kapitalmængder – med verdens største valutabeholdning på godt 2000 milliarder dollar. USA kan ikke gå andre steder hen for at sikre finansiering af sine krisepakker.

Obama har tydeligt understreget

vigtigheden af at sikre et godt forhold til Kina, og det illustreres fx i den forstærkede dialog, hvor udenrigsministeriet har fået en større rolle i forhold til finansministeriet under den tidligere finansminister, Hank Paulson. Ved det første møde i den udvidede dialog var der 150 deltagere, heraf var de 24 på ministerniveau, og fra kinesisk side styres dialogen af viceministerpræsident Wang Qishan, der har en stærkere position end fx finansministeren og udenrigsministeren.

Kinas nye styrke ses ved blotte talstørrelser og ved Asiens og de ny-industrialiserede landes betydning (BRIC – Brasilien, Rusland, Indien og Kina) i forhold til Vesten. Kina har verdens største unge arbejdsstyrke – nemlig på 70 pct. af hele befolkningen. Det svarer til det procentuelle niveau for Japan, da Japan stormede frem i 1960'erne. Kina og Indien har fået 2,5 milliarder nye arbejdere og forbrugere. Den asiatiske middelklasse vil i antal mennesker og købekraft overhale den vestlige.

Kina har i år overhalet USA som verdens største producent af industrivarer. Statsgælden er kun på 20 pct. mod omkring 100 pct. i en række industrilande. De højere læreanstalter udklækker omkring 6 millioner kandidater hvert eneste år, hvoraf næsten 700.000 er ingeniører – tre gange så mange som i USA – og 67.000 kinesere studerer på amerikanske universiteter, mens kun 11.000 amerikanere studerer i Kina.

Hjernekræften i Kina er lige så overvældende som industrikraften. Innovationsevnen og kreativiteten er ikke så udpræget som i USA, siger virksomheder og eksperter, men kineserne er hurtigt ved at indhente forspringet, og derfor flytter de store virksomheder i stigende grad deres forskning og udvikling til Kina.

55 pct. af verdens befolkning bor i Asien, og Asien står bag 25 pct. af verdens eksport. I USA er tallene henholdsvis 5 pct. og 14 pct., og i EU er det 6 pct. og 36 pct.

Den samlede økonomi i Nordamerika (USA, Canada og Mexico) er på 13.000 milliarder dollar mod 12.000 milliarder dollar i EU og 8 milliarder dollar i Asien.

Med de vækstrater, der ventes i Asien og i de vestlige lande, vil forskellene indsnævres meget hurtigt. Den amerikanske bank Goldman Sachs spår en vækst i Kina i år på 8,3 pct. – mens der er minus-vækst i den vestlige verden. Banken spår en vækst næste år på 10,9 pct. Bankens cheføkonom, Jim O'Neill, forudser, at Kina og Indien i de næste 20 år får en gennemsnitlig årlig vækst på henholdsvis 5,2 og 6,3 pct. Han mener, at Kina overhaler Japan som verdens næststørste økonomi om to år, og at Kina overhaler USA om højst 20 år, nemlig i 2027. Han forudser, at BRIK-landene til den tid vil være økonomisk stærkere end de gamle industrilande i G7-gruppen. Det er ti år tidligere, end han troede for bare et par år siden – dvs. fra før

krisen. Det er disse fundamentale kendsgerninger, der rykker den globale balance, og ikke nogle decimaler om vækstrater.

Selv om de ny-industrialiserede landes eksport til Vesten faldt med 30 pct. i 2009, vil det kun reducere den samlede værdi af regionens bruttonationalprodukt med 1,5 procentpoint, viser en analyse fra Standard Chartered, og det er intet i forhold til katastrofen under Asien-krisen i 1997. Asien har fået en robusthed, der ligger langt over den vestlige.

Betalingsbalanceoverskuddet

De vestlige lande har i årevis kritiseret Kina for at acceptere ubalancer i økonomien, nemlig ved at have stort overskud på betalingsbalancen og stort eksportoverskud. Men det er netop dét, som det hele drejer sig om. Kineserne og de sydøstasiatiske tigre har bevidst – som Japan – satset på eksport, for det er derigennem at de kan skrabe penge sammen til at skabe en bedre økonomisk udvikling. Især kineserne har givet frit løb for udenlandske investeringer for at presse eksporten i vejret. Alene amerikanske virksomheder har investeret i 50.000 virksomheder – egne eller joint-ventures – i Kina.

Den vestlige forargelse over eksportoverskuddet har kineserne taget med sindsro. Dels kommer eksporten primært fra vestlige virksomheder

der i Kina, dels svarer det til tysker-nes traditionelle eksportoverskud – uden at nogen som helst har kritiseret tyskerne – og ingen har kritiseret amerikanerne for at have en førerposition inden for fx informations-teknologi.

Kineserne ved, hvad de er gået efter, og nu kan de score gevinsten, både den økonomiske og politiske. De har nu opnået styrken til en voldsom satsning på indenrigsøkonomien for at kompensere for et dramatisk fald i eksporten. Kina var det første land, som gennemførte en massiv stimuli-pakke, selv om Kina ikke blev trukket så hårdt gennem krisen som USA og Vesteuropa. Ved de allerførste spæde tegn sidste sommer på en finansiel krise bremse den kinesiske centralbank op og strammede kreditgivningen, og da der nogle måneder senere var behov for massive investeringer i indenrigsøkonomien og ikke længere i eksportindustrien, blev bankerne tvunget til at sætte kreditgivningen massivt i vejret – mens bankerne i USA og Vesteuropa næsten lukkede af for kreditterne. I første kvartal fire-dobledes udlånene til 4000 milliarder kr.

Krisen er altså håndteret fundamentalt forskelligt og langt mere pro-aktivt i Kina end i Vesten. Derfor nytter belærende udtalelser fra Vestens side om liberaliseringer ikke meget, for kineserne har set, hvordan den fuldkomne liberale økonomi kan være selvødelæggende.

Nogle økonomer, som Derek Scissors fra Heritage Foundation, mener, at Kina under præsident Hu Jintao har skruet ned for liberaliseringerne og har forstærket statens kontrol, fx via de statsejede virksomheder.

Stærkere styring

Det er et synspunkt, der hersker uenighed om. Ganske vidst har Kina strammet lovgivningen, så det bliver sværere for udlændinge at komme ind i strategisk vigtige sektorer, og der er måske sket et fald i antallet af personligt ejede virksomheder, nemlig til 26 millioner ved udgangen af 2006. Bankerne er stadig underlagt statskontrol. At lade statslige selskaber notere på Børsen, så private får et medejerskab ændrer ikke ved den endelige kontrol. Der er stadig en stærk priskontrol på vitale områder, såsom fødevarer og brændstof.

Men det er stadig muligt at opbygge private milliard-virksomheder, som der er talrige eksempler på, og at regeringen vil fremme dannelsen af fusioner, er ikke nødvendigvis en tilbagerullen af liberaliseringen, men derimod et forsøg på at skabe konglomerater, der kan håndtere det globale marked – nøjagtigt som Tyskland og Frankrig har forsøgt det – dog uden større held. På det mest markante område er boligmarkedet blevet privatiseret, så kineserne kan eje deres egne boliger, og de er aktionærer om en hals.

Der er en tydelig tendens til en kraftigere styring af vitale dele af økonomien og erhvervslivet, men set i lyset af den vestlige finanskriser og indgrebene mod fx bankerne, så bliver det svært for Vesten at kritisere kineserne for at have hånd i hank med udviklingen, når økonomien blomstrer, når millionærerne trives, og når antallet af private virksomheder trods alt sprudler. Handlekraften er ekstrem. Det tager ikke årevis at udbygge og forskønne en motorvej som omfartsvejen ved København, men måneder eller højst et år eller to, og så er kapaciteten udvidet betragteligt. Kina fungerer helt anderledes end vores verden – ikke mindst fordi beslutningsprocessen er så fundamentalt anderledes.

Studier af kinesiske erhvervsledere, fx foretaget af den danske psykolog Kirsten Thøgersen, viser, at kineserne tænker helt anderledes end vestlige ledere. Det kan være umuligt at forudsige, hvad kineserne gør. De tænker holistisk og fleksibelt uden en stram managementplan. De er ekstremt ambitiøse, og når de vil have en førende global position, går de virkelig efter det. De er trænet i at skubbe personlige hensyn til side og satser på den fælles styrke, og det kan gøre kineserne utroligt stærke, måske stærkere end vestlige ledere.

Ekspansionen og dynamikken mærker også danske virksomheder som vindmølleproducenten Vestas, der i et par år var den største leve-

randør af vindmøller i Kina. Men på et par år har kinesiske producenter overhalet den danske virksomhed, og i løbet af bare det seneste halvandet år – indtil efteråret 2008 – fik Vestas 35 nye konkurrenter. En så dramatisk udvikling ses ikke på noget andet marked, og det illustreres på fx bilmarkedet. Kinesiske fabrikker begyndte først i 2002 at lave biler til private kunder i stor målestok, og fem år efter producerede kineserne flere biler end Tyskland, og i år har Kina overhalet USA som verdens største bilmarked. For fem år siden ville ingen med kendskab til bilbranchen have turdet spå om en så forrygende udvikling. Kina har vist, at selskaber eller brancher kan skubbe verdens førende selskaber og nationer fra førerpositioner på bare fem år. Det er en udvikling, der ikke er set tidligere.

En privatejet bilfabrik BYD er godt på vej til at blive verdens førende producent af el-biler, og fabrikken satser målrettet på at få udskiftet taxaer og busser i millionbyerne med batteridrevne el-biler. Her skal der fremsættes en påstand: Inden for ti år er de kinesiske storbyer med 10-20 millioner indbyggere verdens mest grønne byer, og Kina vil være verdens førende producent af el-drevne, grønne biler.

Når en så markant udvikling kan ske så hurtigt, skyldes det den kinesiske udviklingsmodel: En stærk statsstyring og fastlæggelse af nogle overordnede rammer, der sikrer at

planer gennemføres trods minoriteters modstand, samt et frit, privat erhvervsliv med et frit forbrugsvalg – ofte mere frit end i den kapitalistiske verden. Det giver en hidtil uset dynamik uden de blokeringer, der præger de vestlige demokratier, hvor det er utrolig svært at gennemføre kursændringer.

Ændrede institutionelle rammer

Det har givet Kina en bemærkelsesværdig position bare inden for det seneste par år, og det blev især understreget ved G20-topmødet i London den 2. april. Det var BRIK-landene og især Kina, som kom til at præge topmødet, selv om kineserne optrådte mere beherskede, end mange ventede, og ikke spillede ud med så mange penge, som mange havde håbet på. Men Kina fik dog en helt ny proces sat i gang, og det blev understreget af fx den tyske kansler, Angela Merkel, ved sommerens G7-topmøde i Italien. Ifølge Merkel har G7 udtjent sin rolle. Globale spørgsmål må drøftes og løses i G20-regie, erkendte hun.

Kina fik også understreget, at Den internationale Valutafond, IMF, skal spille en større rolle fremover, og den kinesiske centralbank har fået opbakning fra det meste af verden – også fra mange amerikanske økonomer – om sit forslag om at lade trækingsrettigheder, SDR, i IMF afløse dollaren som internationalt betalingsmiddel – helt eller delvist – in-

den en vis årrække. Kina vil også have reformer af IMF og Verdensbanken, så de nye stærke økonomier får en repræsentation, der svarer til deres vægt.

Hvornår de institutionelle rammer ændres, kan der kun gisnes om, men det afgørende er, at der er indledt en proces, som ikke kan ændres, for de vestlige lande og de mangfoldige fattige lande er afhængige af kapitalstyrken – og handelsdynamikken – i de lande, der har kapitaloverskud, såsom Kina.

G20-gruppen og de nyindustrialiserede landes rolle har selvfølgelig ført til en række overvejelser om, hvordan fremtidens internationale arkitektur kan etableres. Næsten alle overvejelser drejer sig om at skabe et mere multinationalt system, og Verdensbanken og IMF har været i centrum med forslag. Men der har været særlig opmærksomhed om den tidligere sikkerhedsrådgiver Zbigniew Brzezinskis forslag om at etablere en G2-gruppe, nemlig med USA og Kina, som skulle tage sig af finanskrisen, klimaproblematikken, masseødelæggelsesvåben og måske endog den israelsk-palæstinensiske konflikt. Hans kollega Henry Kissinger har talt om at bringe det amerikansk-kinesiske forhold til 'et nyt niveau'.

Meget taler for en dialog af den art, bl.a. fordi USA har det største finansielle problem, og Kina den største pengekasse, og fordi de to lande er de største udledere af CO₂ og

derfor har det største ansvar for at løse klimaproblemerne.

Men to forskere ved the Council on Foreign Relations, Elizabeth C. Economy og Adam Segal har i juni-nummeret af *Foreign Affairs* betegnet Brzezinskis forslag som blændværk, fordi de to lande ikke har kapaciteten til at løse de tunge problemer alene, og fordi verden i forvejen er bundet ind i et virvar af samarbejds-konstruktioner. På klimaområdet vil kineserne have teknologioverførsler for at gå med til kraftigere reduktioner af CO₂-udledningen, og nogle af de mest effektive løsninger kommer fra Japan, og Kina og Japan har allerede et tæt samarbejde på dette felt, ligesom Japan investerer heftigt i Kina, også med innovativ produktion.

En lang række lande har stærke interesser i at sikre en bedre kinesisk fødevarerkontrol, fordi Kina i stigende grad bliver fødevarerleverandør, og Kina styrker sit samarbejde betydeligt med de østasiatiske lande, også på valutaområdet, hvor Kina har garanteret at sikre landene støtte i tilfælde af valutaspekulation. Landene i Sydøstasien drøfter at lave en fælles fond på 120 milliarder dollar, der skal bruges som værn mod valutaspekulation (fra vestlige finanshuse). I dagens verden er det kun Asien, der har råd til den slags.

Selv om samarbejdet med USA optrappes, så er der snarere udsigt til, at kineserne fortsat vil satse på et meget bredt samarbejde, også fordi kineserne har en interesse i at sikre

råvareforsyninger overalt på kloden og i at sikre et godt samarbejde med alle ulande i klimaspørgsmålet. Det kan føre til international usikkerhed, og forhenværende ambassadør Jørgen Ørstrøm Møller har endog sagt, at det kan føre til et farligt internationalt vakuum, og det er måske den største globale risiko i de kommende år.

Sikkerhedspolitikken

Kina bevæger sig også på en ny sikkerhedspolitik kurs, men især for at sikre sine forsyningslinjer, som da landet sendte krigsskibe til Somaliafarvandet for at sikre en sikker olie-transport. Igen er det økonomiske interesser, der ligger bag, og det samme gælder i politikken over for Iran, hvis oliefelter kineserne investerer kraftigt i. Kina finansierer og bygger strategisk vigtige havne i Pakistan, på Sri Lanka og i Myanmar/Burma, ligesom Kina er parat til at bygge en ny motorvej mellem Kina og Pakistan gennem det urolige og bjergrige nordlige område i Pakistan. Når Kina vil udbygge sin flåde med talrige 'store fartøjer', som militæret udtrykker det, herunder hangarskibe, er det også for at beskytte sine økonomiske interesser i havområderne øst og sydøst for hovedlandet.

Det er bemærkelsesværdigt, at EU-landene ikke har fundet ud af at indtage en fælles holdning til Kina og optrappe samarbejdet, når der

har været en kraftig styrkelse af det kinesisk-amerikanske samarbejde. EU-landene har været delte omkring Tibet og Dalai Lama og i forbindelse med våbenembargoen efter Tiananmen-massakren. Frankrig har genetableret et normalt forhold til Kina efter præsident Nicolas Sarkozys møde med Dalai Lama sidste år, men først måtte EU-landene opleve, at et skisma mellem et af medlemslandene og Kina kan berøre hele EU, fordi Kina udsatte et EU-Kina topmøde.

Problemet for EU-lederne er, at det i befolkningen nærmest er blevet et dogme, at vi skal støtte Dalai Lama og en 30 år gammel demokratibevægelse, og det hæmmer beslutningskraften i EU. Det er en barok situation, eftersom EU-landene ikke støtter en tibetansk løsrivelse, og eftersom ingen vil acceptere, at en europæisk religiøs leder også skal spille en politisk rolle. Men Kinas økonomiske vægt tæller dog tungt i denne tid, og derfor er det de vestlige lande, som nu følger sig, og ikke Kina. Denne situation var utænkelig for et par år siden.

I forbindelse med 30-årsdagen for Tiananmen-massakren i juni var der en omfattende vestlig medieinteresse. Ville der opstå uroligheder? Intet skete. Den unge kinesiske generation betragter begivenhederne for 30 år siden som historie.

Alle har en personlig frihed og nogle økonomiske muligheder, som var utænkelige for 30 år siden, og

der er ganske enkelt ikke den store interesse for mere demokrati i vestlig forstand, og efter de enorme værdiødelæggelser i Vesten det seneste år, er der ikke udsigt til, at demokrati og menneskerettigheder kommer højt på dagsordenen, bl.a. fordi der trods alt sker en langsom udvikling i den retning – men i et kinesisk eller asiatisk tempo.

Det er interessant at se, hvordan nogle vestlige tænkere er begyndt at se mere kritisk på vores modeller og mere positivt på den kinesiske. Måske vil den kinesiske og asiatiske konsensus-tænkning få en øget opmærksomhed i den vestlige verden for at kunne sikre en mere stabil udvikling, som ikke skal kunne ødelægges af snævre interesser, der ikke skal stå til ansvar for deres beslutninger.

Der er ganske vist konstant uro i Kina på grund af korrupsion, hårdhændet politiadfærd, manglende lønudbetalinger osv. – omkring 80.000 episoder hvert år. Senest gjaldt det uroen i Xinjiang-provinsen med en stor muslimsk befolkning. (se artikel i dette nr. af Udenrigs side 96, red.) Men urolighederne skyldes som regel isolerede, lokale forhold, og der er intet, der tyder på en voksende national utilfredshed, som vil ende i et bredt oprør mod regimet.

Kommuniststyret i Beijing er blevet mere sofistikeret i håndteringen af konflikter. Fx skal lokale partimedlemmer indtræde i en

mæglerrolle, hvis der er uro, fx mellem borgere og politiet, og kineserne er blevet forfinede i deres styring af den elektroniske kommunikation, fx ved at lukke konkrete websites, mobiltelefoner i et bestemt område eller tv-transmission i nogle byer og ikke i andre. Samtidig får pressen på nogle områder mere frihed til at lave kritisk reportage, og NGO'er bruges som vagthunde over for fx forurenende virksomheder.

Denne sofistisering af et autoritært styre er værd at have i baghovedet, når man skal vurdere styrken af den kinesiske økonomi og konsekvenserne. Kina er primært et teknokratisk samfund, hvor de bedste hovedet placeres i ledende positioner fra bund til top. Kineserne går samtidig skridtvis frem efter Deng Xiaopings dogme – at bevæge sig forsigtigt over floden ved at prøve at finde fodfæste. Det kan være man lander et ikke-planlagt sted, men hvad er problemet?

Det er slående, at kinesiske virksomheder og fonde kun har købt små aktieposter i udenlandske selskaber. De er ikke gået efter egentlige overtagelser. De skal først lære at færdes på et globalt niveau, inden de vil have kontrollen. Viceministerpræsident Wang Qishan er eksponenten for denne fremgangsmåde. Derfor accepterer kineserne også, at de får nogle gevaldige tab på deres investeringer. De er i en læreproces.

Det statslige aluminiumsselskab Chinalco har forsøgt at købe en be-

tydelig aktiepost i det australske mineselskab Rio Tinto, men forsøget blev væltet af bl.a. politisk modstand i Australien. Men selskabet har ikke ladet sig slå ud og lægger op til investeringer i andre selskaber, mens andre kinesiske selskaber er aktive med mineinvesteringer. Kineserne vil ikke finde sig i de svingende markedspriser, men vil være medejer af producenterne. Kina køber rundt regnet halvdelen af verdens stål og andre metaller, bl.a. fordi halvdelen af verdens byggeri og anlægsprojekter sker i Kina.

Stor, større, størst

Det er virksomheder i en global vægtklasse, som er ved at opstå i Kina, og regeringen presser på for at få statselskaber til at gå sammen i større enheder. Verdens største banker er nu de kinesiske. I de seneste par år har verdens største børsnoterede selskab været kinesisk, nemlig olieselskabet PetroChina. Omkring halvdelen af verdens 10 største selskaber er nu kinesiske, og de blander sig i feltet med Exxon Mobil, General Electric og Microsoft.

Det er en totalt ny udvikling – ingen havde forestillet sig det for bare ti år siden. Vi står over for en enorm opkøbsbølge fra kinesiske side i de kommende år. Kineserne vil overtage amerikanernes rolle som ekspansive opkøbere, men de vil gå forsigtigt frem, fordi de véd, en for stærk kinesisk fremmarch vil vække mod-

stand. Men samtidig vil mange opkøb formentlig ske sammen med udenlandsk kapital, især amerikanske finanshuse, for investeringsmulighederne fremover ligger altså primært i BRIK-landene og de øvrige nyindustrialiserede lande og ikke længere i de vestlige lande.

Kinesiske selskaber er vokset op på et globalt niveau meget hurtigere end japanske og sydkoreanske – end-sige amerikanske og europæiske. Det understreger den masse, der er i Kina, men også dynamikken.

Der har været utroligt få analyser af de langsigtede konsekvenser. Nogle drager sammenligning til Japan og venter, at Kina løber ind i et dødvande om nogle år og får stagnation eller nedtur som Japan i 1990'erne og sidenhen.

Det er let at finde punkter, der peger på store svagheder – fx étpartistytret, den konstante uro på lokalt plan, kløften mellem lokalregeringer og centralstyret, kløften mellem rig og fattig, mellem land og by. Kina har historisk set gennemgået voldsomme omvæltninger før kommuniststyret og under formand Mao med Kulturrevolutionen. Den kinesiske afhængighed af USA i kraft af de store dollarinvesteringer kan ramme kineserne selv. Men det enestående de seneste tre årtier har været den konstante satsning på investeringer og på at sikre platforme, som siden hen kan skabe grobund for vækst i andre dele af samfundet. Først skulle kystens storbyer med

den lette adgang til eksport drives i vejret, og nu kommer så turen til de enorme landområder med 700 millioner indbyggere.

Udvikling internt

Satsningen på indenrigsøkonomien med 3000 milliarder kr. er så målrettet, at det må gøre ondt hos alle politikere og byplanlæggere i den vestlige verden. Der skal bygges tusinder af kilometer jernbaner til højhastighedstog, så transportsektoren i hele landet vil være langt mere moderne – og hurtig – end i Europa og USA om bare få år. Byerne skal moderniseres for milliardbeløb, sundhedsvæsenet får en gigantisk indsprøjtning, levestandarden for de dårligst stillede skal i vejret, og bønder skal have bedre mulighed for at købe moderne maskiner eller starte egen virksomhed uden for landbruget. En landbrugsreform skal gøre det muligt at lave stordrift for at udvikle et industrialiseret landbrug med moderne fødevarerproduktion.

Kina har skabt en enorm udvikling for den halve milliard beboere i kystområderne, inklusiv de 120 millioner løsarbejdere fra landdistrikterne. Verden har aldrig tidligere set en så vedvarende og høj vækst for så mange mennesker – mens den værste fattigdom er blevet fjernet langt mere effektivt end i resten af verden.

Nu skal samme udvikling presses igennem for 700 millioner menne-

sker – for lige så mange mennesker som i EU og USA til sammen. Det er en ufattelig produktionskapacitet, der bliver udløst, og som kan føre til en flodbølge af produkter verden over og måske til handelskrig, men det unikke er, at kineserne er ved at skabe en selv bærende udvikling, hvor de dynamiske centre i øst giver grundlag for at trække resten af landet med op.

Kina har tidligt været et globalt eksperiment i at skabe udvikling, men primært i et samspil med omverdenen. Det bliver interessant at se, om det lykkes for kineserne at skabe et nyt eksperiment, der i langt højere grad er selv bærende.

Urbaniseringen vil fortsat vokse dramatisk både i det udviklede Øst-kina og i landet som helhed. Urbaniseringsgraden ligger langt under forholdene i USA og Japan, nemlig på 45 pct., og omkring 20 millioner mennesker ventes at flytte til byerne hvert år. Det tvinger automatisk en økonomisk dynamik igennem, som vil være mindst et par årtier endnu.

Innovation og forskning

Satsningen på innovation og forskning er enorm. Antallet af nye patenter i Kina vokser med 30 pct. om året. Nogle forskere venter, at Kina vil overhale Japan og USA i 2012 på patentområdet og blive det førende innovationsland, især fordi kineserne satser på anvendt forskning, altså

forskning, der straks kan omplantes i fx industriprodukter eller samfundsmæssige løsninger, fx på energi- og miljøområdet.

Talrige universiteter og højere læreanstalter bliver ofte stimuleret til at gå sammen om konkrete forskningsprojekter, eventuelt sammen med private firmaer. Nogle it-eksperter mener, at netop internettet, der har flere brugere i Kina end i andre lande, vil blive en drivkraft for et postindustrielt Kina på samme måde, som dampmotoren drev Europa frem, og bilerne drev USA frem.

Forskningen går i denne tid i høj grad ud på at skabe alternativ energi og energiforbedringer i fx byggeriet. Det sker i en egeninteresse, fordi kineserne vil reducere afhængigheden af olieimport, og fordi det er nødvendigt at reducere forureningen af luft, flodvand og grundvand for at kunne sikre en rimelig tilværelse fremover. I dag er halvdelen af floderne decideret sundhedsskadelige. Selv om økonomisk vækst går forud for alle andre hensyn, herunder klimaet, så sker der en kraftig satsning på en grøn udvikling, og den kinesiske solar- og el-bilindustri har allerede taget en global førerposition efter ganske få års tilløb.

I dagliglivet er sundheds- og miljøbevidstheden større hos kineserne end fx hos danskerne. Det ses fx af, at det er normalt at se knallerister med beskyttelse for ansigtet, også selv om forureningen i trafikken er

faldet betydeligt, ligesom brugen af el-knallerter er stærkt udbredt i storbyerne. Derfor kan man ikke udelukke, at klimaindsatsen vil blive større i Kina end i resten af verden, selv om Kina umuligt vil nå op på fx en dansk standard om et par årtier – for dertil er opgaven ganske enkelt for voldsom.

Satsningen skal også ses i lyset af, at kinesiske virksomheder ser en interesse i at levere energi- og miljørigtigt udstyr, fordi det er den globale trend, og da kineserne generelt satser på at få førende globale positioner, vil alene denne konkurrencebevidsthed kunne få en markant virkning. Man skal igen have i baghovedet, at kineserne tænker fundamentalt anderledes, end vi gør i Vesten.

Hverken demokrati eller diktatur

Den fredsommelige Tiananmen-årsdag i år samt offentliggørelsen af erindringerne fra den tidligere generalsekretær i kommunistpartiet, Zhao Ziyang, giver et nyt perspektiv i vurderingen af Kina – både økonomisk og politisk. Der er ikke et brændende ønske om radikale forandringer i den unge generation, og den brutale håndtering af Tiananmen-oprøret viste trods alt, at kineserne har haft succes med en anden vej end den traditionelle, vestligt orienterede reformtendens, hvor et diktatur afløses af et demokratisk styre – abrupt eller i nogle faser.

Zhao Ziyang ønskede at efterkomme de unges krav om reformer – reformer, som mere handlede om at løse nogle aktuelle samfundsmæssige problemer end om at indføre et vestligt demokrati. Han blev anset som en kinesisk Gorbatsjov og var åben over for politiske reformer i demokratisk retning. Men han tabte i en magtkamp med Deng Xiaoping, der ikke ville rokke ved kommunistpartiets étparti-styre, men som altså lagde op til mindst lige så mange økonomiske liberaliseringer som Zhao Ziyang.

Oprøret på Tiananmen-pladsen blev brutalt slået ned, og Zhao blev sat i livsvarig husarrest uden anklage og dom, og det viser det diktatoriske eller autoritære i det kinesiske styre. Han skrev i sine erindringer, som han indtalte inden sin død i 2005, at “det vestlige parlamentariske demokrati har demonstreret den bedste vitalitet, og det synes som om, dette system for tiden er det bedste.”

Men når man ser på den politiske og økonomiske tilstand i Rusland efter Gorbatsjov- og Jeltsin-perioderne, og når man ser på Kinas økonomiske resultater og politiske stabilitet og sammenligner med den vestlige stagnation og finanskrisen, så vil den kinesiske udviklingsmodel utvivlsomt blive genstand for grundige overvejelser verden over, selv i de vestlige lande, hvor beslutningsprocessen vitterligt er træg, og hvor demokratiet har udviklet sig til, at selv små mindretal kan blokere for fler-

talsbeslutninger. Tag vanskelighederne ved at få en ny EU-traktat som et eksempel.

De kinesiske ledere har vist en uventet tilpasningsevne, og landet styres som en veldrevet koncern snarere end som et politisk parti eller en interesseorganisation. Kommunistpartiet vil bevare magten, men det er parat til at tilpasse sig de økonomiske forandringer, herunder middelklassens og forbrugersamfundets buldrende fremvækst med nye aktører, der vil have medbestemmelse, og partiet forsøger at få fat i de bedste hjerner i både den offentlige og private sektor.

I forhold til, hvor mange analyser der har været om demokratiet og erhvervsøkonomiske strategier i den vestlige verden, så er der forbavsende få analyser af den kinesiske model og dens konsekvenser.

Men muskelopbygningen i Kina, tempoet i udviklingen samt handlekraften på topplan og hos virksomhederne – statslige som private – understreger vigtigheden af, at vi begynder at forstå Kina og konsekven-

serne for verdenssamfundet. Kina bliver en så tung økonomisk spiller, at det får konsekvenser for samfundsmæssige og politiske forhold overalt.

Kinas rolle bliver endnu stærkere af, at hele Asien og de nyindustrialiserede lande tager tæten i verdensøkonomien og vil præge udviklingen langt mere end den vestlige verden. Forbrugskraften i Kina og Indien alene er på vej til at overhale den vestlige verdens forbrug, og det er i de to lande, at nogle af de mest innovative produkter og løsninger udtænkes og fremstilles og først lanceres.

Intet tyder på, at vi har et overgangsfænomen foran os, men at vi derimod oplever en helt anden og mere vedvarende samfundsmodel end både det vestlige demokrati og den klassiske kommunisme, og som er funderet i en særdeles stærk økonomi, mens vores egen er mere skrøbelig end nogensinde.

Hugo Gården er journalist. Han har i flere år boet og arbejdet i Kina.

Uroen i Kinas vestlige Xinjiang-provins

Henriette Kristensen

Uyghurernes protester i Xinjiang tiltrak sig henover sommeren stor opmærksomhed. Årsagerne til protesterne er imidlertid langt mere komplekse end ofte fremhævet, og udsigterne til at utilfredshed blandt uyghurerne for alvor vil kunne true Kinas kontrol over provinsen, er ringe

De voldsomme uroligheder i Xinjiang-provinsen i juli fik pludselig for en stund spændingerne mellem han-kineserne og uyghurerne øverst på den internationale dagsorden. Disse spændinger er imidlertid ikke et nyt fænomen, men skal ses i sammenhæng med, at uyghurerne historisk har ført en omtumlet tilværelse på korsvejen mellem Kina og Centralasien. Nok er uyghurernes historie, kultur og sprog nært forbundet med Centralasien, men også Kina har op igennem historien spillet en væsentlig rolle i regionen.

Qing-dynastiet erobrede i 1750'erne det geografiske område, der i dag udgør Xinjiang, og døbte regionen 'de nye territorier' (Xinjiang), men først i 1884 var den administra-

tive integration af Xinjiang i det kinesiske rige fuldendt. Perioden var præget af stormagtsrivalisering og ustabilitet – og det måske tydeligste tegn på dette var, at muslimske befolkningsgrupper fra 1864 til 1877 havde succes med at etablere et khanat i regionen med hovedstad i byen Kashgar. Nogle årtier senere tog borgerkrige al Kinas opmærksomhed, og Xinjians muslimske befolkningsgrupper grundlagde fra 1933-1934 den Første Østturkestanske Republik, efterfulgt af den Anden Østturkestanske Republik (1944-1949).

Også efter Xinjiang i 1955 blev en autonom region i Folkerepublikken Kina, har provinsen været scene for sammenstød mellem uyghurer og han-kinesere. Disse historiske tradi-

tioner for protester mod det kinesiske styre har dog ikke nødvendigvis været udtryk for en stærkt rodfæstet nationalisme blandt uyghurerne, hvilket understreges af, at spændingerne typisk er slået ud i lys lue, når den kinesiske stat har været svækket, eller uyghurernes eksterne alliancepartnere har været stærke.

De sidste årtier har to skelsættende begivenheder imidlertid skærpet opmærksomheden omkring urolighederne i Xinjiang hos både Kinas ledelse og det internationale samfund. Først blev Sovjetunionen opløst, og uyghurerne fik for alvor mulighed for at genoplive deres tætte bånd til Centralasien, efter at Xinjians grænse til regionen havde været lukket fra 1963 og frem til 1980'erne. Dernæst fulgte terrorangrebene den 11. september 2001, og international terrorisme strøg til tops på den globale dagsorden.

I kølvandet på disse begivenheder er det kommet til sammenstød mellem uyghurerne og myndighederne – voldsomt omkring den lille by Baren i 1990, byen Yining syv år efter og provinshovedstaden Urumqi den sommer.

Spørgsmålet er, hvad årsagerne til urolighederne i Xinjiang er? Det fremhæves ofte at uyghurernes protester har rod i forhold som tilstrømningen af han-kinesere til provinsen, uyghurernes dårlige levevilkår og ideologisk inspiration fra islam. En nærmere afdækning af situationen i Xinjiang viser dog, at årsager-

ne til uyghurernes utilfredshed er langt mere komplekse.

Uyghurernes levevilkår

Xinjiang har de seneste årtier oplevet en hastig økonomisk vækst. Denne udvikling har særligt været drevet af, at den kinesiske ledelse i 1990'erne begyndte at tillægge økonomisk udvikling i Kinas indre provinser øget betydning – og tog yderligere fart i år 2000, da kampagnen 'Open Up the West' blev lanceret. Xinjians økonomiske reformer er blevet implementeret under sloganet 'En hvid, en sort' – en understregning af, at der har været lagt stor vægt på provinsens bomuldssektor (hvid) og olieindustrien (sort).

Den umiddelbare effekt af Xinjians økonomiske vækst er, at alle befolkningsgrupper – også uyghurerne – har oplevet væsentlige forbedringer af deres levevilkår. En udvikling der stiller spørgsmålstegn ved påstanden om, at uyghurernes protester har rod i dårlige økonomiske forhold. Eksempelvis steg Xinjians BNP pr. person i perioden 1990-2006 ifølge officielle statistikker fra omkring 1300 kr. til næsten 12.000 kr., og den gennemsnitlige årlige indkomst pr. person er vokset mere end fire gange fra 1990 til 2006.

Et nærmere eftersyn viser dog, at han-kineserne fortsat oplever bedre levevilkår end uyghurerne. Denne ulighed har flere ansigter.

For det første kommer økonomi-

ske uligheder mellem han-kinesere og uyghurer i Xinjiang til udtryk gennem store regionale forskelle i befolkningens levevilkår. Det sydlige Xinjiang – hvor uyghurerne er i stort overtal – er fortsat meget fattigt, hvorimod områderne i provinsens nordlige og østlige del – hvor mange han-kinesere har slået sig ned – er mere velstående. Dette hænger sammen med, at vækstindustrier som olie- og gassektoren primært er placeret i denne del af Xinjiang, mens uyghurernes oaselandbrug fortsat er den dominerende livsform i det sydlige Xinjiang.

For det andet fremhæver Xinjiangs uyghurer ofte, at han-kineserne stjæler deres arbejdspladser. Der er få pålidelige informationer om, hvordan dette præcist forholder sig, men meget tyder på, at mange ansatte i Xinjiangs hastigt voksende olie-, gas- og bomuldsindustri er han-kinesere, samt at en del ledende stillinger i Xinjiangs vigtigste økonomiske sektorer beklædes af han-kinesere. Dette understreger, at effekterne af den økonomiske udvikling på uyghurernes utilfredshed er stærkt modsatrettede – nok har uyghurerne oplevet væsentlige forbedringer i deres levestandard de sidste årtier, men han-kineserne har fortsat bedre økonomiske vilkår og jobmuligheder.

Uyghurernes ulmende utilfredshed forstærkes af, at Kina med uyghurernes øjne udnytter Xinjiang. Et tegn er, at Xinjiangs eksplosive øko-

nomiske udvikling har haft katastrofale miljømæssige konsekvenser i form af bl.a. udtørring af søer og tiltagende ørkenspredning. Et andet tegn er, at graden af statskontrol i Xinjiangs økonomi er meget høj.

Det vigtigste symbol på centralstyrets stramme greb om økonomiske forhold i provinsen er organisationen Xinjiangs Produktions og Konstruktions Korps (XPCC), også kaldet Korpset, der blev grundlagt i 1954 efter den kinesiske borgerkrigs afslutning for at absorbere demilitariserede medlemmer af borgerkrigens to parter – Folkets Befrielsehær og Nationalistpartiet (Guomindang).

Korpset har spillet en central rolle i Xinjiangs økonomiske udvikling de sidste 50 år, idet organisationen har engageret sig i alt fra opdyrkning af jord, etablering af statsgårde, produktion af fødevarer til eksport. Et forsigtigt skøn er, at omkring en fjerdedel af Xinjiangs landbrugsvarer i dag produceres af Korpset. Blandt uyghurerne ses Korpsets store indflydelse som et symbol på han-kinesernes magt over Xinjiang, idet Korpsets medlemmer – ligesom ved etableringen i 1954 – i dag fortsat i altovervejende grad er han-kinesere.

Et tredje forhold, der ofte tolkes som et tegn på, at Kina udnytter Xinjiang, er, at den kinesiske ledelse har tillagt provinsens naturressourcer høj prioritet i bestræbelserne på at opfylde Kinas stigende energibehov. Nødvendigheden af at udvikle

Kinas egne energikilder blev understreget, da landet i 1990'erne blev nettoimportør af olie og gas, og Xinjiang er i dag Kinas vigtigste område for produktion af disse råstoffer.

Med uyghurernes øjne er det imidlertid først og fremmest han-kineserne, der nyder godt af Xinjiangs betydelige naturressourcer, idet Kinas ledelse hvert år tjener store summer på provinsens energisektor. Desuden forbruges en stor del af den olie og gas, der udvindes i Xinjiang, i Kinas mere velstående provinser – symboliseret gennem store projekter som den 4200 km lange gasrørledning, der siden 2005 har transporteret gas fra Xinjiang til Shanghai.

Tilstrømning af han-kinesere

En vigtig konsekvens af Kinas økonomiske strategi i Xinjiang er, at der siden 1949 har været en betydelig immigration af han-kinesere til provinsen. Disse immigranter har ladet sig lokke af gode beskæftigelsesmuligheder – ikke kun i Korpset, men også i Xinjiangs hastigt voksende olie-, gas- og bomuldsindustri. Tallene er omgærdet med nogen usikkerhed, men ifølge opgørelser er han-kinesernes andel af Xinjiangs befolkning vokset fra knapt 7 procent i 1949 til omkring 40 procent i slutningen af 1990'erne. Kastes et nærmere blik på tallene, bliver det klart, at andelen af han-kinesere i Xinjiang steg særligt eksplosivt fra 1949

og frem til starten af 1980'erne, hvorefter tallet er stagneret omkring 40 procent.

Det påpeges ofte, at denne store tilstrømning af han-kinesere har skærpet de etniske spændinger i Xinjiang. Eksempelvis understreger de mange han-immigranter med uyghurernes øjne, at han-kineserne stjæler deres job og Xinjiangs store naturressourcer. Blandt uyghurerne er der også en frygt for, at han-kineserne en dag bliver den største befolkningsgruppe i provinsen, og at uyghurernes kultur derved vil blive sat yderligere under pres.

Reelt er sammenhængen mellem han-immigration og etniske uroligheder i Xinjiang dog mere broget, idet tilstrømningen af han-kinesere har været et vigtigt middel for Kinas ledelse til at dæmpe urolighederne i Xinjiang. De mange han-immigranter har ikke kun bidraget til at sikre Kinas økonomiske kontrol over Xinjiang, men har også sørget for en stærkere forankring af bl.a. han-kinesisk kultur i regionen.

Religion og kultur

Uyghurerne kombinerer sunni-islam med islams mystiske gren, sufisme, og dybt forankrede lokale traditioner. Kommunistpartiet har imidlertid, siden det kom til magten i 1949, bevaret et fast greb om religion i Xinjiang – nok tillod partiet en vis religiøs liberalisering i provinsen i 1980'erne, men siden 1990'erne har

Kinas ledelse igen gradvist strammet grebet om uyghurernes religiøse skikke. Paradoksalt nok har Xinjiang dog – samtidig med at kontrollen igen er blevet skærpet – oplevet en religiøs opblomstring, illustreret gennem bl.a. en stor vækst i antallet af moskeer. Religiøse og kulturelle traditioner har derfor i dag en vigtig rolle i uyghurernes hverdag.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at islam kun i mindre omfang tjener som ideologisk inspiration til uyghurernes modstand. Imidlertid kan traditionerne indlejre sociale relationer mellem uyghurerne, der er afgørende for at omsætte den ulmende utilfredshed til egentlige protester mod myndighederne. Studier viser, at veludbyggede sociale bånd kan skabe den tillid, der er nødvendig for at mobilisere deltagere til protester mod en stærk statsmagt.

Det mest oplagte eksempel er, at moskeer i Xinjiang forankrer sociale relationer, der kan udgøre en vigtig ramme for uyghurernes protester. Moskeen har haft stigende betydning de seneste årtier, og moskeen er i dag særligt i det uyghur-dominerede sydlige Xinjiang en central social institution. Informationer om moskeernes rolle for uyghurernes protester er sparsomme, men der er tegn på, at sammenstød mellem uyghurer og han-kinesere i nogle tilfælde er udsprunget fra sociale relationer opstået omkring moskeer.

En mere ukendt, men muligvis endnu vigtigere, årsag til uyghurer-

nes protester er sociale netværk forankret i sufismen. Sufismen kom til Xinjiang fra Centralasien allerede i 1400-1500 tallet og menes fortsat at have stor betydning i provinsen i dag, selvom også sufismen er kommet under pres fra myndighederne.

Uyghurernes lange traditioner for sufisme kan lægge et vigtigt socialt fundament for protesterne mod Kinas ledelse. Først og fremmest opnås gennem sufismen en effektiv organisatorisk ramme for uyghurernes modstand, idet sufi-ordener afspejler en hierarkisk struktur med sufi-disciple i bunden, åndelige mestre på toppen og Gud øverst.

Samtidig er sufismen – fordi traditionen lægger vægt på det individuelle forhold mellem den åndelige mester og hans disciple – særlig overlevelsedygtig i situationer, hvor den er under pres fra myndighederne og derfor må fungere i det skjulte. Evnen til at overleve under pres styrkes af, at Xinjiangs sufier praktiserer den såkaldte tavse *zikr* (ihukommelse af Gud) med fokus på åndedrætsøvelser, recitation af koranen o.l. frem for den mere højrostedede *zikr*, hvor musik og dans er vigtige elementer.

Også sociale relationer funderet i lokale traditioner kan være en væsentlig årsag til uyghurernes protester. Et vigtigt eksempel er det sociale ritual *mäshräp*, der blev genoplivet af Xinjiangs uyghurer i midten af 1990'erne med musik og dans som væsentlige komponenter.

Mäshräp-bevægelsen var en reaktion på fænomener som stigende stofmisbrug og alkoholisme blandt uyghurerne, og lagde – eftersom disse onder blev opfattet som et resultat af Xinjiangs økonomiske modernisering – vægt på traditionelle moralske, religiøse og sociale værdier inspireret af islam. Opblomstringen kan have været en væsentlig årsag til, at uyghurnes utilfredshed slog ud i lys lue i midten af 1990'erne, idet *mäshräp*-bevægelsen både styrkede de sociale bånd mellem uyghurerne, samt forenede uyghurnes mange forskellige kulturelle traditioner og fortolkninger af historien.

I håbet om at dæmpe uyghurnes protester har Kinas ledelse slået hårdt ned på de mange vidtforgretnede sociale netværk. Meget tyder dog på, at disse restriktioner og forbud tværtimod har bidraget til en radikalisering af uyghurerne – en understregning af, at sociale relationer forankret i uyghurnes rige religiøse og kulturelle traditioner kan blive politiske, når de trues.

Det er imidlertid ikke nok kun at fokusere på uyghurnes sociale bånd i Kina, idet transnationale netværk efter Sovjetunionens opløsning og genåbningen af grænserne mellem Xinjiang og Centralasien har fået stigende betydning.

Mest opmærksomhed har der været omkring uyghurnes forbindelser til radikale islamistiske grupperinger i Afghanistan, Pakistan, Centralasien og Mellemøsten, men selv-

om meget tyder på, at der er relationer, er det i sagens natur svært at få bekræftet, hvor veludbyggede og stabile disse er. Efter sommerens uroligheder i Xinjiang er der også kommet øget fokus på uyghurnes eksilorganisationer i USA og Europa – især langede Kinas ledelse hårdt ud efter World Uyghur Congress og dens leder Rebiya Kadeer, som blev beskyldt for at stå bag protesterne.

Det er dog svært at vurdere, hvor stærke forbindelser disse eksilorganisationer har til uyghurerne i Xinjiang. Mere vigtig er formentlig deres relationer til uyghurer i Centralasien, som særligt findes i stort antal i Kasakhstan og Kirgistan. Samhørighedsfølelsen mellem Xinjiangs uyghurer og disse eksilsamfund har traditionelt været betydelig – bl.a. er det vigtigt at huske på, at en del uyghurer i Xinjiang har pårørende i Centralasien.

Politisk marginalisering

Ligesom resten af Kina har Xinjiang to parallelle politiske hierarkier – kommunistpartiet og statsapparatet – hvoraf kommunistpartiet traditionelt har været det absolutte magtcentrum. Holdes dette i erindring, når Xinjiangs politiske system kigges efter i sømmene, bliver det klart, at han-kineserne har meget stor politisk magt, til trods for at uyghurerne er den største befolkningsgruppe i provinsen. Dette understreges af at partisekretæren for Xinjiangs kom-

munistparti (med en enkelt undtagelse i form af en han-loyal uyghur) har været han-kineser, mens en uyghur har stået i spidsen for det mindre magtfulde statsapparat.

Denne ulige fordeling af Xinjiangs politiske magt har skabt en ulmende utilfredshed blandt uyghurerne, der er blevet forstærket af, at mange af Xinjiangs han-kinesiske embedsmænd er overflyttet fra andre provinser, hvorfor de taler dårligt uyghur og sjældent har et indgående kendskab til forholdene i provinsen.

Det tyder dog på, at uyghurerne politiske indflydelse de seneste år har været gradvist stigende. Dette gælder særligt i statsapparatet, hvor uyghurerne langsomt er blevet bedre repræsenteret på de lidt lavere niveauer. Denne udvikling er bl.a. en udløber af, at myndighederne har taget en række tiltag for at øge uyghurerne politiske deltagelse. Eksempelvis har Kinas ledelse slået fast, at uyghurer skal sikres en 'passende' repræsentation i statsapparatet, og at der – for at dette mål kan nås – skal sættes på uddannelse af etniske minoriteter.

Reelt er billedet dog stadig meget blandet. Uyghurerne politiske indflydelse er primært øget i statsapparatet – og den står fortsat ikke mål med deres andel af befolkningen. Desuden kan der stilles spørgsmålstegn ved, om den almindelige uyghur i Xinjiang oplever at hans politiske magt er blevet styrket, idet uyghur

på indflydelsesrige poster betragtes med stor mistro af den brede befolkning. Denne mistillid udspringer af, at uyghurer på vigtige poster ofte opleves som loyale over for Kinas ledelse, bl.a. fordi de typisk er blevet uddannet på han-kinesiske uddannelsesinstitutioner uden for Xinjiang og kun får lov til at beklæde deres poster, så længe de bakker op om det kinesiske styre.

Manglende fælles identitet

Populære fremlæggelser af uyghurerne protester fokuserer ofte på levevilkår, ulige politisk indflydelse, islams betydning og immigration af han-kinesere til Xinjiang. Imidlertid spiller også uyghurerne kamp for at styrke deres fælles identitet og tegne et billede af Xinjiang som uyghurerne ur-hjemegn en vigtig rolle. Kampen er ikke kun blevet ført gennem historiebøger, men også gennem fx litteratur og musik.

En stor udfordring for uyghurerne er, at de ikke har en stærk fælles identitet, eftersom betegnelsen uyghur har skiftet betydning op igennem historien, og splittelsen mellem uyghurer fra Xinjiangs forskellige oaser traditionelt har været stor. Begrebet uyghur blev første gang brugt til at betegne en tyrkisk nomadestamme, der i det 8. og 9. århundrede grundlagde et rige i det geografiske område, der i dag er Mongoliet.

Da dette rige i 840 e.Kr. blev angrebet af kirgisiske nomader og gik i

opløsning, skiftede begrebet betydning, og uyghur blev i stedet betegnelsen for de tyrkiske nomader, der efter udvandringen havde slået sig ned i Xinjiang. Da islam i det 10. århundrede vandt frem i regionen, ændrede begrebet uyghur igen betydning, idet det nu blev betegnelsen for den tyrkiske elite, der havde dannet Qocho-staten i det nordvestlige Xinjiang. I det 15. århundrede gik begrebet uyghur af mode, og det blev først genoplivet i 1934 som en samlet betegnelse for Xinjians tyrkiske oasebeboere.

Manglen på en fælles identitet har været en vigtig forhindring for at forene Xinjians uyghurer i kampen for bedre levevilkår og mere autonomi. I erkendelse heraf er der blevet gjort store bestræbelser på at genskabe fortællingen om uyghurerne som et samlet folk med stolte traditioner.

En vigtig komponent i denne fortælling er at fremhæve uyghurnes muslimske traditioner. Bl.a. har uyghurske aktivister hævdet, at uyghurerne kom under indflydelse fra islam i det 10. århundrede, til trods for at de længe forblev kristne, buddhister og manikæister og først i det 15. århundrede tog islam til sig.

En anden vigtig komponent i fortællingen er at tegne et billede af uyghurerne som en nation med stærke forbindelser til Centralasien. Også populær skønlitteratur har bidraget til at styrke uyghurnes nationalfølelse ved at portrættere de

kortlivede muslimske stater i Xinjiang i 18. og 19. tallet som stærke, selvstændige statsdannelser, selvom virkeligheden er mere broget. Til trods for disse anstrengelser er uyghurerne dog langt fra enige om historiske omstændigheder, idet oasebeboere gerne tillægger historiske begivenheder og personer relateret til deres hjemoase helt særlig vægt.

En anden væsentlig udfordring for uyghurerne har været at skabe fortællingen om Xinjiang som uyghurnes hjemland, idet denne fortælling giver legitimitet til kravet om øget autonomi. Historikere i Xinjiang har spillet en vigtig rolle i disse bestræbelser, og særligt i 1980'erne portrætterede de aktivt Xinjiang som uyghurnes ur-hjemegn.

Eksempelvis er det blevet hævdet, at de første uyghurer slog sig ned i Xinjiang for flere tusinde år siden, og uyghurer har fremhævet, at der først i det 16. og 17. århundrede blev etableret politiske forbindelser mellem Kina og Xinjiang. For at understrege dette foretrækker uyghurske kilder at betegne Xinjiang som 'Uyghuristan' (navnet på Qocho-staten, som uyghurerne etablerede efter udvandringen til Xinjiang i 840 e.Kr.) eller 'Øst Turkestan' (det traditionelle navn for den kinesiske del af Centralasien). Historisk kan der imidlertid ikke findes belæg for uyghurnes påstande – uyghurerne slog sig først ned i Xinjiang efter 840 e.Kr., og Kina har lige siden Han-dynastiet (206 f.Kr. - 220 e.Kr.)

med varierende succes søgt at få foden indenfor i regionen.

En tredje stor udfordring er at skabe fortællinger, der kan omsætte uyghurerne til utilfredshed til protester. Uyghurerne har bestræbt sig på at placere ansvaret for deres levevilkår hos han-kineserne, der er blevet portrætteret som 'kolonister, der stjæler Xinjiang og dets naturressourcer'.

Næsten endnu vigtigere har det været for uyghurske aktivister at komme med forslag til, hvordan Xinjiangs problemer løses og opfordre til handling. Foreløbig har dette dog været med begrænset succes, idet løsningsforslagene har været uklare, og opråbene om handling har manglet kraft. Dette kan medvirke til at forklare, hvorfor uyghurerne utilfredshed sjældent er blevet omsat til omfattende protester.

Uyghurerne er også blevet udfordret af Kinas ledelse, der er kommet med skarpe modsvar på deres fortællinger. Gang på gang er det fra officielt hold fx blevet understreget, at Xinjiang i flere tusinde år har været under han-kinesisk indflydelse, og at uyghurerne siden Xinjiangs indlemmelse i Folkerepublikken i 1955 har oplevet store økonomiske fremskridt.

Særligt efter terrorangrebene den 11. september 2001 har Kina også meget ihærdigt portrætteret uyghurerne som terrorister, der samarbejder med al-Qaeda og andre radikale grupperinger i regionen.

Årsager og perspektiver

Der kan ikke peges på én årsag til sammenstødene mellem uyghurer og han-kinesere i Xinjiang. Tværtimod kan der identificeres en række årsager, der alle bidrager til at udløse uyghurerne til protester mod Kinas myndigheder. Problemer som fattigdom, han-immigration og politisk marginalisering har skabt en utilfredshed hos uyghurerne, der – under de rigtige omstændigheder – kan omsættes til protester.

Religiøse og kulturelle traditioner har styrket uyghurerne sociale relationer og dermed skabt den tillid, der er helt afgørende i forbindelse med protester mod en stærk statsmagt. Ligeledes er fortællingerne om uyghurerne fælles identitet og Xinjiang som uyghurerne ur-hjemegn vigtige for at kunne skabe en stærk bevægelse mod det kinesiske styre. Alt dette har imidlertid kun i sjældne tilfælde direkte udløst store sammenstød mellem uyghurer og han-kinesere. Uyghurerne har derfor – med varierende grad af succes – portrætteret han-kineserne som kolonister og opfordret til hurtig handling.

De mange årsager til urolighederne i Xinjiang er dog ikke kun komplekse, men også modsatrettede, idet ikke alle Kinas tiltag i provinsen entydigt har øget utilfredsheden blandt uyghurerne. Mest åbenlyst har Xinjiangs hastige økonomiske vækst forbedret uyghurerne levevil-

kår, og uyghurernes politiske indflydelse er blevet styrket.

Der er ingen tvivl om, at Kinas ledelse ser på situationen i Xinjiang med stor alvor. Imidlertid er udsigterne til, at uyghurernes protester for alvor vil kunne true kommunistpartiets kontrol over provinsen, ringe, idet uyghurerne er internt splittede – både mellem geografiske områder, forskellige oaser og sociale klasser. Geografisk er kløften særlig dyb mellem uyghurer i det nordlige og sydlige Xinjiang, idet uyghurerne i provinsens nordlige del er økonomisk bedre stillet end uyghurerne i den sydlige del.

Ændringerne i provinsens handelsmønster de seneste årtier har skærpet denne kløft, idet det sydlige og østlige Xinjiang efter genåbningen af grænserne har øget sin handel med Centralasien, mens uyghurer i det nordlige Xinjiang tillægger samhandel med Kinas øvrige provinser væsentlig betydning. Spliden øges yderligere af, at uyghurer i Xinjians nordlige del har et mere afslappet forhold til islam end uyghurer i islams traditionelle højborg i det sydlige Xinjiang. Splittelsen mellem oaserne har dybe historiske rødder, men er også i dag et gennemgående træk ved uyghurernes livsform i Xinjiang.

Eksempelvis varierer religiøse og kulturelle traditioner fra oase til oase, og den betydning historiske personer og begivenheder tillægges i de enkelte oaser er forskellig. Denne stærke oase-identitet understreges af, at uyghurer i dag fortsat benævnes efter deres hjemoase med tilføjelsen –lik, fx Kashgarlik og Turpanlik. Uyghurernes splittelse mellem sociale klasser skal ses i sammenhæng med, at nogle uyghurer har oplevet tydelige forbedringer i deres levevilkår de sidste årtier, mens andre ikke på samme måde har profiteret af den økonomiske udvikling. Ligeledes må det ikke glemmes, at den almindelige uyghur nærer stor mistro til den uyghurske elite.

Intet tyder på, at disse splittelser mellem uyghurerne er aftaget de seneste årtier – tværtimod. Dette antyder, at selvom der også i fremtiden vil være voldsomme sammenstød mellem han-kinesere og uyghurer i Xinjiang, vil uyghurerne få mere end svært ved at stå samlet over for Kinas ledelse.

Henriette Kristensen er cand.scient.pol. og fuldmægtig i Udenrigsministeriet. Artiklen er baseret på hendes speciale.

Marokko – jubilæum uden jubel

Julie Pruzan-Jørgensen

Der er i det forgangne tiår sket visse forbedringer, men forventningerne til Mohammed VI som demokratisk bannerfører er ikke blevet indfrie

I Marokko har man denne sommer fejret 10-års jubilæum for kong Mohammed VI. Han efterfulgte sin far, Hassan II, der med hård hånd havde styret det nordafrikanske kongedømme i mere end 35 år. Der var stor optimisme knyttet til den dengang meget unge konges tiltræden, både i og uden for Marokko. Mohammed VI (som hurtigt blev til M6 i folkemunde) blev dengang set som et bud på en anderledes, mere demokratisk, moderne og reformvenlig leder i den arabiske verden.

Forskellige befolkningsgrupper knyttede forskellige forventninger til den nye, unge konge. Blandt landets fattige var der mange, der håbede, at han ville arbejde for øget retfærdighed og for en udligning af de store forskelle på levevilkårene blandt kystbyernes privilegerede eliter og de mange fattige på landet såvel som i storbyernes slumområder.

Deres forventninger blev næret af en række symbolske handlinger fra den unge konges side i den første periode af hans regeringstid. Blandt andet valgte han hurtigt at besøge nogle af landets mest forarmede områder nordpå, som traditionelt har været i stærk opposition til kongehuset og centralmagten. Hans far og forgænger havde aldrig været der på trods af hans lange regeringstid, og besøget vakte derfor store håb om at den nye regent stod for at nedbryde tabuer og sociale skel. Disse håb blev yderligere næret efter han blev spottet som privatbilist bag eget rat (uden stor officiel kortege) – og ikke mindst fordi han stoppede for rødt som alle andre. Forventningerne til den unge konge som social reformator var derfor høje, og han fik hurtigt endnu et tilnavn, nemlig 'de fattiges konge'.

Også mange marokkanske kvin-

der så med stor optimisme på hans tiltræden. Det galdt ikke mindst blandt højt uddannede kvinder, som i mange år havde efterstræbt en højere grad af frihed, ikke mindst inden for familiens rammer, hvor de var underlagt skrappe restriktioner i deres personlige frihed. Deres forventninger blev næret af at Mohammed VI i sine første taler gav klart udtryk for nødvendigheden af, at kvinder i højere grad burde deltage i landets udvikling. Også hans åbenlyst moderne private livsførelse førte til stærke forhåbninger. I modsætning til sine forgængere, som havde boltret sig i store harem og samtidig havde omgærdet Paladsets kvinder med stor hemmelighed, valgte den nye unge konge at gifte sig offentligt med en højtuddannet og moderne 'pige af folket'.

Sidst, men ikke mindst, gav den unge Mohammed VI's tiltræden anledning til forhåbninger om politiske forandringer. Selvom Hassan II i sine sidste leveår havde accepteret visse politiske åbninger, efterlod han ikke desto mindre et eftermæle som en autoritær leder med ansvar for massive menneskerettighedskrænkelser og klare politiske begrænsninger. Det gav derfor anledning til store forventninger såvel i som uden for Marokko, at Mohammed VI's første taler også handlede om nødvendigheden af at Marokko skulle gennemgå en såkaldt 'demokratisk transition'. Var Marokko på vej til at blive det første arabiske demokrati?

Nu er der så gået ti år med Mohammed VI ved magten. Han er ikke længere en ung og uprøvet regent. Spørgsmålet er, hvordan det er gået med den sociale retfærdighed, med ligestillingen og ikke mindst med den politiske frihed. Har han levet op til de massive forventninger?

Fortsat store sociale problemer

Hvad angår den økonomiske og sociale udvikling er svaret blandet. Marokko har igennem de sidste år oplevet en begrænset, men dog kontinuerlig økonomisk vækst og der er blevet igangsat en række vigtige initiativer, herunder særligt et stort nationalt udviklingsinitiativ (INDH), inden for hvilket der er blevet søsat en lang række udviklingsprojekter. Der er da også en række klare sociale fremskridt at spore, ikke mindst i forhold til et af de traditionelt helt store problemer i Marokko, nemlig den høje grad af analfabetisme. Som angivet i UNDP's seneste *Arab Human Development Report* kommer langt de fleste små børn i dag i skole og lærer at læse og skrive. Og mere end to tredjedele af alle unge mellem 15-24 år kan læse og skrive i Marokko i dag imod kun godt halvdele for 10 år siden. Samtidig er den gennemsnitlige forventede levealder også steget til over 70 år.

Disse væsentlige fremskridt ændrer dog ikke på, at Marokko stadig står over for nogle gigantiske sociale

udfordringer. Ifølge UNDP ligger Marokko fortsat helt nede på plads nr. 126 (ud af 177 lande) på ranglisten over menneskelig udvikling (HDI) og ligger dermed stadig langt under nabolandenes niveau. Endvidere angiver rapporten også, at indkomstforskellene i Marokko faktisk er steget i det seneste tiår. Enhver der har besøgt Marokko har også ved selvsyn kunnet konstatere, at der ikke for alvor er blevet ændret på de voldsomme økonomiske uligheder, måske næsten tværtimod. Kontrasten mellem den 'dyre' elite i de eksklusive villakvarterer i Casablanca og Rabat og de store forarmede befolkningsgrupper på landet og i storbyernes slumkvarterer forbliver slående.

Hertil kommer at det marokkanske kongehus fortsat har massiv kontrol med den marokkanske økonomi. Ifølge det marokkanske tidsskrift *TelQuel* havde det royale holdingselskab Siger i 2008 en omsætning på over 40 milliarder marokkanske dirhams (eller godt 26 milliarder danske kroner). Dette svarer til ca. seks procent af det marokkanske BNP – eller næsten lige så meget som landets finansielle sektor. Mohammed VI angives da også af tidsskriftet *Forbes* til at være verdens syvende rigeste monark – og det på trods af, at Marokko ikke er rigt på naturressourcer. Det er måske ikke helt tilfældigt at det efterhånden er længe siden nogen har kaldt Mohammed VI for de fattiges konge.

Tiltag i forhold til kvinders stilling

Kvinders stilling er måske det område, hvor der er sket de mest markante fremskridt under Mohammed VI. Marokko fik i 2004 en ny familielov, som giver marokkanske kvinder langt større frihed og muligheder inden for familiens rammer. Blandt andet er de nu formelt ligestillede med deres ægtemænd inden for familien, og de har fået meget lettere adgang til skilsmisse. Reformen har vakt genlyd i den arabiske verden, hvor den ses som et markant eksempel på at det er muligt at fremme kvindernes rettigheder og samtidig blive inden for en islamisk referenceramme. Der er dog stadig store problemer med lovens gennemførelse i praksis, ikke mindst fordi den støder på stor modstand i konservative og patriarkalske kredse, som dominerer det marokkanske retssystem. Men der er ingen tvivl om at Mohammed VI har spillet en stærk personlig rolle i den proces, der førte til lovens gennemførelse, og dermed i vidt omfang har levet op til de forventninger, især mange kvinder knyttede til ham ved hans tiltræden.

Kvinders stilling er også blevet styrket inden for andre områder. Blandt andet er de blevet mere synlige i det politiske liv efter at der er blevet skabt såkaldt nationale valglistes, som er reserverede for kvindelige kandidater. Listerne har dog ikke for alvor ændret på billedet af at marokkansk politik er domineret af

mænd, da der fortsat kun er ganske få kvinder, som vælges direkte og på samme vilkår som deres mandlige konkurrenter.

Endelig er kvinders stilling også blevet fremmet inden for et helt andet domæne, nemlig den religiøse sfære, som traditionelt har været meget mandsdomineret. Mohammed VI er ikke bare en yderst magtfuld arabisk leder – han er også marokkanernes højeste religiøse autoritet som *emir al mouminin* (de troendes hærfører) og anses som direkte nedstammet fra den muslimske profet Mohammed. Mohammed VI har fremmet en række generelle reformer af det religiøse område i Marokko gennem sit ministerium for islamiske anliggender. Et af hovedmålene har været at give kvinder en større rolle og autoritet i moskéerne og i det religiøse liv generelt. Det har blandt andet ført til uddannelse af såkaldte *mourchidates* (kvindelige religiøse vejledere) og kvindelige *ulama* (islamiske lærde), som har opnået ansættelse i væsentlige religiøse institutioner.

Denne udvikling er selvfølgelig langt fra for alvor at ændre på den traditionelle patriarkalske dominans i den religiøse sfære, men ved at understøtte, at kvinder har ret og evner til både at uddanne sig og ikke mindst at bidrage til fortolkningen af islam, har den marokkanske stat under Mohammed VI's ledelse taget et væsentligt skridt i retning af at styrke kvinders position inden for

den religiøse sfære, som er meget betydningsfuld i det marokkanske samfund.

Alt i alt må det altså siges, at Mohammed VI i høj grad har levet op til forventningerne om at fremme kvinders rettigheder og i det hele taget at styrke deres stilling i samfundet. Ikke at forstå således at Marokko i dag er et samfund, hvor mænd og kvinder er ligestillede. For det er de langt fra – det tager meget lang tid at ændre på fasttømrede positioner og vaner og det ikke mindst i et traditionelt meget konservativt og patriarkalsk land som Marokko. Men der er i Mohammed VI's første 10-år som regent blevet taget væsentlige skridt i retning af øget ligestilling og fremme af kvinders rettigheder.

Kun små politiske forandringer

Endelig er der så spørgsmålet om politiske reformer og frihed. Her er regnskabet allersværest at gøre op. På den ene side er der uden tvivl sket væsentlige forbedringer i Mohammed VI's regeringstid. Her har særligt opgøret med fortidens menneskerettighedskrænkelser været afgørende. Mohammed VI tillod i sine første regeringsår at eksilerede systemkritikere kunne vende hjem. Han tillod også en gennemgribende forsoningsproces som har medført, at ofre for tidligere tiders tortur, fængslinger og 'forsvindinger' har fået lov at stå offentligt frem og har modtaget økonomiske kompensatio-

ner for deres lidelser. Selvom den marokkanske forsoningskommission er blevet anklaget af menneskerettighedsforkæmpere for kun at være et halvt fyldt glas (især fordi der ikke er sket en direkte udpegning og retsforfølgelse af de skyldige), så har processen ikke desto mindre været et unikt eksperiment med sandhed og forsoning i den arabiske verden.

I den positive ende tæller også, at der er blevet meget 'højere til loftet' i Marokko, hvor der generelt er en friere stemning og bedre mulighed for at ytre sig end tidligere i det offentlige rum. Der forbliver dog også klare begrænsninger for, hvad man må ytre sig om. Særligt kongehuset, Islam og Vestsahara (et stort landområde syd for Marokko, som Hassan II annekterede for mere end 30 år siden og hvis formelle status fortsat er uafklaret) forbliver emner, såkaldte røde linjer, som det er yderst farligt at udtale sig om. Freedom House angiver således i deres seneste rapport, at journalister som overtræder disse 'røde linjer' får store bøde- eller fængselstraffe. Hertil kommer, at den marokkanske regering også anvender økonomiske pressionsmidler for at få journalister til at udøve selv-censur.

Der er heller ikke altid blevet taget de helt store hensyn til andre kritiske røster i Mohammed VI's regeringstid. Hvor den tidligere venstrefløjs opposition i dag oplever relativt frie rammer, er det især dele af den islamistiske opposition, som har

oplevet krænkelse af deres rettigheder under Mohammed VI. Dette skete dog særligt i årene umiddelbart efter maj 2003, hvor en række unge radikale salafister (fra en af de mange slum-forstæder) begik det hidtil største terroranslag nogensinde på en række mål i millionbyen Casablanca. Også fortalere for et uafhængigt Vestsahara har mødt krænkelse af deres rettigheder under Mohammed VI. I en rapport fra 2008 beskriver Human Rights Watch hvordan regimet benytter en kombination af lovgivning, politivold og uretfærdig rettergang til at straffe sahrawier (den lokale befolkning i Vestsahara), der plæderer for et uafhængigt Vestsahara.

Måske allervæsentligst er der tilsyneladende også sket et markant tilbageskridt i troen på 'den demokratiske transition'. Mens mange marokkanere i årene umiddelbart efter Mohammed VI's tiltræden troede på, at landet var på vej mod mere demokratiske tilstande; så synes det politiske liv i dag først og fremmest at være karakteriseret af desillusion.

Denne desillusion blev formentlig grundlagt allerede i Mohammed VI's første regeringsår, hvor den tidligere socialistiske opposition efter mange års kritik af kongehusets stilling og privilegier gik ind på at deltage direkte i det politiske liv. I de første år af Mohammed VI's regeringstid var den marokkanske regering derfor ledet af en af de tidligere socialistiske oppositionspolitikere

re. I stedet for at føre til markante politiske forandringer førte denne udvikling til, at venstrefløjen i vidt omfang mistede sin legitimitet som oppositionskraft, da deres indtræden i regeringen ikke for alvor fik ændret på den politiske magtdeling mellem kongehus og folkevalgte. Siden da har de oplevet markante tilbageskridt ved de (relativt frie) valg til parlamentet og synes generelt at have mistet grebet om deres politiske rolle.

Mangel på opposition

Det er derfor også blevet svært at identificere hvem (om nogen), der udgør en reel politisk opposition i Marokko i dag. Heller ikke islamisterne synes for alvor at kunne mobilisere en modvægt til kongehuset. Det moderate PJD parti synes at have mistet tilslutning efter dets indlemelse i det parlamentariske liv. Mens mange iagttagere havde forventet, at PJD ville vinde en jordskredssejr ved det seneste parlamentsvalg i september 2007, så gik det helt anderledes, idet partiet langt fra fik de ventede stemmer og ikke var i nærheden af at kunne sætte sig på regeringsmagten. Det er muligt, at der en dag vil komme en markant politisk opposition fra den anden store, islamistiske bevægelse i Marokko, *Al Adl w'al Ihsan* (Retfærdighed og Barmhjerlighed). Indtil videre har de dog valgt at afholde sig fra deltagelse i det politiske liv.

Det nye fremstormende Autenticitet og Modernitets Parti (PAM), kan heller ikke for alvor betragtes som en oppositionel bevægelse. Partiet er grundlagt af Fouad El Himma, Mohammed VI's barndomsven og tidligere rådgiver. Som partiets noget selvmodsigende navn angiver det, er det ikke klart, hvad PAM står for – ud over at det ledes af den person, som måske har været (og formentlig stadig er) allernærmest på Mohammed VI. Ikke desto mindre blev PAM den helt store vinder af det seneste lokalvalg i juni 2009. Det synes derfor nærliggende at udlægge deres store succes som en indikation af en vis politisk desillusion, at befolkningen er fuldstændig bevidst om at den politiske magt fortsat ligger i og styres fra Paladset – hvorfor det sikreste er at give tilslutning til de 'folkevalgte' politikere, der må menes at have den bedste adgang til privilegier og indsigt.

Politisk desillusion synes også afspejlet i den rekordlave valgdeltagelse ved de seneste valg. Det seneste parlamentsvalg i 2007 havde et historisk lavt stemmetal idet kun 37 procent af de registrerede vælgere stemte – og mange af dem stemte blankt eller afgav ugyldige stemmer. I forhold til forhåbningerne om en demokratisk transition er disse tal yderst beskæmmende, da de signalerer, at der ikke blandt befolkningen er tillid til at de folkevalgte og den parlamentariske arena for alvor har betydning.

Samlet set er det derfor tydeligt, at de store forventninger til Mohammed VI som bannerfører for en demokratisk transition ikke er blevet indfrieede. Selvom der i det forgangne tiår er sket en række positive tiltag, er der ikke for alvor lavet om på magtdelingen, idet Paladset fortsat kontrollerer den politiske magt. På visse måder kan det endog overvejes, om ikke perioden i virkeligheden er karakteriseret ved visse tilbageskridt, især da det ikke længere synes muligt at identificere en klar politisk opposition. Det synes derfor heller ikke sandsynligt, at en demokratisk transition ligger inden for den umiddelbare politiske horisont. Måske er den i virkeligheden blevet endnu mindre sandsynlig end den var for ti år siden, da Mohammed VI overtog tronen.

Skuffede forventninger

Afslutningsvis må det derfor konstateres, at det nok er så som så med hvor meget Mohammed VI reelt har levet op til de store forventninger ved hans tiltræden. På den positive side kan det noteres, at der er taget klare skridt i retning af at fremme kvinders stilling og rettigheder, og der er også sket en række sociale udviklinger, ikke mindst i forhold til bekæmpelse af analfabetismen, som på langt sigt kan vise sig afgørende.

Men ikke mindst i forhold til udlicning af de enorme indkomst- og

livsstilsforskelle er der reelt ikke sket det helt store. Marokko forbliver et land præget af økonomisk ulighed og store sociale problemer. Og det samme gør sig desværre gældende for så vidt angår den politiske situation. De store forventninger til at Mohammed VI skulle blive den første demokratiske arabiske leder er for længst forstummet. Selvom der fortsat er lidt højere til loftet og lidt lettere at færdes i Marokko end i nogle af de arabiske nabolande, er Marokko under Mohammed VI fortsat et autokratisk regime.

Julie Pruzan-Jørgensen er ansat på Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) og har netop indleveret en PhD om den marokkanske familieløvsreform.

Udvalgt litteratur

- Freedom House (2008) *Map of Press Freedom*, www.freedomhouse.org/template
- Human Rights Watch (2009) *Human Rights in Western Sahara and in the Tindouf Refugee Camps*, www.hrw.org/en/reports/2008/12/19/human-rights-western-sahara-and-tindouf-refugee-camps
- Maghraoui, Driss (2009) "Interpreting Reform in Morocco", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 2, p. 143-149.
- TelQuel, Le Maroc Tel Qu'il Est*, No. 382, du 18 au 24 juillet 2009, p. 48-61.
- UNDP (2009) *Arab Human Development Report 2009: Challenges to Human Security in the Arab Countries*, New York: UNDP
- Vermeren, Pierre (2009) *Le Maroc de Mohammed VI*, Paris: La Découverte
- Willis, Michael (2009) "The Dynamics of Reform in Morocco", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 2, p. 229-237.

Irland siger ja

© Copyright 2009 Peray - All rights reserved.

Tredje kvartal 2009

Ingen skal sige, at Danmark ikke kommer i medierne. Men tredje kvartal 2009 var et godt eksempel på, at det kan være svært – også for regeringen og udenrigsministeriet – at styre, hvordan vort lille ambitiøse land havner på internationale forsider.

At Danmark fik en international ‘tennis-darling’ var et resultat af betydelige anstrengelser på Caroline Wozniackis side, men også en appelsin, som ganske gratis dumpede ned i turbanen hos det ligeledes hårdt kæmpende ‘public diplomacy-kontor’ i udenrigsministeriet. Og så er det formentlig edderirriterende, at en anden ung kvinde efter en betydelig politisk investering omvendt kaster skam og latterliggørelse over Danmark i helt pinagtige og netop ustyrlige mængder. Hvor tennis-skatten lærte danskere at stave polsk, kunne pinagtigheden helt enkelt staves ‘Karen’ – navnet på en ung blond og ja – dansk – kvinde, som på Facebook efterlyste sit barns far, som hun angiveligt havde mødt i en brandert på en dansk sommervarm strand.

Den regeringsstøttede organisation ‘Visit Denmark’ havde selv betalt for den lille, men opdigtede histo-

rie. Og hvis hensigten var at skaffe Danmark international opmærksomhed, må man sige, at det numerisk lykkes. Millioner af mennesker læste historien, som også kom i både danske og internationale tv-nyheder, aviser og så videre, før tømmermændene meldte sig, ja ikke hos ‘Karen’, og i første omgang heller ikke hos Visit Denmark, men hos udenrigsministeriet og i folketinget, for var dét nu billedet, man ville skabe af Danmark: At unge kærlige blondiner kaster sig ud i uansvarlig og usikker sex med hvem som helst på vore lange strande?

Før Visit Denmark havde set sig om, blev de forrygende besøgstal kun alarmerende og ikke opmuntrende, og direktøren var gået, og i udenrigsministeriet græmmede man sig – og *please*, snak om noget andet.

Fem timers gæst

Så var der mere ved den turist, København fik først i oktober. Også han tiltrak en vældig international opmærksomhed, skønt han ikke engang ville blive i landet over frokost. Fem timer, dét var alt, hvad han ville bruge på København i sin travle kalender, og skønt han ligefrem fløj

sin egen jumbo, sin egen pansrede firmabil, sin egen kloge kone og diverse venner hertil, og han dog nåede at se både Bella Center, dronningen, prinsgemalen og Lille Lars fra Græsted, måtte Barack Obama rejse hjem med hele molevitten og uforrettet sag.

OL gik ikke til præsidentens hjemby, Chicago, men til Rio. Og den danske sportsleder, Kai Holm, mente, at så kunne Obama lære det. I Holms øjne var det mangel på respekt, at verdens mest magtfulde mand (som døjer med ufred i Mellemøsten, krig i Afghanistan, økonomisk nedtur i sit hjemland og enorme problemer med at få sin håbefulde politik igennem Kongressen plus det løse) kun ville afsætte godt en time til at mødes med Holms venner for at snakke om sport.

Bekymring for topmøde

København håber, at Obama kommer igen, gerne lidt længere, og næste gang – til klimatopmødet 'Cop15' i december – skal det helst være for at give noget, ikke for at få noget. Hvis oktoberbesøget kom 'gratis' til Danmark, må man indrømme, at Visit Denmark og udenrigsministeriet og klimaministeren og begge Rasmussen'er har brugt mange mandetimer på at gøre decembertræffet, også i Bella Center, til en planetarisk succes. Men allerede på forhånd kan Obamas beslutning om besøg eller ikke-besøg af-

gøre, om København skal forbindes med plusord eller minusord, med optimisme på klodens vegne eller pessimisme. Men kommer han, kan det modsat historien om den omstridte 'Karens' elsker blive et vidnesbyrd om ansvarlighed og ikke skødesløshed.

Udenrigsminister Per Stig Møller var i eftersommeren nervøs for klimatopmødets udsigter. Sammen med fine kolleger som David Miliband (Storbritannien), Bernard Kouchner (Frankrig) og Carl Bildt (Sverige) forsøgte han derfor allerede i september, inden Obamas besøg, at råbe verden op for at sikre, at 'Cop15' skal blive en succes. De besluttede i fællesskab at bede deres 800 ambassader og andre diplomatiske repræsentationer om at bane vejen for en ambitiøs aftale i København.

Da Obama kom til København, kunne han sådan set også sige tak for sidst til Lille Lars fra Græsted (som vor statsminister Lars Løkke Rasmussen gerne kalder sig selv i gemytligt lag), som netop havde båret Washington med sit besøg. Denne Rasmussen mødte både i FN og ved G20-mødet i Pittsburg alverdens ledere og antydede efterfølgende en vis behersket optimisme for topmødet i København. Og Public Diplomacy-kontoret kunne glæde sig over, at *International Herald Tribune* – der sammen med *Financial Times* læses af de mest indflydelsesrige folk i verden – afsatte en halv side til

at beskrive Samsøs opsigtsvækkende indsats for at blive CO₂-neutral.

Hearts and minds

En anden Rasmussen, vor nye generalsekretær for NATO, kom også til Washington for at afstemme ambitionerne i Afghanistan med den amerikanske præsident.

Hvordan Anders Fogh Rasmussen, der netop havde opnået den hæder at blive portrætteret i magasinet *Time* som en viljestærk, hård og dygtig leder, vil forvandle voksende militære problemer i navnlig de sydøstlige afghanske grænseprovinser til lovende civil udvikling og håb om fred, stod endnu at formulere. Både Obama og Fogh Rasmussen var klar over, at krigen ikke vindes med krig alene, men at de skal vinde afghanske 'hearts and minds'. Alliancen har aldrig stået over for tilsvarende udfordringer, Fogh Rasmussen næppe heller.

Allerede ved sin tiltræden først på sommeren havde Anders Fogh Rasmussen sagt i DR's 'Horisont', at "terrorismen og vores mission i Afghanistan vil være et af mine aller vigtigste punkter. Den krig skal vindes, for det handler om vores egen sikkerhed".

Spinatjokkeri i forsvaret

Men som allerede skuespilleren bag 'Karen' kunne have lært os: Én ting er at forsøge at styre mediernes. Det

er svært nok. Men ganske frivilligt at jukke ud i spinaten i alle mediers spotlys er en anden. Det er noget, jægersoldater lærer – eller burde lære – at undgå. Men Thomas Rath-sack, jægersoldat med en betydelig stolthed over sin indsats i Afghanistan, sprang lige ud i mediernes morads og trak både forsvaret og i stor udstrækning sin minister med sig. Glem nu lige et øjeblik, om det tilkom *Politiken* at trykke hans bog, uden at avisen havde fået lov til det. For Danmark og det danske forsvar stod helt andre problemer i kø.

1) Hvorfor skriver en jægersoldat overhovedet en bog om sit hemmelige virke?

2) Hvorfor lader forsvaret ham blæse på aftaler om fortrolighed ved ikke at tage en kammeratlig samtale med ham, før bogen er i trykken?

3) Og hvis bogen rummer så følsomme oplysninger, hvorfor skulle det så tage forsvaret flere uger at bede fogeden om at læse bogen – på et tidspunkt, hvor titusinder af danskere, også måske venner af Taleban, allerede havde gjort det?

Visit Denmark kunne ikke have håndteret mediehistorien værre. At en betroet medarbejder i forsvaret efterfølgende valgte at bestyrke sin ministers bekymring for spredning af Rathsacks historie til andre sprog ved selv at lade den oversætte til arabisk af 'Google Translate', gjorde kun misèren totalt pinagtig.

Mens mediernes som sædvanlig var optaget af mediernes rolle, og politi-

kerne lugtede blod i forsvarsministeriet og forsvarrets top, stod forsvaret og navnlig soldaterne tilbage med et uomgængeligt problem. Hvis man havde ønsket stilhed om jægerkorpsets indsats, havde man nu tændt scenelys overalt.

Modsat de danske medier har Taleban næppe været overrasket over, at hvor der er soldater, er der også fremskudte spejdere eller 'spioner'. Men derfor er forsvaret alligevel nødt til at tage med i sine overvejelser, at der ikke kan skrives noget i Danmark, som ikke risikerer at blive læst og set i Afghanistan – hvis vi skulle have glemte siden balladen om tegningerne og profetaffæren. Og modsat 'Karen' var historien ikke rent bluff.

Soldater til Sydlibanon

Nu skal flere danske soldater sendes ud i et internationalt brændpunkt. Regeringen fik i september tilslutning fra et folketingsflertal til at sende 140 soldater til Sydlibanon, hvor de skal indgå i Unifil, den FN-styrke som forsøger at stille sig imellem den libanesiske Hizbollah-milits på den ene side og Israel på den anden. Kun Enhedslisten var imod at udsende de danske soldater.

"Danmark har været meget aktiv i Mellemøstpolitikken, og derfor er det godt, at vi også kan følge op militært. Jeg synes, at det er et godt bidrag. Vi er med til at styrke FN, og vi bidrager til, at de stridende parter i

området holder sig i ro," sagde Per Stig Møller til *Berlingske*.

I alt 12.400 soldater fra 30 lande bidrager nu til Unifil. Der har været FN-soldater i det libanesiske-israelske grænseland siden begyndelsen af 1970'erne. Her har de været vidner til, at libanesiske militser udkæmpede deres egen borgerkrig 1975-1990 og til israelske invasioner af Libanon i bl.a. 1982 og 2006. Det er udenrigsministerens håb, at de nye soldater kan bidrage til at skabe de rette betingelser for en fredsløsning.

Nye trusler, flere cyklister

Den danske militære efterretnings-tjeneste får ifølge efterårets trusselsvurdering andet at se til end Afghanistan. FE forudser, at Danmark vil blive indblandet i rivaliseringen om rettigheder til olie under nordpolen i takt med, at isen smelter, især hvis det ikke lykkes at standse den globale opvarmning i København til december. Tjenesten forudser ifølge dagbladet *Information*, at Danmark i de kommende år vil opleve "mindre sammenstød og diplomatiske kriser" og blive udsat for "militær chikane" fra især Rusland, der "har indledt en konfrontatorisk udenrigspolitik" og vil være en "selvhævdende og egenrådig aktør i mange internationale spørgsmål".

"Det er et kapløb om Polarhavets ressourcer og handelsveje, som allerede er i fuld gang," sagde lektor i international politik Peter Viggo Ja-

cobsen fra Københavns Universitet til avisen. "Og der er store interesser på spil, ikke mindst for Ruslands vedkommende, som i forvejen er verdens største gasproducent."

I det kommende år vil Afghanistan, NATO, Polarhavet, udsendte soldater og spioner – og opdigtede småbørnsmødre – dog ikke være alene om at bidrage til Danmarks internationale omdømme og engagement.

København skal være vært for en kæmpemæssig international konference, 'Velo city', som skal tale cyklismens sag. Det er således Københavns ambition, at halvdelen af trafikanterne i byen skal tage cykler til skole og arbejdspladser i 2015.

Visit Denmark satser på konferencen.

Anders Jerichow er kronikredaktør på Politiken og medredaktør på 'Udenrigs'.

Den skæve krig

Jan Jakob Floryan

Altomfattende fremstilling af Anden Verdenskrig der både er oplysende og spændende, og som lever op til akademiske krav om videnskabelighed

Norman Davis: **Europa i krig**, 530 sider, *Gads Forlag* 2009.

Anden Verdenskrig var hård, brutal og nådesløs. Det var en kamp på liv og død, der mageligt gik uden om Danmark. Alle de store nationer blev kastet ud i den og betalte omkostningerne. Men de var ikke lige- ligt fordelt. De der led mest målt i antal faldne, var Sovjetunionen, Tyskland og Polen, og det er ikke mindst denne kendsgerning, der er Norman Davis' hovedanliggende.

Hans *Europa i krig* er en gedigen og yderst læseværdig gennemgang af krigen i alle dens aspekter. Fra de strategisk-politiske overvejelser, der gjorde sig gældende i magternes hovedstæder, over den militære strategi, den faktiske kampindsats på jorden, i luften og på havene og så til civilbefolkningernes tunge lod. Bogen er baseret på utallige kilder, som dog ikke tynger fremstillingen, men spænder fra beretningerne fra Oberkommando der Wehrmacht,

den sovjetiske øverste kommando Stavka, britiske rapporter til og fra the War Cabinet og det Hvide Hus' analyser fra Strategic Operations Office. Dertil kommer det omfattende propagandamateriale, der dog flød rigeligst i de to diktaturer, det nazistiske og det kommunistiske.

Det er dog kun den ene side af krigens historie og måske endda ikke den vigtigste, hvis man skal forstå, hvad den betød for de millioner af mennesker, den berørte, og hvordan den ændrede verdenen til ukendelighed. Her har Norman Davis med betydelig ekspertise taget fat på og behandlet de overvældende antal erindringer, biografier, avisartikler og andet materiale, hvor enkelte skæbner eller grupper af dem kommer til orde.

Det er både beretninger fra frontsoldater såvel i vestlig tjeneste, i tysk og sovjetisk. De beskriver – dog først efter krigen, for under krigen måtte intet skrives fra fronten andet end intetsigende hilsener – hvordan sol-

LITTERATUR

daterne satte deres liv på spil og så ofte tabte det.

En anden og meget oplysende tilgang hos Norman Davis er opdelingen på kategorier. Det er hele spektret af sociale, faglige og etniske grupper, som blev hvirvlet rundt af krigen og i mange tilfælde ikke kunne lande på fødderne. Her er officerer, menige, kvindelige soldater, hjælpetropper, piloter og søfolk, men også samfundsgrupper som de intellektuelle, forfattere, journalister, universitetsfolk, arbejdere og arbejdersker (som der blev rigtigt mange af, da mændene jo var ved fronten), men også landsforrædere, marondører, spekulanter, prostituerede (der havde kronede dage hos alle de krigsførende magter) og endelig mødrene og børnene, der ofte blev adskilt i evakueringerne.

Historikernes ensidighed

Det er ikke muligt at sammenligne, hvem der led mest. Det er faktisk Norman Davis' pointe, at målet af lidelser var så fuldt, så ingen sammenligninger kan anstilles. Det er også hans gennemgående synspunkt, at nazisternes og kommunisternes grusomhed overgår al menneskelig forstand, og dog kan man ikke entydigt udråbe den ene part i krigen som ond og den anden som god.

Selv de vestlige demokratier har uskyldigt blod på hænderne, hvilket stort set er blevet undertrykt i den vestlige historieskrivning i efterkrigs-

tiden. På samme måde som stalinismens ondskab under krigen blev et tabu efter dens afslutning og først nu omtales i russiske værker.

Det andet hovedspor i Norman Davis' krigshistorie har også med historikernes ensidighed at gøre. Hans værk er et velkomment opgør med den vestlige historiske traditions selvfiksering, der udbasunerer de britiske og især de amerikanske bedrifter i Europa til at være afgørende. Det var de ikke. Krigen blev udkæmpet østpå, men den del af Europa har vestlige historikere hverken viden om eller blik for.

Det gør briterne Norman Davis en stor indsats for at gøre op med, på samme måde som i flere af sine tidligere værker, herunder navnlig i sin skelsættende bog *Rising 44* om Warszawa-opstanden. Davis begynder med det tyske overfald på Polen 1. september 1939, men nøjes ikke med at gøre det til Verdenskrigens begyndelse, for seksten dage senere, den 17. september invaderede Sovjetunionen Polen, så de to forbunds-fæller kunne mødes ved floden Bug, og deres officerer udveksle hjertelige håndtryk, mens tyskerne traktede de underforsynede sovjetsoldater med cigaretter. Først da, med Polens tilintetgørelse, var Verdenskrigen brudt ud i Davis' tvingende logik.

Hans betoning af begivenhederne på østfronten kommer især frem i beskrivelsen og analysen af den sovjetiske krigsindsats, der savnede sidste stykke i verdenshistorien. Samti-

dig har han et klart blik for, at bag de heltmodige indsatser rasede terroren, der heller ikke skånede de højstrangerende officerer. Henrettelse eller Gulag var realistiske muligheder, hvis man da ikke faldt for tyskernes kugler. Af stor interesse er Davis' tabeller over magternes krigspotentiale, det være sig det befolkningsmæssige, industrielle og militære, og hvordan de udviklede sig i løbet af krigen. Her kan man se, hvordan briterne søgte at følge med, mens det tyske potentiale steg helt til og med 1944. Ganske overvældende er den amerikanske udvikling, der fra en sen start hurtigt gjorde landet til de allieredes våbenkammer og økonomiske redningskrans. Den sovjetiske indsats er ikke mindre imponerende, dog bestod den mest i opstillingen af en næsten ti millioner mand stor hær. Produktionen af militært isenkram tog også godt fat, men blev hjulpet betydeligt af amerikanske leverancer, som ikke måtte nævnes, ej heller efter krigen.

Sovjetisk bedrag

Den sovjetiske løgn var gennemtrængende i alle livets og politikens forhold, og Davis afluører den løbende. Det er sagligt og fagligt, men det gør ikke desto mindre stort indtryk, hvordan et helt system var bygget op på løgn og bedrag og tvang borgerne til at leve deres liv efter samme recept. Det vel nok kendteste eksempel på sovjetisk

bedrag er Katyn-affæren. Det er mordet på 20.000 polske officerer taget til fange i september 1939 og derefter sporløst forsvundet.

Tyskerne afdækkede massakren, men vestmagterne var ikke interesserede i at forfølge sagen over for deres ven 'Uncle Joe,' som Roosevelt kaldte Stalin. Den eneste vestlige leder, der så klart igennem Stalins bedrag, var Winston Churchill, men hans indflydelse på koalitionen var i aftagende i takt med den voksende amerikanske magt.

Dem, der kom til at betale den højeste pris for kommunismens maskerede ondskab var – ved siden af sovjetborgerne – polakkerne. De fattede med det samme Katyn-massakren, men kunne ikke komme igennem med den over for deres vestlige allierede, som ikke ønskede at gøre onkel Joe ked af det. Sådan var det med det hele. Den polske krigsindsats blev forkleinet og slog heller ikke igennem hos vestlige historikere, hvilket Davis betragter som en skændsel.

Han redegør nøje for, hvordan Polen – trods sit nederlag til de to fæller Nazityskland og Stalins Sovjetunion – stadig formåede at opstille krigens fjerdestørste hær i Europa efter den sovjetiske, den tyske og den amerikanske. Først derefter kom briterne, mens det slet ikke er værd at tale om franskmændene.

De polske styrker kom op på 400.000 mand med hovedparten i Vesten under britisk kommando,

LITTERATUR

mens resten var i Sovjetunionen, hovedsageligt rekrutteret blandt de polske fanger og forviste fra overfaldet på Polen. For dem var det den eneste flugtvej ud af helvede. Dertil kommer, at i tiden frem til det tyske angreb på Sovjetunionen, dvs. 1941, var Storbritannien og Polen de eneste krigsførende magter i kamp mod Hitler. Polen blev da af briterne kaldt 'the prime ally'.

Opgøret med de enøjede vestlige historikere er vigtigt for Norman Davis, men ikke det eneste. I sin analyse af de intellektuelles situation under krigen, hæfter han sig ved to forhold. Det første var deres totale afhængighed og underordnelse under det nazistiske og kommunistiske regime med alt, hvad deraf fulgte af følgagtighed og tvetunget tale. Eller også drog de i indre eksil og holdt op med at skabe, hvis de da ikke led en langsom død i Gulag eller en kz-lejr. I det besatte Polen stortrivedes navnlig litteraturen illegalt, da dens dyrkelse blev straffet med døden, hvis SS opdagede den.

Bortset fra de totalitære regimer Nazityskland og Sovjetunionen samt besatte lande som Polen var der dog også intellektuelle i Vesten, og de lod sig selvsagt påvirke af verdenskrigen. Omend den ikke førte til frembringelsen af værker af samme format som Første Verdenskrig, mener Norman Davis.

Et vigtigt aspekt af de intellektuelles stilling i Vesten er deres syn på

Stalin. Et ikke ringe antal først og fremmest britiske intellektuelle af fineste skole så med sympati på Sovjetunionen som et forsøg på at skabe et bedre og mere retfærdigt samfund. De tog Stalins parti, afviste al snakken om terror og Gulag og det uden at have kendskab til landet overhovedet eller fra andet end propagandature arrangeret af kommunisterne. Flere af de britiske intellektuelle tog skridtet fuldt ud og blev sovjetiske agenter som de 'de fem fra Cambridge,' hvis indsats strakte sig over adskillige år og tilføjede Storbritannien og Vesten ubodelig skade.

Norman Davis' bog er den bedste altomfattende fremstilling af Anden Verdenskrig, jeg kender, og fuldt på højde med Winston Churchills *The Second World War*, der dog selv er præget noget af den vestlige historikertradition.

Med *Europa i krig* har Norman Davis frembragt et gedigent og alsidigt værk, der såvel er oplysende og spændende læsning for interesserede læsere og lever op til alle akademiske krav om videnskabelighed. Om oversættelsen skal siges, at den gennemgående er god, omend der her og der er svipsere, som når slaverne kaldes 'slaver,' hvilket er uskønt, da de første er en folkegruppe, mens de sidste er trælle.

Jan Jakob Floryan er programmedarbejder i Danmarks Radio.

På den internationale anklagebænk

Henrik Døcker

Ingen er hævet over loven, men det kræver blod,
sved og tårer at håndhæve den

Carla del Ponte (i samarbejde med Chuck Sudetic): **Madame Prosecutor – Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity**, 308 sider, *Other Press* (New York) 2008.

Carla del Ponte nåede at blive et begreb i den internationale verden i den periode, 1999-2007, hvor hun var chefanklager ved Det Internationale Straffetribunal vdr. Eksjugoslavien. Her er så hendes beretning om disse brydningsfyldte år, hvor hun var konfronteret med 'menneskehedens værste forbrydere og impunitetskulturen'. Det er overmåde vigtigt, at de politisk og militært ansvarlige for folkerettens groveste krænkelser *krigsforbrydelser, folkedrab og forbrydelser mod menneskeheden* her stilles for retten, samtidig med at man altså kan reflektere over de mange mennesker, der gerne ville friholde dem for straf, dvs. indrømme dem *impunitet* (straffrihed).

Det er samtidig kreperligt, at den skarpe jurist del Ponte ikke fik ført den tidl. serbiske præsident Slobodan Milosevic til en endelig dom, fordi han døde undervejs, og at den bosnisk-serbiske politiske leder Radovan Karadzic først blev anholdt efter at del Ponte var fratrådt som anklager. Hun måtte nøjes med – i sin nuværende position som Schweiz' ambassadør i Argentina – at erfare hvordan han blev afsløret og siden bragt til Haag. Trods bogens åndelige tyngde må det beklages, hvor meget den kredser om frustrationen over ikke at have fået pågrebet Karadzic og hans håndgange mand, den øverstkommanderende for den bosnisk-serbiske hær Ratko Mladic.

De mange gentagelser og forudsigelige tekstmængder trætter rent ud sagt læseren. Det kan undre, eftersom del Ponte har fået bistand til at skrive bogen af den erfarne journalist Chuck Sudetic, der 1990-95 rapporterede om Jugoslaviens opløs-

LITTERATUR

ning til *New York Times*, og som selv er forfatter til en almindelig rost bog om grusomhederne i Jugoslavien *Blod og Hævn* (1998). På den anden side forstår man efter læsningen af bogen bedre, hvorfor det har været så vanskeligt at pågribe hovedmændene bag det jugoslaviske blodbad. Solidariteten med ens egen nationale gruppe, det være sig af serbere, bosniakker, kroater eller andet, er ganske overvejende totalt kritikløs. Betydningen af at have internationale straffetribunaler kan derfor ikke overvurderes.

Eftersøgningen af Karadzic og Mladic m.fl. var i lang tid rent symbolsk. Ingen bosniakiske eller serbiske myndigheder, endsige enkeltpersoner, følte sig kaldet hertil – trods udsigten til en rimelig økonomisk 'erkendtlighed' for informationer om deres tilholdssted. I denne betændte situation var den schweiziske topjurist del Ponte noget nær den bedst tænkelige på jobbet: Med en ballast som rigsadvokat i sit hjemland Schweiz og anklager i betydningsfulde sager om pengevask og den sicilianske Mafia havde hun bl.a. samarbejdet med den navnkundige italienske undersøgelsesdommer Giovanni Falcone, som i 1992 dræbtes ved et Mafia-attentat.

Hun var stolt af, at Falcone havde kaldt hende 'personificeringen af stædighed', den mand hun på sin side beundrede grænseløst for hans målrettede indsats mod Mafiaen og dens overførsler af 'beskidte penge'

til udlandet, herunder Schweiz. Del Ponte deltog i optrevlingen af den italienske Banco Ambrosianos ulovlige overførsler af milliarder af lire til Storbritannien – en bank, som havde tætte forbindelser til Vatikanet. Den flygtede bankdirektør Roberto Calvi, hans mystiske forsvinden og fundet af hans lig, dinglende fra en bro i London, *the pizza connection* – distributionen af for 1,6 milliarder \$ italiensk indsmuglet heroin via amerikanske pizzeriaer i perioden 1975-84 med påfølgende anholdelse af over en snes skyldige... alt dette og mere til var del Ponte direkte eller indirekte med til at optrevle.

Blodig vej til magt

Af sikkerhedsgrunde var hun en sjælden gæst i Palermo, men som statsadvokat i den schweiziske kanton Ticino fortsatte hun med Mafia-sagerne og hvirvledes ind i den kampagne mod korruption, som den italienske undersøgelsesdommer Antonio di Pietro igangsatte i begyndelsen af 1990'erne. Nu med livvagt hele tiden. Som rigsadvokat fra 1994 satte hun meget ind på at hindre, at Schweiz' banker fortsat tjente som pengevaskeri for international kriminalitet. Hun blev derigennem også en kvalificeret modspiller for Schweiz' store banker. Hen mod slutningen af 1990'erne var billedet imidlertid vendt, sådan opfattede del Ponte det i hvert fald: Bankver-

denen syntes at have indsat, at det var en fordel ikke hele tiden at blive diskrediteret internationalt ved hver ny afsløring af en større narkohandel eller anden form for organiseret international kriminalitet.

Det er værd at erindre, at FN's Sikkerhedsråd med sin resolution 8227 fra 1993 vedtog at nedsætte et straffetribunal vedr. Eksjugoslavien, allerede mens hvad der er blevet kaldt den internationaliserede borgerkrig i Jugoslavien rasede. Dette hindrede desværre ikke, at den bosnisk-serbiske hær to år senere begik denne del af de moderne Balkan-kriges største forbrydelse: Folkedrabet på ca. 7000 mænd og drenge i Srebrenica i Bosnien-Hercegovina. Carla del Ponte blev ikke alene chefanklager for dette tribunal, men også for det siden nedsatte Straffetribunal vedr. Rwanda. Et vigtigt udgangspunkt for hende var – som hun skriver – at krig ikke udløses af sociale forhold eller kultur, men ved at politiske og militære ledere opildner folkegrupper mod hinanden.

Efter at Kroatien i juni 1995 havde erklæret sig uafhængigt, gik der blot fire måneder før nationalistiske serbere havde erobret en fjerdedel af Kroatien: Den jugoslaviske hær skulle efter alt at dømmes sikre, at der ikke blev begået folkedrab på det serbiske mindretal dér. Krigen i Bosnien begyndte i foråret 1992, da det hemmelige politi i Beograd sendte hvad man vel nærmest kunne kalde 'dødspatroljer' af sted – de var sammensat af psykopater, taget fra men-

talsygehuse, og decideret forbrydere fra fængsler, begyndende med Bijeljina i det østlige Bosnien.

I Rwanda var det en eksplosiv blanding af fattigdom, overbefolkning, elendige økonomiske muligheder, anarki, jalousi m.v., som gjorde folkedrabet (foranstaltet af hutuer på tutsierne og de moderate hutuer) muligt. Men den udløsende faktor var de militære og politiske ledere, der enten trængte efter magt eller skulle stabilisere den magt, de havde i forvejen. Den mobilisering, hutuerne foretog, var i virkeligheden begyndt flere årtier tidligere. Hvordan FN's fredsbevarende styrker til Rwanda ligesom FN-styrkerne i Bosnien-Hercegovina ikke fik den fornødne internationalt-politiske opbakning og derfor intet kunne stille op, da først folkedrabet for alvor satte ind, er velkendt.

De små fisk

Nedsættelsen af de to tribunaler kan med del Pontes ord delvis opfattes som det internationale samfunds bodshandling for den manglende indgriben i tide. Hvorfor Sikkerhedsrådet besluttede, at anklageren for Eksjugoslavien-tribunalet også skulle bestride det tilsvarende job vedr. Rwanda-tribunalet kan forfatteren ikke forklare. Men hun fandt det under alle omstændigheder en god idé. Herved kunne der udvikles en international retspraksis. At det en del år senere besluttedes at skille

LITTERATUR

funktionerne ad, sårede givetvis hendes forfængelighed. Arbejdsbyrden med blot ét tribunal var med sikkerhed overvældende! Der skulle øves meget politisk pres ud over det krævende jurist-arbejde med at kæde vidneudsagn om uhyrlighederne sammen med ansvaret hos den og hin politiker eller officer.

Da del Ponte første gang besøgte Serbien hovedstad Beograd i 2001, kunne hun læse en 'hilsen' som graffiti til 'Karla *Puttana*' – 'Carla luderer', akkurat som den sicilianske Mafia i sin tid havde smædet hende. Men det var dog kort efter oplivende, beretter hun, at møde to modige serbiske kvinder, Natasa Kandic og Sonja Biserko fra den serbiske afdeling af Helsinki-komiteen for Menneskerettigheder. Sidstnævnte oplyste, at et flertal af den serbiske befolkning gerne ville samarbejde med tribunal.

Del Pontes samarbejde med den serbiske ministerpræsident Zoran Djindic gav hende fortrøstning til at Milosevic, Karadzic og Mladic til syvende og sidst ville blive stillet for hendes tribunal. Men Djindic' forsonlige linje bragte ham i stor fare, og 2003 blev han snigmyrdet af folk fra sikkerhedspolitiet. Afgørende blev, at det nye Rest-Jugoslavien skulle presses politisk, ikke mindst af USA og EU, til at sikre sig de hovedansvarlige for Balkan-krigenes uhyrlige brutalitet. Men i alle del Pontes konfrontationer, det være sig med Rwandas og Serbiens regerin-

ger, FN's bureaukrati osv., var en nok så svær én, at hendes hold af kriminelle efterforskere brugte al for megen tid på grave efter lig, udspørge vidner og samle bevismateriale vedrørende lavt rangerende personer, der slet ikke havde det overordnede politiske eller militære ansvar, som FN's Sikkerhedsråd egentlig havde haft for øje med tribunal.

Del Ponte har utvivlsomt ret, når hun antyder, at verdensoffentligheden ikke rigtig forstod hvor vanskeligt det var at forberede straffesagen mod Milosevic i betragtning af hans taktiske krumspring, besværet med at skaffe vidner med *inside*-viden, at sikre dem, skaffe udsagn fra politikere og diplomater, hvortil kom obstruction fra den jugoslaviske ministerpræsident Vojislav Kostunica – som Vesten en tid lang nærmest opfattede som sin darling, uanset hans nationalistiske holdning. At få bevisligt 'forbundet' Milosevic og de myriader af kriminelle handlinger, der blev begået vældig langt fra hans kontor i Beograd – folkedrab og krigsforbrydelser i Kroatien, Bosnien-Hercegovina, Kosovo og i Serbien – det var intet mindre end en Herkules-opgave.

Den tidligere jugoslaviske præsident Zoran Lilic skulle vise sig at blive et vigtigt vidne mod Milosevic i Haag: Det var ham, der beskrev Milosevic' dominerende rolle i Jugoslaviens Øverste Forsvarsråd, som kanaliserede betaling af sold til hun-

dreder af jugoslaviske officerer, incl. Ratko Mladic, som havde direkte forbindelse til Serbiens væbnede styrker i Kroatien og Bosnien-Hercegovina. Milosevic og den bosnisk-serbiske politiske ledelse var del af et 'kriminelt forhavende' med det formål at udrydde dele af den bosnisk-muslimske folkegruppe (bosniakkerne), manifesteret i folkedrab i Brcko, Prijedor, Sanski Most, Srebrenica, Bijeljina, Kljuc og Bosanski Novi.

Sikkerhedsrådet forsøgte at standse del Pontes bog, som i sin oprindelige italiensk-sprogede udgave, *La Caccia* (Jagten) udkom kort efter at hun havde forladt sit anklagerjob. Det var især begrundet i, at hun i bogen havde medtaget en række vedholdende forlydender om kosovo-albaneres grufuldheder over for mellem 100 og 300 kosovo-serbiske fanger. Påstande som ikke har kunnet bære en retslig prøvelse på grund af manglende håndfaste beviser. I det hele taget opfattede del Ponte sit job i overensstemmelse med de højere retfærdigheds- og sandhedsprincipper, som må have foresvævet de oprindelige ophavs-mænd til de internationale straffetribunaler: Nemlig at de grove folke- retskrænkelser og den uhyrlige be- stialitet, der blev begået i Eksjugo- slavien og Rwanda *hos begge parter*, skulle straffes! Selv om serberne og hutuerne nok stod bag den overvej- ende del af grusomhederne, så var den anden part ikke lydefri og hæ- vet og strafsanktioner.

Efterforskningen af mulige gru- somheder, begået af Kosovos Befri- elseshær (KLA)viste sig iflg. Ponte at være noget af hendes anklagemyn- digheds mest frustrerende. Kosovo havde i 1999 intet politi, såvel NATO som FN's derværende repræsenta- tion UNMIK påtog sig ugerne at varetage denne myndighedsudøvel- se. Det betød igen, at Straffetribuna- lets anklagemyndighed ikke havde nogen som helst stedlig myndighed at støtte sig til. De relativt få kosova- rer, der ønskede at vidne i retsager, skulle have særlig vidnebeskyttelse. Dette igen indebar i nogle tilfælde, at familier i tre generationer burde flyttes af sikkerhedsgrunde. Den kosovo-albanske ministerpræsident Ramush Haradinajs nære forhold til den danske FN-Kosovo-statholder Søren Jessen-Petersen var tydeligvis til stor irritation for del Ponte.

Del Pontes bitre erfaringer

Den dynamiske schweiziske anklager var fuldstændig på det rene med, at hendes job også indebar evnen til at udøve politisk pres på de magtfulde mænd ikke mindst i USA, som kun- ne have held til at presse først og fremmest Serbien, men fx også Kro- atien, til at samarbejde om udleve- ring af formodede ledende krigsfor- brydere. Men hun var tilbøjelig til at tabe sin kampånd, da USA i 2006 droppede den betingelse, det havde stillet til Serbien for at opnå med- lemskab af Partnerskab for Fred,

LITTERATUR

nemlig at det samarbejdede med tribunalet.

Men værre var næsten Den Internationale Domstols afgørelse i den sag om Serbiens ansvar for folkedrab, som Bosnien-Hercegovina havde rejst. Med stemmerne 13-2 konkluderede den, at Serbien som sådan ikke havde begået folkedrab i Bosnien, men at det pådrog sig en vis medskyld, fordi nogle af dets organer og ledende politiske skikkelser ikke aktivt havde medvirket til at forhindre folkedrab. Denne folkeretskrænkelse udløste ikke erstatning til Bosnien. Men der blev skrevet en form for retshistorie, eftersom det var første gang, at det ved en international domstol konstateredes, at en stat havde krænket folkekræftskonventionen af 1948.

Carla del Ponte slutter af med at konstatere, at der intet forkert var i, at Straffetribunalet vdr. Eksjugoslavien blev oprettet, mens krigen i Bosnien-Hercegovina stadig rasede. Hun mener tværtimod, at netop skabelsen af et sådant internationalt organ kunne tjene til, at færre civile blev ofre for krigen. Retfærdigheden skal med andre ord ikke vente på freden. Selv oplevede hun, at der i hendes embedsperiode, 1999-2007, blev rejst tiltale mod 161 personer. Hun underskrev selv 62 anklageskrifter, mens 91 personer blev taget i forvaring. (Vi hører ikke hvor mange, der blev dømt, men det kan oplyses, at det indtil nu drejer sig om 131 personer, der er dømt til mel-

lem to års og livsvarigt fængsel, mens 19 er blevet frifundet. H.D.). Hun kommer ikke nærmere ind på, hvorfor et større antal personer fra Rwanda er blevet dømt for folkekræft, mens kun én har fået denne straf ved Eksjugoslaviens-tribunalet eller i det hele taget problemerne med at bevise folkekræftshensigten. Den største 'fisk' i del Pontes tid var sandsynligvis den kroatiske general Ante Gotovina, der blev pågrebet på De Canariske Øer, røbet gennem en mobiltelefonsamtale. Han havde blod på hænderne fra nedkæmpelsen af det serbiske mindretal i hans land. Han står nu tiltalt for krigsforbrydelser i Haag.

Hun konstaterer helt afslutningsvis, at sådan at være del af en international anklagemyndighed bestemt ikke er en risikofri intellektuel syssel. Det er en hård kamp med mange indkalkulerede risici. Hun er noget desillusioneret, fordi for mange verdenspolitiske ledere, diplomater, efterretningschefer, officerer, bankfolk og forretningsfolk, ja selv FN-bureaukrater, er villige til at betragte forbrydere i den særlige vægtklasse af folkekræftsansvarlige og politiske masse mordere i det hele taget som en slags partnere, evt. samtalepartnere. Ingen er hævet over loven – i dette tilfælde nutidens folkeret – men det kræver blod, sved og tårer at håndhæve den helt til rettens skranke.

Henrik Døcker er journalist og forfatter.

Det Udenrigspolitiske Selskab

er en almennyttig, uafhængig forening, grundlagt i oktober 1946. Selskabets formål er at fremme kendskabet til og interessen for udenrigspolitiske spørgsmål. Selskabet tager ikke stilling til noget politisk problem. Kun redaktion og forfattere hæfter for de i Selskabets publikationer offentliggjorte meninger.

Som medlem kan optages enhver dansk statsborger, hvis medlemskab skønnes gavnligt for Selskabets formål.

Udlændinge med særlig tilknytning til Danmark kan optages som associerede medlemmer uden stemmeret. Institutioner og virksomheder kan optages som kollektive medlemmer.

Selskabets protektor

Hans Kongelige Højhed
Kronprins Frederik

Selskabets æresmedlemmer

Henrik Henriques

Selskabets bestyrelse

Merete Ahnfeldt-Møllerup,
arkitekt, p.hd.
Bodil Nyboe Andersen,
præsident for Dansk Røde Kors
Suzanne Brøgger, *forfatter*
Michael Ehrenreich, *redaktør*
Uffe Ellemann-Jensen,
tidl. minister, Selskabets formand
Lykke Friis, *prorektor*
Troels Frøling, *generalsekretær*

Kjeld Hillingsø, *generalløjtnant*

Erik Hoffmeyer, *dr.polit.*

Anne E. Jensen, *cand.polit.*

Anders Jerichow, *journalist*

Anne Knudsen, *chefredaktør, dr.phil.*

Suzanne Lassen

Steen Langebæk, *landsretssagfører*

Anna Libak, *journalist*

Mogens Lykketoft, MF,
tidligere minister

Finn Lynge, *seniorrådgiver*

Siegfried Matlok, *chefredaktør*

Ida Nicolaisen, *seniorforsker*

Herbert Pundik, *journalist*

Tøger Seidenfaden, *chefredaktør*

Vibeke Sperling, *journalist*

Niels Thygesen, *professor, dr.polit.*

Selskabets bibliotek

er et offentligt tilgængeligt specialbibliotek inden for udenrigs- og international politik i bred bestand. Bibliotekets samlinger omfatter

- Danske og udenlandske tidsskrifter
- Diverse håndbøger og bibliografier.
- Elektroniske opslagsværker.

Biblioteket har ca. 100 danske og udenlandske tidsskrifter i fast abonnement.

Biblioteket er åbent man.-fre. kl. 12-16, eller efter aftale. Henvendelse kan desuden ske på tlf. 3314 8886 i samme tidsrum.

udenrigs

64. årgang

Grundlagt af Erik Seidenfaden og Steen Gudme

Udkommer marts, juni, september og december

Redaktionen af dette nummer sluttet 20.10.2009

Abonnementspris 250 kr., institutioner 400 kr.

Udgives med støtte fra Knud Højgaards Fond og Oticon Fonden

Udgiver

Det Udenrigspolitiske Selskab

Amaliegade 40 A, DK-1256 København K

Telefon 3314 8886, fax 3314 8520

E-mail udenrigs@udenrigs.dk

www.udenrigs.dk

Redaktion

Brita Vibeke Andersen (ansvarshavende)

Anders Jerichow

Anna Libak

Redaktionskomité

Michael Ehrenreich

Ib Faurby

Nanna Hvidt

Anne Knudsen

Tøger Seidenfaden

Vibeke Sperling

Frede Vestergaard

Uffe Østergård

Direktion

Klaus Carsten Pedersen

Sekretariat

Brita Vibeke Andersen

Produktion

Skagen Bogtrykkeri og Rounborgs grafiske hus

Omslagsill.: Per Marquard Otzen

ISSN 1395-3818